

496

1969/1

ГУЛИСТОН

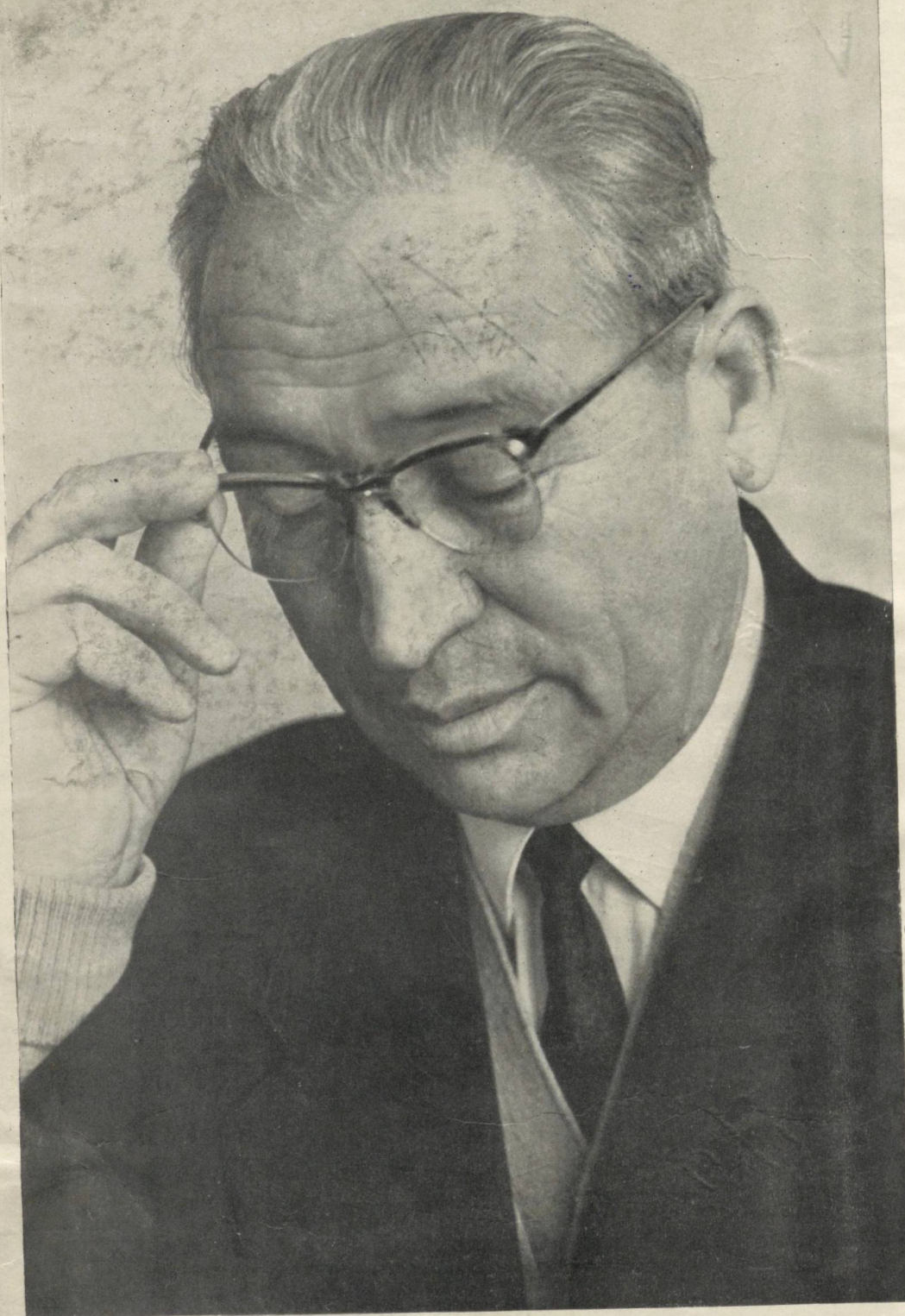
1(25)1969

Эк.
№ 3

1/6-1/3

Ўзбекистон ССР
Фанлар академияси-
нинг вице-президен-
ти, фалсафа фанла-
ри доктори, профес-
сор Иброҳим МЎМИ-
НОВ.

Муҳтарам олимнинг
60 йиллигига бағишлан-
ган „Алломамиз“ сар-
лавҳали лавҳани ўқинг.

R 496

Ўзбекистон
Компартияси
Марказий
Комитети
журнали

№ 1 (25) январь 1969

Экз
№ 3

**УШБУ СОН
МАЗМУНИ**

„Гулистон“ мусоҳабаси

Ленин Андижонда

Темур ва темурийлар

Шеърят шайдоларига

Оддий умрнинг бир саҳифаси

Биринчи кино суратчи

Уруш фарзанди. Давоми

Мўйчинак

МУАЛЛИФЛАРИМИЗ:

А. Дадабоев, А. Ғозиназаров, Ҳамид Сулаймон, Р. Шамсутдинов, Тўлқиной Ҳодирова, Музаффар Хайруллаев, Иброҳим Мўминов, Ғайратий, А. Муқимов, Фарҳод Мусажонов, Обид Содиков, Эркин Мадраҳимов, Турсун Иброҳимов, Л. Галкина, Й. Султонов, Х. Исматуллаев, О. Жуманазаров, Ўлмас Умарбеков, Тўра Сулаймон ва бошқалар.

Ойлик ижтимоий-сиёсий ва адабий-бадний безакли журнал.

ЗАРВАРАҚЛАРДА:

Муқованинг биринчи саҳифасида — Тошкент курантлари.

Г. ГРАФКИН фотоси.

Учинчи саҳифада — Осориатиқа.

Тўртинчи саҳифада — Чимёнда қиш.

И. ШВЕЦ фотоси.

Ички зарварақда — Фарғона қизлари.

А. ВАНШТЕИН фотоси.

КЕЛАСИ СОН

МАЗМУНИ

Лениннома

Бутунтуркистон оқсоқоли

Шеърият шайдоларига

Дастурхон нафосати

Уруш фарзанди. Охири

Мўйчинак

Бош муҳаррир: Иброҳим РАҲИМ. Таҳрир ҳайъати: Раҳим АҲМЕДОВ, Абдулла БОБОХОНОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Воҳид ЗОҲИДОВ, Искандар ИКРОМОВ, Собир МУҲАММЕДОВ, Иброҳим МУМИНОВ, Ҳамидулла НУРУЛЛАЕВ (бош муҳаррир ўринбосари), Уктам Орипов, Рустам РАҲМОН (масъул котиб), Обид СОДИҚОВ, Олим ХУЖАЕВ, Саид ШЕРМУҲАММЕДОВ, Комил ЯШИН, Муҳаммаджон УРОЗБОЕВ, Тошмуҳаммад ҚОРИНИЕЗИЯ.

«Гулистон» — общественно-политический и литературно-художественный иллюстрированный журнал ЦК КП Узбекистана (на узбекском языке).

Журнални бош раҳбар Э. РУЗИБОЕВ беагаган.
Саҳифаловчи М. ЕФИМОВА.

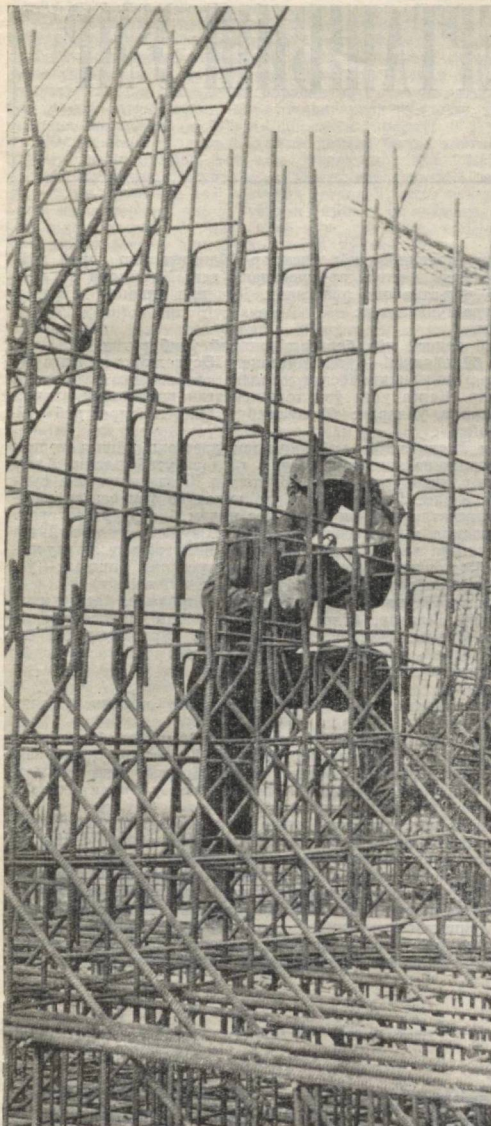
АДРЕСИМИЗ: Тошкент, 47, КАРЛ МАРКС КУЧАСИ, 30-УЙ.

«Гулистон» телефонлари. Бош муҳаррир — В-33520. Бош муҳаррир ўринбосари — В-33590. Масъул котиб — В-33659. Ижтимоий-сиёсий бўлим — В-33602. Адабий-бадний бўлим — В-33519. Қабулхона — В-33519.

Теришга топширилди 9/XII-68 й. Босишга ижозат берилди 15/I-69 й. Қоғози 70×108¹/₈. Ҳажми 5,5 босма тобоқ. Буюртма 8081. Нухаси Р07014. Баҳоси 30 т.

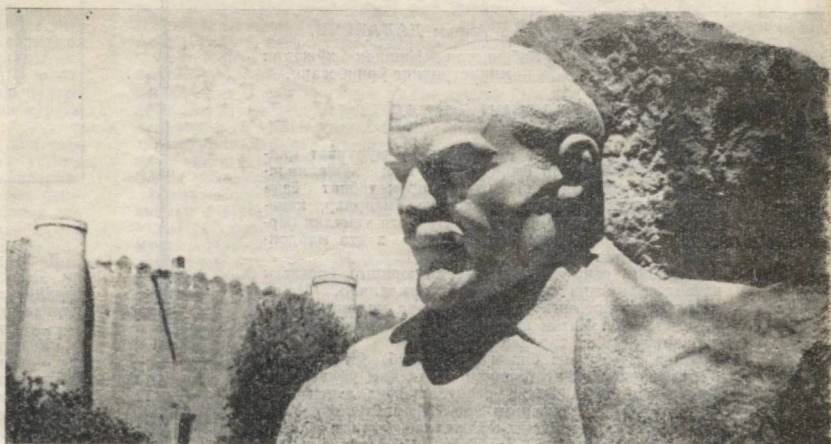
Ўзбекистон Компартияси Марназий Комитети Бирлашган нашриётининг босмахонаси. Тошкент шаҳри.

*Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг
Бирлашган нашриётида чоп этилди.*

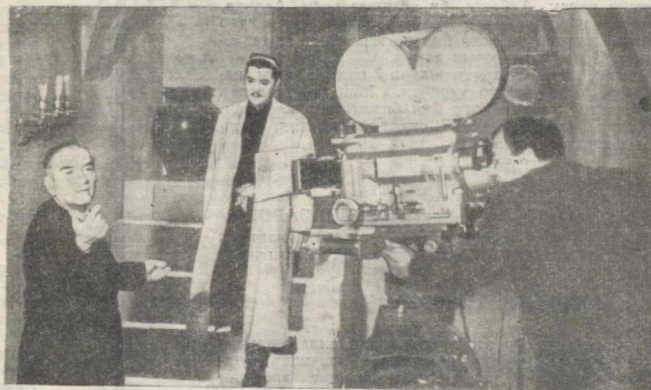

Марказий Фарғона канали қурилиши қизғин борапти.

Бухорода янги уй-жой райони.

Улуғ доқийнинг ушбу ҳайкали Урта Осиёда биринчи бўлиб Хоразм днёрига 1924 йил кузида ўрнатилган эди. Бу ёдгорлик ҳозир ҳам хиваликларнинг фахри бўлиб турибди.

«Ўзбекфильм» студиясида Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романи асосида янги фильм суратга олинляпти.

С. БЕЗНОСОВ фотолари.

ГБ УССР
Ж 3/94

● Ўзбекистон геологлари Қизилқум бағрида жуда йирин Мурунгов олтин конини очганлари. дан кейин Қурама тоғларининг Чодак, Кучбулоқ районларида ҳамда Самарқанд қинидаги тоғлар. да юқори сифатли олтин берадиган янги конлар топдилар.

● Ўзбекистон Компартияси Марказий Коми. тети ва республика Министрлар Совети 1969— 1970 йилларда янгидан 13 та пахтачилик совхозин тузиш тўғрисида қарор қабул қилди. Бу хўжа. линлар 38—40 минг гектар экин майдонига эга бўлади.

● Олмалиқдаги Ленин номли Олтинтопан кон металлургия комбинати базасида кимё заводи қурила бошланди. Бу улкан корхона қишлоқ хўжалигига кимёвий ўғит етказиб беради.

● Андижон машинасозлик заводида ер текис. ловчи экскаватор синовдан чиқди. Бу универсал машина хилма-хил ишларни бажаради: ариқ ва зовурлар қазийди, канал ёнларини текислайди. сугорич шохобчаларини тозалайди.

● Тошкентда Совет Иттифоқи Большой теат. рининг 500 санъаткордан иберат гастролли зур муваффақият билан ўтди.

Ўзбекистон

МУСОХАБАСИ

Акрам ДАДАБОВЕВ,

Ўзбекистон Қишлоқ ҳўжалик
министрининг ўринбосари.

ДЕҲҚОН МЕҲНАТИНИ ЎЙЛАБ

Биласиз, ўтган йил деҳқонларга мурувват қилмади: бошлаб баҳор ёмон келди. Кўп ҳўжаликларимиз ғўзани қайта экишти. Бироқ табиат ёзда ҳам номардлик қилди. Тўхтовсиз ёмғирлар, ҳавонинг муттасил паст келиши пахтакорга тинчлик бермади. Саратонда бир қулоқ бўлган пахта майдонлари анчагина эди...

Барибир, оғирнинг ости билан юришга ўрганган ватандошларимиз қўл кучини аямادилар. Не-не машаққатларни енгиб, ахирги ваъда қилинган марра эгалланди. Ватан оморларига 4 миллион тоннадан ортиқ ўзбек тилласи тўкилди.

Мана, ҳозир сиз билан гаплашиб ўтирибману, Ўзбекистонимизнинг биринчи пахтасини ўйлаялман. Биласизми 1924 йилда республикамиз атиги 200 минг тонна пахта берган эди. Яқин йилларда эса биз 5 миллион тоннани мўлжаллаб турибмиз. Келгуси йилги режамиз—4 миллион 180 минг тонна. Албатта бундай ҳўсалга икки йўл билан—ҳўсидорликни ошириш ва янги ерлар ўзлаштириш билан эришиш мумкин.

Дарвоқе, мана янгидан 15 та совхоз ташкил этилпти. Бу совхозларда камида 10 минг одам ишлаш керак. Албатта, бу айтишга осон. Аслида, бўлгуси ишчилар учун керакли шарт-шароитлар яратиш, уларни уй-жой билан, малакали мутахассислар билан таъминлаш зарур.

Хуллас, дала меҳнаткашлари олдида янги вазифалар, янги уфқлар турибди. Мен имкониятдан фойдаланиб, уларни янги йил билан табриклайман, қўли гул деҳқонларимизга сийҳат-саломатлик, баракали ютуқлар тилайман.

Адҳам ҒОЗИНАЗАРОВ,

Ўзбекистон граждaн авиацияси
бошқармасининг бошлиғи.

ҚўШ ҚАНОТЛИ ХИЗМАТ

Йўл азоби — гўр азоби, деган гап алақачон эскирди. Айниқса, қумуш қанотлар йўловчилар мушкултини осон қилди. Ўтган йили бизнинг граждaн ҳаво флотимизда самолётлар қaтинови серпарвоз, сербарака бўлди. 2 миллион 960 минг йўловчини манзилга эсон-омон етказиб қўйди. Шу кунда Тошкент иттифоқчи республикаларнинг пойтахтлари, мамлакатимизнинг катта саноат марказлари—Урал, Сибирь, Узоқ Шарқ, ғўзал Кавказ шаҳарлари ва Қрим билан осмон йўли орқали боғланган. Кўп ўринли осмон кемалари—ТУ-114, ТУ-104, ИЛ-18, АН-24 ҳамisha йўловчиларнинг хизматига ҳозир унозир.

Тошкент аэропорти Шарқнинг ҳаво дарвозаси бўлиб қолди. Бу дарвоза орқали Афғонистон, Покистон, Ҳиндистонга йўл ўтади. Халқаро ахборот йўли Скaндинaвия авиакомпaниси Копенгаген — Тошкент — Банкок — Сингапур оралиғида ишга тушди.

Йил сайин қaтнов тармоқлари кеңгайиб бораётир. Ҳозир самарқaншлик, андижонлик, фарғоналик, урганчлик, нукуслик йўловчилар Москвага бормоқчи бўлишса, Тошкентга қўнмасдан тўғридан-тўғри Ватанимиз пойтахтига қараб йўл олаверади-лар.

Бу йил республикамиз «оқ олтин»дан тоғ яратди. Бунда авиацияимизнинг ҳам ўз ўрни бор. Ғўзанинг баргини тўкишда 536 самолёт иштирок этди. Халқ ҳўжалик юкларини ва мева-сабзавотларини тaшишда ҳам қумуш қанотлар дастёрлик қилмоқда. Биз Турсун Тўхтаҳўжаев, Мўмин Нуриддинов, Михаил Белоконов, Гофур Орнов каби учувчилар билан фахрланамиз.

Флотимиз келгусида йўловчилар учун яна гaм-хўрлик қилади. Яқин орада Самарқaнд, Нукус, Термизда серҳашам аэровокзал қурилади. Ҳадемай, янги самолёт—ЯК-40 ҳам булутларга тўш уради.

СЕРТАШВИШ УМР

Дастгоҳлар сардори эҳтиёт қисмлар бўлимига бир қараб қўйди. Бир-бир босиб дастгоҳлар орасидан ўтди. Киминдир еб қўйгудай бўлиб, чор-атрофига аланглади. Дўшпили кишини кўрдию, норози оҳангда тўғиллади.

— Салом.

У шундай дедю, қўл бериб кўришмай ўтиб кетди.

— Хафа бўлибди-да!— уста Мустақим Юсуповнинг миёсига шу фикр келди. Унинг ажни босган юзидаги табассум шу ондаёқ изсиз йўқолди. Кекса уста ўзи текшираётган шпинделни қўлида ҳадеб айлантирар, ўйларди: «Тушунмабди! Шахсий гараз деб ўйлаганга ўхшайди».

Мустақим Юсуповнинг кўз ўнгидан дастгоҳи ёнига келган Лёшка Полянининг ланашанг, занф гавдаси ўтабшлади. Алексейни чилангарликка ўргатгучи, Мустақим Юсуповнинг она сўти оғзидан келган эди. Лекин тажрибали чилангар ўзи севган касбининг барча ҳикматларини ёш йигитчага чидам билан ўргатаверди. Алексей мустақил ишлай бошлаган кун Юсупов учун ҳайнита айланди. Кечагина ҳеч нимага ярамаган бола сенинг жаҳду-жадалинг туфайли одам қаторига қўшилса, мустақил ишласа—устод учун бундан зиёд шодмонлик бўлиши мумкинми!

Мустақим ўша кўни қувончинини ичига яширолмас, дастгоҳи атрофида гир-гир айланар, бўлса-бўлмаса шогирди ишлаётган томонга қараб қўярди. Тушлик пайтида чидаб туролмади, ёш чилангар ёнига бориб, ҳаяжондан энтикиб сўради:

— Ишларинг қалай?

— Яхши.

— Бизнинг ишимиз шунақа. Лёша, қалбинг қўрини тўксанг, иш юришаверади.

Алексей ҳаракатчан эди. Чилангарликдай мураккаб касбининг туб-тубига кириб боришга интиларди. Тинмай ишлади, ўқиди, заҳмат çekди. Завод маъмурияти уни 15-цехга бошлиқ этиб тайинлади. Юсупов шогирдидан мингдан-минг рози, у билан чексиз фахрланарди.

— Полянини ғайратли, етти ўлчаб бир кесадиган, ишчи ўтида тобланган, ишлаб чиқаришни яхши биладиган йигит. Ишдаги камчиликларни дарров сезиб олади,—деб ўйларди уста.

Афсуски, кейинги пайтларда устадаги фахрланиш ўрнини ташвини эгаллай бошлади. Маҳсулот ишлаб чиқаришда умумзавод режасининг бузилишида асосий айбдорлардан бири 15-цех эди. Цех пахта териш машиналарининг барабан ва съёмникларини тайёрлади. Ингүв цехидаги ишнинг бир текисда бориши—ўн бешинчи цехда иш режасининг бажариллишига боғлиқ эди. Нима учун

Ҳамид СУЛАЙМОН.

Алишер Навоий номидаги
Адабиёт музейининг
директори, профессор.

БЕНИҲОЯ

МАМНУНМАН

15-пехда ахвол яхши эмас, дейишса, цех бошқариши махсуслатини ўз вақтида етказиб беришмайди, кадрлар етиштимайди, асбоб-ускуналарнинг мазаси йўқ, деб вазм кўрсатишарди. Бу сўзларни эшиткан, кекса устанинг қалби туген урарди. Тўғри, бундай нуқсонлар йўқ эмас, аммо гап цех раҳбарларининг ҳўжасизлигида, ишга юзакни қарашларида эмасмикин? Шундан сўнг у сўз сўраб ўзини қийнаётган фикрларни ўртага тўкиб солди:

— Ҳақиқатан, цехимизда одам етишмайди. Аммо шундай деб қўл қовуштириб юриверамизми? Унинг ўрнига бор кадрлардан қандай фойдаланаётганимизни ўйлаб кўрсан-чи? Фақат ўтган оининг ўзидагина цехда 444 соат ишчи-куни бекор ўтди. Шу вақтда ўттиз тўртта шпинделли барабан ва сўемник тайёрласа бўларди. Демак, цехимизнинг айби билан завод қўшимча ўттиз тўртта машина чиқаролмади. Бу эса давлатга зарарку!

Юсуповнинг сўзларини ҳамма диққат билан тинглар, ҳеч ким унинг гапини бўлмас, ҳеч ким бахс-лашмас эди. Бунинг устига ҳамма Мустақим Юсуповни қўллаб-қувватлагандай, айтганларини-гиз тўғри, бунинг биз ҳам биламиз дегандай, айни вақтда, цех бошқариши нима деркин, деб у ўтирган томонга боқишарди. Бошқариш эса илдасма, баъзан у-бу деб сабаб кўрсатиб қўярди. Цехдаги ахвол эса ҳамон эскича эди. Радиогазета чиқмай қолди. «Яшн»ларнинг сояи камайиб, сифати қочди. Партия ташкилоти эса нима учундир ишлаб чиқариш интизомини бузувчиларга қарши қатъий кураш олиб бормасди. Усталар ўзларига юклатилган вазифага бепарқ қарардилар. Мустақим баъзан цехга айлашиб бурса, бекорчиликдан гап сотиб ўтирган йигитларни кўриб қоларди. Кекса уста шундай кунларни эслайдики, худди ана шу цехда ташкилий ишлар бошқача йўлга қўйилгандай. Мустақимнинг ўзи эса бешта дастгоҳда ишлашга улгурарди. Партия барча ишчиларга иш топиб беришарди.

Мустақимнинг отаси тунукасоз уста эди. У тунука идишларни тузатиб кун кечирарди. Мустақим бола бўлишга қарамай, отасига қарашиб юрарди. Бир куни Мустақим ишга шунчалик берилиб кетдики, ҳозиргина тунука қирққан қайчинин туپроққа ташлаб юборганини сезмай қолди. Отаси қилаётган ишнинг бир чекага қўйиб, қайчинин олди, эҳтиётлик билан қириндидан тозаллади. Ўғлига узоқ тикилиб, ўғит қилди:

— Асбобин яхши асрамасанг—ўз касбининг севмаганинг шу. Сенинг ризқи-рўзинг шунинг устиданку, ўғлим.

Отасининг сўзлари Мустақимнинг қалбига ўрнашиб қолди. Кеч кирганда, у асбоб-ускуналар турадиган кутдан қайчинин олиб, унга узоқ тикилди, ўйлади. «Шу темир-терсақлар ризқ-рўз берармикин?»

У жавобни бир печа йилдан сўнг топди. Отасининг сўзи ҳикматли эканлигига ишонибди.

Юсупов заводга келганида йигирма тўрт ёшда эди. Чилангар бўлмақчи эди. Мустақимнинг омади бор экан, унга устозлик қилишни заводнинг илгор, тажрибали чилангари Николай Лукьяненко ўз зиммасига олди. Мустақим яқриқар турган топ-тоза эски чилангарлик дастгоҳига ҳайрат билан тикилиб қолган эди.

— Ёқиятими?—сўради Лукьяненко. Мустақим нима деб жавоб беришга ҳайрон эди. У дастгоҳга худди муқаддас, сехрири нарсатга боққандек боқарди.

— Агар яхши чилангар бўлишни итасанг, бизнинг қондаимизни эсда тут,—деди кулиб Лукьяненко,—дастгоҳ «эркалатишни», озодалиқни яхши кўради. Уни доимо мойлаб туршини унутма.

Мустақим унутмади. Устозининг насихатини ўз ҳаётининг қонунига айлантирди.

Орадан ўттиз йил ўтди. Мана энди Мустақим Юсупов баъзи чилангарларнинг дастгоҳга бепарқ қараётганликларини, усталар эса асбоб-ускуналардан тўғри фойдаланишни назорат қилаётганликларини кўриб турибди. Натияжада дастгоҳлар муддатдан илгари ишдан чиқмоқда. Юсуповни ғазаблантирган нарсая ана шу

эдики, цехнинг айрим айрим раҳбарлари камчиликларни ҳаспўшлабга уринишарди.

Мустақим ниҳоят ўз фикрларини заводда чиқадиган кўп нусхали газетатга ёзишга аҳд қилди. У завод партия комитетининг аъзоси сифатида, 15-пехдаги ташкилий ишларнинг йўлга қўйилиши ҳақидаги масаланинг буюрода кўрилишини талаб қилди. Партия комитетининг йиғилишига цех раҳбарлари таклиф қилинди. Йиғилиш ишчанлик руҳида қатъият билан ўтди. Табиий, цех бошқариши шайинга анча-мунча «ширин» гаплар айтилди.

Мустақим ҳозир бошқик билан ораларининг бузилиб қолганини ҳеч ўйламасди. Мустақимни ташвишлантираётган нарсая бошқая эди. Собиқ шоғирди ундан юзини ўғирди, бошқа йўлдан кетяпти. Шунинг тушунаримикин? Мустақим чўқур уҳ тортиб, усталар хонасига кириб кетди. Унинг қалби тирналган эди. Миясида турли-туман ҳаёллар чулганар, боши гаранг эди: «Хўш, Мустақим, сенга нима? Қўявер, хато йўлдан кетса кетавермайдики? Завод раҳбарлари тўғри йўлга солиб олишар».

«Эҳтимол, барча камчиликларга қўл силтаб қўяқолай. Бошқиклар буюрганини бажариб, тинчгина юрганин яхши эмасми?»

«Йўқ, завод ветерани, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, коммунист Мустақим Юсупов ундай одамлардан эмас! Агар камчиликлардан кўз юмса, мурасозлик қилса, уни республика Олий Советига икки марта депутат қилиб сайлаган, уни партиянинг тарихий XXIII съездида вакил қилиб юборган одамлар нима дейди? Ахир, улар Мустақим Юсуповнинг мусавфо қалбига, пок виждонига ишонишадикуй!»

Йўқ, Мустақим Юсупов ўз йўлидан қайтмайди. У ўзи катта қийинчиликлар билан курган ҳаётинг булганнишга йўл қўймайди».

Ҳозирги завод бир пайтлар, пахта териш машиналари ишлаб чиқарилмиш деган хабар тарқалганда, Юсуповнинг қанчалик қувоняғарлигини кекса ишчилар яхши эслайди.

— Машина — пахтакорнинг мадақкори бўлади,—деганди Мустақим.—Шундай машинани биз яратсак-а!..

Юсупов зарбдорлари биринчи машина учун барабан ва сўемникларнинг биринчи нусхасини тайёрлаб бўлгач, Мустақим йнгуя цехига чопаверди.

— Қалай, дуруст ишлаяптими?—сўрайверарди у чилангарлардан. Кейин ўзи тайёрлаган асбоблардан кўз узмасди.

— Ҳозирча ёмон эмас,—уни тинчлантиришарди чилангарлар.—Ҳеч тиниб-тинчимайсиз-да, Мустақим ака.

— Мустақим ака шпинделнинг ўрнига юрагини солиб юборишга ҳам тайёр,—ҳазиллашшиди йиғувчилар.

Бунақангиз ҳазил-хузулларга Мустақим парво ҳам қилмасди. Нима қилсин, феъл шунча-да!

Унинг усталик қилаётганига йигирма йилдан ошди, шу даврда унинг зарбдорлари бирон марта ҳам режани бажармасдан қолмасди.

Уста хонасига кекса аёл кириб келди.

— Мумкинми?

— Кираверинг,—деди Юсупов,—Кираверинг, Нина Николаевна.

— Халақит берганин учун кечирасан,—деди кўр-карларнинг таржизини, катта инструктор Цуман.

— Бодаларнинг илтимоси билан келдим олдингизга. Клубимизда болалар билан учрашув ўтказсангиз.

— Бажонидил.

Гўё ҳозирги оғир ўйлар ва изтироблар бўлмагандай, Мустақимнинг кўзларида яна учқун порлади. Ҳаёт уни яна ўз қучоғига тортипти. Яна иши ортияпти. У ҳар доим шундай бўлишини истади. Инсонга шу керак!

И. ВОЛИН.

...68 йилда адабиётимиз ва маданиятимизда исил қўрилмаган ишлар бўлди. Навоий юбилейи—узоқ замонлар ният қилиб юрган орзумиз—улуғ шоиримизнинг авлодларга том маънода танитиш имконини берди. Совет зиёлилари қатори Навоий юбилейини ишонлашда қатнашганим, шундай шарафли вазифани бажарганим билан ўзимни жуда бахтли деб биламиз. Ўтган йил мен учун бир умрга энг аjoyиб йил бўлиб қолди.

Навоий номидаги Адабиёт музейи замонамиз ва халқимиз талабларига жавоб берадиган даражада ишланг керрак: бу йил биз музейда ўзбек адабиёти тарихининг

қадимги замонлардин Навоийгача бўлган даврини кўрсатувчи залларини очилишимиз лозим. Айни вақтда ўзбек ва СССР халқлари адабиёти, ўзбек ҳамда жаҳон адабиёти ўртасидаги узоқ даврлик адабий алоқаларини намойиш қилувчи хоналар ҳам 1969 йил охирида очилишни мўлжаллантипти. Бу соҳада филология фанларин доктори Махмуд Али Юнусов ва филология фанлари кандидати Екубжон Жўраев ўртоқлар раҳбарлигида бир қанча олим ва рассомлар иш олиб бормоқдалар.

1969 йили режаларимизда ишлар ишлари катта ўринни ишгоҳ этади. Алишер Навоий қудлиёт қўла

ёзмаси факсимиль (фото-кўчирма) шаклида нашр қилдирилади. Музей илмий асарларининг иккинчи жилди босмадан чиқади.

Дарвоқе, янги йил арафасида пайтдан фойдаланиб журналингиз ҳақида шахсий фикрларининг изҳор этсам:

Мен шундан бениҳоят хурсандимки, бизнинг севикли журналимиз «Гулистон» оз муддат ичда кенг шухрат қозонди. Уни жамиятимизнинг барча табақаси иштиёқ билан севиб ўқийди. Менимча буларнинг сабаби шундаки, журнал ўзбек маданияти билан халқимизни танитишда ва айниқса ўзбек адабий тили-

нинг шакллана боришида хизмат катта бўлаяпти. Мен айниқса журналнинг жозибали равон услуби, халқ тилига тобора яқинлаша боришидан бениҳоят мамнунман. Журнал она тилимизнинг мазмундор, рапп-баранг иборалар ва мусиқий жанрларга эга улкан бир тил эканини халқимизга, айниқса ёш авлодга танитишда бутун бир мактабга айланиб қолди.

Бундан буён ҳам журнал заҳматқашларининг ишларига янги-янги муваффақиятлар ёр бўлсин. «Гулистон»нинг бир муҳлиси сифатида журналимиз учун лозим бўлган хизматга бажонидил тайёрман...

Совет Шарқи, жумладан, Андижон меҳнат аҳлининг ҳам В. И. Ленинга бўлган муҳаббатини, эътиқоди чекмаси. Чунки уларнинг зулм ва ҳурлиқдан, жаҳолат ва тенгсизликдан озод бўлишлари улуг дохийи номи билан chambarchас боғлиқдир. Асримиз бошларидаёқ Андижонга кириб кела бошлаган Ленин гоилари бу ўлка меҳнат, кашлари қалби ва онига йўл топди, курашга илҳомлантирди.

В. И. Ленин Петроградда асослаган «Ишчилар синфини озод қилиш» учун кураш уюшмаси»нинг аъзолари ака-ука Илья ва Дмитрий Шендриковлар Андижонда катта инқилобий ишлар олиб бориб, социал-демократик гоиларни тарқатдилар. Улар маҳаллий аҳолининг инқилобий онги ва курашига тасвир кўрсатдилар.

Илья Шендриков «Закаспийское обозрение» газетасининг бу ердаги фаол мухбирларидан бири эди. Дмитрий Шендриков тайёрлов билан юртига мудирлик қилгани ҳолда, маҳаллий аҳоли ўртасида инқилобий ташвиқот ишларини олиб борди.

У Қўнжи қишлоқлик Дадабой Аҳмадоҳунов ва Мансур Тўхта, муҳаммедовлар билан алоқада бўлиб, камбағал маҳаллий аҳоли манфаати йўлида бетиним курашга бел боғлади. Унинг ташаббуси билан Хақант қишлоғи аҳолиси номидан вилоят ҳокимининг ёмон хатти-ҳаракатлари ҳақида тегишли жойга шикоят ёзилди. Д. Шендриков бу иш учун 1901 йилнинг охирларида маҳаллий ҳукмдорларнинг қазабига дучор бўлди, Тошкентга кетиб жон сарфлади.

Жаҳонни ларзага келтирган биринчи рус инқилоби йилларида Андижонда ҳам инқилобий ҳаракат жонлана бошлади. Дохийнинг инқилобий гоилари андижонликлар сафарбарлиги учун йўлчи юлдуз бўлди. Қадоқ қўллар чор зулмига қарши машҳур 1916 йил кўз, голови ва 1917 йил февраль буржуа демократик инқилобида фаол иштирок этдилар.

Қамбарали Алиев, Мухторжон Олимов, Ҳақиқул Хусанбоев, Санжарбек Қосимбоев, Раҳим Раҳимбоев, Абдулла Мирқосимов, Имомжон Хидиралиев, Маҳмудбек Битқоев, Жумабой Парибоев каби инқилоб азаматлари Октябрь галабасининг дастлабки кунлари, даноқ Советлар байроғини баланд кўтардилар. Улар дохийдан ҳар тарафлама ёрдам, руҳий мадад, қимматли маслаҳат ва масъулиятли вазифалар олиб турдилар.

Тошкентнинг аъзоси Ф. И. Голушечкиннинг ташаббуси билан 1919 йил ноябрда Андижон, Наманган, Ўш, Марғилон ва Қўқон уездларида инқилобий қўмиталар тўзилди.

М. В. Фрунзе уезд-шаҳар инқилобий комитет раиси А. Исломов билан биргаликда қатор чоралар амалга оширди «Пролетарская мысль» газетасининг 1920 йил 6 июнь сонида: «Андижоннинг асоси шаҳар қисмида музоламаларнинг жуда катта йигини бўлиб, бунда Туркистон фронтининг қўмондони Фрунзе ва Ҳарбий Инқилобий Совет аъзоси Иброҳимовлар боёма, чиларга қарши курашда маҳаллий

аҳолини кенг миқёсда иштирок этишлари ҳақида матбуза қилдилар», деб ёзилган эди.

М. В. Фрунзе Андижонда туриб, 1920 йил 25 майда дохий Ленинга учта — 00018, 00019, 00020 рақамли телеграммалар йўллади. Ушбу телеграммаларда ўлкада, шу жумла, ладан, Андижонда юз бераётган сиёсий, ҳарбий ва иқтисодий ғажаришлар ҳақида, совет ва ҳўжалик қўрилишида эришган ютуқлар, эндиликда қилинадиган ишлар юзасидан дохийни хабардор қилиб турди ва ундан кўрсатмалар олди. М. В. Фрунзе Андижон уезднинг Жалолобод депарсидан 27 майда В. И. Ленин номига 00031 рақамли телеграмма юборди. Унда шундай дейилган эди:

«Туркистон ҳақида қисқача маълумот бераман. Фарғонадаги ҳар.

1918 йил 4 сентябрь кунин Асана (ҳозирги Ленин шаҳри) меҳнатқашлари дохийга телеграмма йўлладилар:

«Жаҳон инқилобининг дохийси — В. И. Ленинга аксининқилобий кўчлар уюштирган суиқасд ишчи-деҳқонлар ҳокимиятига уюштирилган суиқасддир. Бунга жавобан биз ўз сафарларимизни Советлар байроғи остида янада мустақамлаб, ишчи-деҳқонлар ҳокимиятини бутун куч-гайратимиз билан ҳар қандай аксининқилобий кўчдан қаҳрамонона ҳимоя қиламиз, Яшасин Ленин! Яшасин жаҳон инқилоби! Яшасин Советлар ҳокимияти!»

Дохийга 1922 йил 25 сентябрда Андижон уезди Советларининг қурултойига тўпланган делегатлар маънуб йўлладилар: «Советлар.

В. И. Ленин мамлакатимизда яшовчи кенг халқ оммаси билан мустақам ва яқин алоқада эди. У оддий ишчи ва деҳқонлар, турли миллат вакиллари билан тез-тез учрашар уларнинг фикр, ҳис-туйғуларини қўнг билан эшитар, уларга яқиндан ёрдам берадди. Улуг дохийни кўрган, унинг нуқтиини тинглаган ва у билан суҳбатлашши бахтига муяссар бўлган андижонликлардан Ҳақиқул Хусан, боевдир Бу киши 1919 йилнинг майида Андижонда инқилобий комитетга асос солган на унинг раиси лавозинида катта инқилобий ишларни амалга оширган. Ҳақиқул Хусанбоев дохий билан учрашгани ҳақида мана буларни ёзиб қолдирган эди: «Мен Совет Шарқи халқлари коммунистин

ЛЕНИН АНДИЖОНДА

бий ҳолат шу пайт учун анча қўрқинчли... Босмачилар тўдасини батамом тутатиш учун қатъий чоралар қўйяптиз... Поезд билан Жалолободда турибман. Бундан тўрт чақирим наридаги қишлоқни бир неча дақиқа аввал босмачилар талабди Ялангликларда ҳаракат қилиш учун отлиқлар еттишмайди. Кейинги пайтларда чегара соқчиларимиз анча ичкарига ҳужум қилиб кетди...

Туркистон фронтининг қўмондони **Фрунзе**...

В. И. Ленин ташаббуси билан тузилган «Қизил Шарқ» ташвиқотчи поезде Андижонда дохий гоиларини меҳнатқашлар онгига сингдиришда зўр хизмат қилди. Уларнинг сезгирлиги туйғайли Андижонда партия ва совет ташкилотларида суқилиб кириб олган бир гуруҳ ёт унсурларнинг аксил, инқилобий фаолияти фойда этилди.

Андижонликлар дохий Илйични чин қўлларидан севганлар, унинг номини эхтиром билан тилга олганлар. Дохий — номига — бир неча бор маъқулаб юборган. 1918 йил 30 августда Ленин Москвадаги Михелсон корхонасида нуқс сузлаётган вақтида душман унинг ҳаётига суиқасд қилди. Дохийнинг ҳаёти хавф остида эди. Партия ва бутун мамлакат Илйичнинг соғлигини зўр ҳаяжон билан кузатиб борди.

нинг Андижон уезд-шаҳар анжуманига тўпланган Шарқ меҳнатқашларининг вакиллари осмон билан тенг Тянь-Шань тоғларининг этакларидан ўз саломини йўлайди ва буюк дохий соғайган. Лигида беҳад хурсанддилар. Шарқ халқлари Сизнинг қақирқиларингизни зўр эътибор билан тингламоқда. Сизнинг бутун жаҳон масалаларига доир сўзингизни сабрсизлик билан кутмоқдамиз, Яшасин бутун дунё меҳнатқашларининг дохийси Ленин! Им. перализмга ўлим!»

Хатлардан яна бирида биз мана бу сўзларни ўқиймиз: «Андижон уездининг Қизил Коммерсантлари ўрта Осие артелининг вакили Самандар Мўминбоев орқали очарчилишини бошидан кечираётган республика халқлари учун Сизнинг номингизга бир вагон гуруч юборадилар. Улар Совет ҳокимияти томонидан қабул қилинган янги иқтисодий сиёсат ҳақиқатда индий равишда ва узоқини мўлақалаб қабул қилинганга қаттиқ ишонадилар. Улар республиканинг оғир иқтисодий аҳволга тушиб қолганлигини билиб, барча соф виждонли фуқароларини ҳар тарафлама ёрдам беришга қақирадилар. Улар қаттиқ ишонадилар, ки, республика ёлпасига бир ёқадан беш чинқариб меҳнат қилади, оғир аҳволдан қўтۇлади».

ташкilotларининг II анжуманига делегат сифатида қатнашдим ва биринчи марта Ленинни кўришга муяссар бўлдим. В. И. Ленин анжуман очилмасдан бироз аввал келди. Уни дарҳол ҳар тарафдан ўраб олишди. Ҳаяжонли суҳбатлар бошланиб кетди. Владимир Илйич делегатларнинг ҳар бири билан сўзлашган қўл бериб қўриш, шар, қўлларини маҳкам қисгани ҳолда «Сиз қаердасиз? Ўртоқ? Москва сизга ёқдими?» каби саволлар билан мурожаат қиларди. ...Мана, қўнғироқ чалинган, Владимир Илйич дарҳол президиум томон йўл олди.

Залда жимлик. Ҳар бир шарпа сезиларди. Лениннинг тушунари, равон нуқти зал ичра янграмоқда. Вақти-вақти билан у делегатларга, уртага ташланган масалалар тушунарлими, деган саволлар беради эди.

Анжумандан сўнг ўртоқ Қарахан делегациямизни Илйич билан учраштириш учун ҳозирлик қўрди. Владимир Илйичнинг иш қониси эсимда Эшик ёригидан ёзув стол ва стуллар қўрилиб турарди. Хонада оёқда тўшланган оддий наравот кўза тақилар эди. Илйичнинг ўзи билин эшик очиб нуқти олди. Ҳамамагани стулга ўтиришга тақил қўрди. Менга стул етмай қолди. Бунин Владимир Илйич дарҳол пайқаб, мен у ёқ-бу ёқда ҳа-

раб улгурмасимданок, стул келтириб. Суҳбат бошланди. Бизлар Туркистоннинг исёсий ва ҳўжаллик аҳволи ҳақида Ленинга гапириб бердик.

Миллий масалала Владимир Ильич алоҳида эътибор билан қаради. Туркистонда маҳаллий аҳоли сонин қанча, маҳаллий кишилар партиянинг неча фойизини ташкил қилади? Маҳаллий аҳолини партияга жалб қилиш иши қандай бормоқда? Каби саволлар ташлаб, аниқ маълумотлар беришини сўради.

Биз Ильичга Туркистонда партия ва совет кадрлари етишмаётганини ва шу туфайли янги қомдимлар юборишини илтимос қилдик. У бизга Туркомиссия аллақачон йўлга чиқиб кетганлиги ва ерли аҳолидан маҳаллий партия кадрлари етиштириш кераклигини айтди. Суҳбатда Ленин Туркистон Давлат дорилфунунини ташкил қилиш зарурлигини гапирди. Тез орада Москвада дорилфунунинг вақтли бошқармаси жўрий қилинди...

Қўрғонтепаллик машхўр инқилобчи, 1921 йилдан КПСС аъзоси Абдулазиз Қозиев доҳий билан учрашгани ҳақида қўйидигиларни аслаган эди:

«... 1921 йилнинг декабрида Тошкентда «Кўшчи» уюшмаларининг Бутунтуркистон биринчи анжумани бўлди. Анжуман мени Советларнинг Бутунроссия анжуманига номзод қилиб сайлади.

Тошкентдан жўнаган поезд етти кун дағдада Москвага етиб келди. Туркистон делегациясини Қозиев воқаласида Москва шаҳри меҳнаткашларининг вакиллари самий қарши олдилар. Воқзал байрамлардиген безатилган эди. Биз махсус машиналарга ўтириб, Советлар уйи томон йўл олдик...

Бизни Советлар уйида Бутунроссия оқсоқоли Михаил Иванович Калинин қабул қилди. У биз билан бўлган дўстона суҳбатда Туркистон ҳақида кўп нарсаларни сўради. Биз оранқиб кутган ҳажилон дил дамлар ҳам етиб келди. Мана, биз анжуманда ўтирибмиз, Анжуман президиумида Владимир Ильичнинг пайдо бўлишини барча делегатлар қатори биз ҳам сабрсизлик билан кутардик.

Ниҳоят саҳнанинг ўнг томони, даи Владимир Ильич чиқиб келди. У кўлида қандайдир қорғоз кўтариб олган эди. Гулдурое қарасаклар остида анжуман минбарига йўл олди. Залда жонланиш, «Яшасин доҳиймиз Ленин!», «Жаҳон йўқсуларнинг доҳийси ўртоқ Ленин яшасин!», «Ур-ра» садолари янгради. Ильич олқишларни тўхтатишга ҳаракат қилди. Бироқ Большой театрининг улкан залда гулдурое қарасак, самийий олқишлар ларзаси борган сайин кучаярди.

Владимир Ильич ўз маърузасини бошлаганда, гўё залга сув сепилгангидек сукунат чўкди. Ҳамманинг диққат-эътибори доҳийнинг нутқига қаратилган. Ўртоқ Ленин ўз маърузасида ёки Совет давлатининг ташқи ва ички сийсати, халқаро аҳвол, ишчилар билан деҳқонлар дўстлиги, тинчлик учун кураш, бизнинг иқтисодий сийсатимиз масалаларига батафсил тўхтади. Буларнинг ҳаммаси,

ни бизга содда ва раван тушунтириб берди.»

Султонбод район инқилоб комитети раиси, кейинчалик Фаргона вилоят партия комитетининг раиси, ундан кейин эса Туркистон Марказий Ижроия Комитетининг раиси — Бутунтуркистон халқ оқсоқоли — Иномжон Хидиралиев доҳий билан бир неча бор учрашган ва суҳбатлашган эди.

1921 йил март ойи, Москвада партиямизнинг анжумани бормоқда. Худди шу вақтда Кроштадт исёни кўтарилди. Лениннинг таъсиси билан анжуман делегатларидан 300 киши исёнин бостириш учун сафарбар қилинди. Ана шулар орасида И. Хидиралиев ҳам бор эди. Исён бостирилгач, делегатлар Москвага қайтиб келди. Ленин улар билан расмга тушди. Уша расмда Султон Сеғизбоев ва И. Хидиралиевлар ҳам бор эди. Ҳозир бу фотосурат КПСС Марказий Комитети ҳузуридаги марксизм-ленинизм партия тарихи институтида сақланмоқда.

1924 йил 21 январь, қаҳратон киш, Мамлакат, партия ва совет халқи, бутун тараққиёппарвар инсоният бошига оғир мусибат тушди. В. И. Лениннинг жўшқин юраги уришдан тўхтади. Буюк йўл бошчининг вафоти тўғрисидаги хабар бутун жаҳонга ашшн тезлигида тарқалди. Машъум хабар индижоникларни чексиз ғамга ботирди. Мотам либосига ўралган Андижонда доҳий Ильич вафоти муносабати билан меҳнаткашларнинг қайғуси йинғини бўлди. Йинғида қабул қилинган хатда мана бу сўзлар ифодаланган:

«Бутун дунё меҳнаткашлари, нинг буюк доҳийси Владимир Ильич Лениндан бизлар манту жудо бўлдик, бу бизнинг боши, бизга тушган гўят оғир мусибат, дидр Бизлар буюк доҳий Ильич чиқиб берган тўғри йўлдан доимо оғишмай олға қараб борамиз ва унинг барча васиятларини амалга оширамиз ҳамда Лениннинг азиз ва муътабар номини қалбларимизда абадий сақлаянажмиз».

1924 йил 27 январда «Фаргона» газетаси А. Каримовнинг «Ленин ва Шарқ маълумлари» номли бош мақоласини босиб чинарди. Иномжон Хидиралиев эса буюк доҳийнинг улут қабрига Туркистон делегацияси билан биргаликда гулчамбар қўйди. Унинг «Улут ўртоқ Ленин» сарлаҳали мақоласи марказий «Правда» газетасида эълон қилинган эди. И. Хидиралиев ушбу мақоласида Лениннинг буюк голлари серкуёш Фарғонада қандай амалга ошганлиги ва бутун Совет Шарқи халқларининг тарихий тақдирда доҳийнинг тутган ўрни ҳақида батафсил тўхталган эди.

Барча совет халқи каби Ленин нишонли Андижон вилоятининг меҳнаткашлари ҳам Ильич васиятларига доимо амал қилиб келдилар, унинг илҳомбахш гояларини тантанаси учун астойдил курашдилар. Эндиликда эса улар ўзларининг босиб ўтган кураш ва ғалаба йиллари тарихига фяхр билан қарайдилар.

Р. ШАМСУТДИНОВ,

СССР Фаилар академияси тарих институтининг аспиранти.

Тулқиной ҚОДИРОВА,
Ўзбекистон Архитекторлари союзи правление-
си раисининг ўринбосари

Тошкент шаҳрининг 1500 гектарлик Марназий территориясига юқоридан назар ташласангиз, улкан қурилиш майдонига ўхшайди. Республикамиз пойтахтида 1970 йилгача элзилладан зарарланган ҳамма уй-жойларга қараганда инки баравар кўп, яъни 6 миллион квадрат метр уй-жой, 94 минг ўринли мактаб, 45 минг ўринли болалар богчаси, яслилар, 9 минг ўринли насалхона ва кўплаб маданий-маиший, маъмурий ва змаоат бинолари қурилди.

Илгари Тошкент қурилишида ягона план йўқ эди, ҳозир ахлит режа билан қайта қуриллапти. Бош план лойиҳасини Тошкент шаҳар Лойиҳа институти билан москвалик ҳаммасболар ҳамкорлигида элзилла оқибатлари ҳисобга олинган ҳолда ишлаб чиқилди. Бироқ, бу ўринда бир нарсани тан олишга тўғри келади. Иморатлар қуришда янги услуб, янги бинокорлик материалларидан фойдаланиш, замонавий усуллар тўғри ҳал қилиналопти. Ленин, меъморчиликнинг энг муҳим томони миллий анъана, маҳаллий об-ҳаво шароитини ҳисобга олган ҳолда қуриш, бадий меросдан унумли фойдаланиш халқимиз талаби даражасида бўлапти дея оламиймиз.

1968 йилда Ленин номидаги Марназий майдонини қайта қурилиши тугалланди. Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг маъмурий биноси, Навоий кўчасида Ҳамза номидаги Ленин орденли академик драма театри биноси каби йирин ишшоотлар ҳамда замонавий типда қурилган зўлаб йирин турар жой бинолари қуриб битказилди.

1969—70 йилларда Ленин номидаги майдонда ўн тўққиз қаватли маъмурий бино, доҳийнинг ҳаёти ва меҳнат фаолиятини ҳикоя қилувчи В. И. Ленин музейи қурилиши ниҳолсига етказилиб, фойдаланишга топширилади. Шунингдек, Урта Осиёда энг катта 2500 хўрандага баравар хизмат кўрсата оладиган «Осиё» маишатхонаси, «Ешлар уйи» каби бир қатор йирин ишшоотлар қад кўтарди.

Қадимий шаҳар Самарқанднинг 2500 йиллигини нишонлаш учун катта тайёргарлик ишлари олиб борилмоқда. Бу борада меъмор ва нурувчиларимиз олдида қадимий ёдгорликларга замонавий ишшоотларни уйғунлаштириб қуришдай энг масъулиятли ва муҳим вазифа турибди. Сабот билан инодий изланишлар натижасида Самарқанднинг Регистон майдони, Бибихоним мадрасаси, Гур Амир мақбараларининг атрофларини ободонлаштириш ишлари бошлаб юборилди. Регистон майдонида Самарқанд шаҳри музейи қад кўтарди ҳамда Абдурахмон Навоий билан Алишер Навоийга ҳайкал ўрнатилди.

Юқорида айтилган айрим режалар қадимий Ўзбекистонимизни яшатириш йўлида қилинаётган ишларнинг фақат бошланғичидир. Яқин йиллар ичида шаҳар ва кишлоқларимиз қиёфаси тубдан ўзгариб кетади.

«Гулистон» журнаliga истагини шунин, янги йилда унинг саҳифаларида меъморчиликнинг ва қурилишларга оид кўпроқ мунозарали мақолалар босилса.

Туркистон комиссияси аъзоларининг улуғ Ленин имзо чекинган мандат билан Тошкентга келганига салкам ярим аср бўлди.

Ун тўққизинчи йил эди... Дунёда биринчи бўлиб капитализм босқичини ўтмасдан социализм йўлига кирган ўлкада вайронлик, очлик ҳунм сурарди, маҳаллий бойлар, оқларнинг қолдиқлари ташқи империализм билан тил биринтириб Советларга қарши ташкил қилган босмачилар қишлоқларда тўс-тўполон кўтариб, меҳнаткаш халқни қон қақшатарди, Россияда эса ёш Совет ҳокимиятини сақлаб қолиш учун ҳаёт-мамат жанги борарди.

РКП(б) Марказий Комитетининг Ташкилот бюроси ана шу оғир шароитда, 1919 йил 29 сентябрда Туркистон комиссияси тўғрисидаги Низомни тасдиқлади, 7 ноябрда эса Ленин Халқ Комиссарлари Советининг Туркистон комиссиясини тузиш ҳақидаги қарорига имзо чекди.

Партия Марказий Комитети ва Совет ҳукумати Туркистон комиссияси аъзоларига энг синалган кишиларни танлади. Комиссия аъзолари: Ш. З. Элиава, Ф. И. Голошечкин, Г. И. Боний, Я. Э. Рудзутак, М. В. Фрунзе, В. В. Куйбишевлардан иборат эди. Комиссия Тошкентга кўпгина партия ва совет ходимлари билан бирга келди. Шу муносабат билан В. И. Ленин «Туркистондаги коммунист ўртоқларга» мактубини йўллади. Бу хатда Ленин бундай деб ёзган эди:

«Ўртоқлар! Менга Халқ Комиссарлари Совети ва Мудофаа Совети Раиси сифатида эмас, балки

Турккомиссия аъзолари: Я. РУДЗУТАК, Ш. ЭЛИАВА, В. КУЙБИШЕВ, М. ФРУНЗЕ, Ф. ГОЛОШЧЕКИН.

Турккомиссия

партия аъзоси сифатида сизларга мурожаат қилишга рухсат этилган.

Туркистон халқлари билан тўғри муносабат боғлаш эндиликда Россия Социалистик Федератив Совет Республикаси учун, ҳеч муболагасиз айтиш мумкинки, жуда катта, жаҳоншумул-тарихий аҳамиятга эгадир.

Совет ишчи-деҳқон республикасининг кучсиз, шу дамгача эзилган маълум халқларга муносабати бутун Осиё учун ва жаҳондаги ҳамма мустамлакалар учун, миллион-миллион кишилар учун амалий аҳамиятга эга бўлади.

Мен сизлардан бу масалага айниқса эътибор беришингизни, — Туркистон халқлари билан намуна кўрсатиб, амалий иш билан ўртоқларча муносабат ўрнатишга бутун кучингизни сарф қилишингизни, —

бошида Британия империализми турган жаҳон империализмига қарши астойдил курашиш учун великорус империализмининг изларини йўқотишни чин кўнгилдан истаганлигини уларга иш билан исбот қилишингизни — бизнинг Туркистон комиссиямизга катта ишонч билан қарашингизни ва унинг директиваларига, яъни худди шу руҳда унга Бутун Россия Марказий Ижроия Комитети томонидан берилган директиваларга қаттиқ риоя қилишларингизни сизлардан жуда илтимос қиламан».

Лениннинг мактуби ва Туркистон комиссиясини тузиш тўғрисидаги қарор ҳамма жойда: партия йиғилишлари, конференцияларида, халқ митингларида ўқиб эшитирилди, ўлка халқи бу ҳужжатларни зўр қувонч билан қарши олди: Туркистон меҳнаткашлари

орасидаги сиёсий-тарбиявий ишлар кучайди.

Туркистон комиссияси аъзолари ўртасида вазифалар қуйидагича тақсим қилинган эди: комиссия раиси Элиава айни вақтда ўлкадаги Совет ва маъмурий ташкилотлар ишига раҳбарлик қилди; Рудзутак Туркистон ўлкасининг иқтисодини ва унинг асосий қишлоқ хўжалиги тармоғи бўлган пахтачиликни яхши билар эди, шунинг учун ҳам унинг улуғлига иқтисодий сиёсат ва озиқ-овқат органларига раҳбарлик қилиш вазифаси тушди; Голошечкин партиявий ишларга, Фрунзе билан Куйбишев эса Туркистон фронтига раҳбарлик қилдилар.

Комиссия ўлка партия ва совет ходимларининг эътиборини намбағал-бағралар ва ўрта ҳол деҳқонлар оммасига буржуа миллатчилар қўллаб-қувватлаган босмачилик ҳаракатининг сиёсий моҳиятини кенг тушунтиришга қаратди, аҳоли орасида партиянинг миллий сиёсатини тушунтириш ишларига минглаб коммунистлар, комсомоллар сафарбар қилинди. Ташвиқотчи ва тарғиботчилар душманларга қарши ҳам урушдилар, айни вақтда, ҳам йиғилишларда, одамлар билан шахсий суҳбатларда Совет ҳокимияти душманларининг ниятларини фош қилдилар.

1920 йил октябрда кўпгина партия ходимлари босмачиларга қарши курашга сафарбар қилинди. Маҳаллий тилларда кўпдан-кўп варақалар чиқарилиб қишлоқ ва овулларга тарқатилди.

Туркистон комиссияси ўлка халқ хўжалигини, хусусан тиллаш ва тараққий эттиришга катта аҳамият берди; бу ишга пахтанор деҳқонлар кенг жалб қилинди.

Туркистон комиссияси ташаббус билан ўлкада янги саноат корхоналари ташкил этилган эди.

М. В. Фрунзе 1919 йил августда республика қарбий инқилобий кенгашига ёзган докладномасида: «Марказий Россиянинг бирон еридан келтириш йўли билан Туркистонда Тўқимачилик комбинати ташкил қилиш масаласини Олий халқ хўжалиги кенгашига қўйиш

жуда ҳам зарур», деб ёзган эди. М. В. Фрунзе Иваново-Вознесенск большевикларига «пахта учун юриш» эълон қилишни, бунинг учун Туркистонга партия, совет ва хўжалик ходимлари юборишни, пахтани ўз жойида қайта ишлашни ташкил қилиш учун маҳаллий тўқувчилар жўнатишни талф қилган эди.

1920 йил ёзида Туркистонга РСФСРдан бир неча тўқувчилар фабрикаси ва бошқа корхона ускуналари жўнатилиди. Пиллакашлик ва шойи тўқиш фабрикаларининг тўла ускуналари келтирилиб, Фаргона ва Маргилон шаҳарларига ўрнатилди.

Туркистон комиссияси ва Туркистон Марказий Ижроия комитетининг қўшма мажлиси.

А. АКОПОВА.

Иброҳим Мўминовнинг ҳаёт йўли, илмий ва ижтимоий фаолияти социалистик маданиятимизнинг шаклланиши, ривож тарихи билан узвий боғлиқдир. У мамлакатимизда янги ҳаёт учун олиб борилган курашнинг фаол иштирокчиси бўлган зиёлиларимизнинг пешқадам вакилларида биридир. Олим, аjoyиб ташкилотчи ва ғамхўр мураббий Иброҳим Мўминов 60 йиллик сермашун ҳаёт йўлини босиб ўтди.

Иброҳим Мўминов 1908 йили 7 сентябрда Бухоронинг Теъгузар қишлоғида деҳқон оиласида туғилди. Ёшлик чоғларида отасига ёрдам бериб, деҳқончилик ва чўпонлик билан шугулланди. Узоқ даврлик илмий ва адабий анъаналарга эга бўлган, эндигина янги социалистик ҳаёт оқимига кириб бораётган Бухоро шароити ёш Иброҳим Мўминовни илмга ундади. У бошланғич мактабда, кейин Бухоро маориф институтида таълим олди. Мўминовнинг жамоатчилик фаолияти ҳам шу йилларда бошланди.

1922 йилда у биринчилар қатори комсомолга кирди ва ижтимоий ҳаёт кучоғига шўғилб кетди. Комсомол ҳаракатида фаол қатнашди, бир неча бор комсомол ташкилотининг котиби қилиб сайланди. Талабалик чоғларидаёқ Мўминов муаллим бўлиб ишлади, шу йилларда «Озод Бухоро» газетасида унинг биринчи мақолалари чиқди. 1928 йилда Иброҳим Мўминов бухороллик ёшлар билан Самарқанд Педагогика институтига кирди. Кейинча Самарқанд Педагогика академиясига айлантирилган бу институт республикамизда маданият ва фан арбобларини етиштиришда муҳим роль ўйнади.

1933 йилда Педагогика академияси асосида Ўзбекистон Давлат дорилфунуни ташкил этилди. Иброҳим Мўминов бу ишда иштирок этиб дорилфунунининг филология, сўнгра тарих факультетларида декан, кейинчалик марксизм-ленинизм кафедрасининг мудири бўлиб ишлади. 1933 йилда унинг фалсафага оид биринчи мақоласи «Диалектик материализм тараққиётининг ленинча давр» босилиб чиқди. Кейин буюк рус демократи Чернышевский, марксизм асосчиларидан Ф. Энгельс, буюк ўзбек шоири Алишер Навоий ҳақида мақолалар ёзди.

1940 йилда Иброҳим Мўминов Совет Иттифоқи Коммунистик партияси қаторига қабул қилинди. Бу даврда марксистик фалсафанинг гоявий манбаларини ўрганиш, В. И. Лениннинг фалсафий меросини таҳлил қилиш тўғрисидаги фикрларини амалга ошириш совет фалсафа фанининг муҳим вазифаларидан бири эди. У 1941 йили «Гегель диалектикасининг рационал мағзи» деган мавзуда кандидатлик илмий даражасини ҳимоя қилди. 1943 йили Ўзбекистон Фанлар академияси ташкил этилганда Иброҳим Мўминов академияга муҳбир аъзо қилиб сайланди. Бу эса янги илмий ютуқларга илҳом берди.

Илмий ва маданий анъаналари бой Ўрта Осиё халқларининг фалсафий мероси Иброҳим Мўминовни қўбдан бери қизиқтириб келар эди, бу янги соҳани маркча-ленинча дунёқараш асосида илмий тадқиқ этниш фалсафа илмининг ҳали ўрганилмаган, мураккаб, лекин ҳар томонлама чуқур текширилиши зарур бўлган муҳим соҳаларидан бири эди.

Иброҳим Мўминов 40—50 йиллар давомида фалсафий меросимизни илмий таҳлил

этишга бағишланган қатор асарлар ёзди. Шу даврларда «Фуркат рус маданияти ҳақида», «Мирзо Бедилнинг фалсафий қарашлари» каби асарлари босилди. Бу чуқур тадқиқотнинг яқини сифатида 1950 йилда Иброҳим Мўминов Москвада, СССР Фанлар академияси Фалсафа институтининг илмий кенгашида «XIX асрнинг охири ва XX аср бошида Туркистонда ижтимоий-фалсафий фикрнинг ривожланиши тарихи» деган мавзуда докторлик илмий даражасини муваффақиятли равишда ҳимоя қилди.

Юқорида тилга олинган асарлар фалсафий меросимизни марксизм асосида ўрганишнинг бошланғич ва муҳим тажрибаларидан бўлиб, бу соҳада илмий-тадқиқот ишларининг авж олиб кетишида катта аҳамиятга эга бўлди. Хусусан 1957 йилда қайта босилган «Мирзо Бедилнинг фалсафий қарашлари» рисоласида XVII—XVIII асрларда бутун Ҳиндистон, Ўрта Осиё ва қисман Эронда биринчи шoir-мутафаккир сифатида машҳур бўлган ва ўз икдорининг мазмунини жиҳатидан энг мураккаб шахс ҳисобланган Бедил дунёқарашини ҳар томонлама таҳлил қилиб берилиши билан бирга, ўрта аср Шарқ фалсафаси учун муштарак сўғизм, пантеизм каби назарий масалаларга ҳам тўхтаб ўтилган эди.

1955 йилда Иброҳим Мўминов Ўзбекистон Фанлар академияси Тарих ва археология институтининг директори лавозимига тайинланди. 1956 йилда эса ЎзФАНнинг академик ҳамада академиямизнинг вице-президенти қилиб сайланди. Энди у академияда ижтимоий фанларнинг раҳбари сифатида бутун куч ва қобилиятини сафарбар қилиб, партиямизнинг олимлар олдига, фанимиз олдига қўйган вазифаларини бажаришга киришди.

Вице-президентликка Иброҳим Мўминов уч марта қайта сайланди. Бу эса республика олимларининг, партиямизнинг, халқимизнинг Иброҳим Мўминовга кўрсатган ишонч, унинг фанимиз, маданиятимиз тараққиётига қўшаётган ҳиссасига, бу йўлдаги сидқидил хизматига берган юқори баҳо-сидир.

Мўминовнинг ижтимоий фанлар бўйича мутахассис олимлар етиштириш соҳасида шахсан кўрсатаётган хизматлари ҳам партиямизнинг доно йўлини изчил амалга ошира боришнинг аjoyиб намунасидир.

Иброҳим Мўминов бир юз элликка яқин монография, рисола, мақолалар муаллифидир. Булар орасида тарихий материализм, атеизм, ахлоқ, тарих, адабиётга оид асарлар бор: «Мирзо Бедилнинг фалсафий қарашлари», «Ўзбекистонда ижтимоий фалсафий фикрлар тараққиёти тарихидан», «Ўзбекистонда марксизм-ленинизмнинг тарқалиши тарихидан», «Ўрта Осиёнинг машҳур мутафаккирлари», «Ади Қўшчининг ахт оид рисоласи», «Янги, яхши анъаналарга кенг йўл берилсин», «Ўзбекистонда маркча-ленинча фалсафанинг ривожланиши», «СССРда илмий масаланинг ҳал этилиши ва унинг аҳамияти», «Маданий инқилоб ҳақидаги маркча-ленинча назариянинг тантанаси», «Ўзбекистон ССРининг 40 йилинг», «Илмий атеизмнинг дастури», «Диалектик ва тарихий материализм ҳақида» деган асарлар шулар жумласидандир.

Иброҳим Мўминовнинг яқинда нашрдан чиққан «Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихи

ҳида тутган ўрни ва роли» китоби кенг ўқувчилар оммаси томонидан қизиқиш билан кутиб олинди.

Иброҳим Мўминов илмий-ташкилотчилик соҳасида ҳам аjoyиб қобилият эгаси, партия йўлини изчиллик билан амалга оширишда моҳир, тадбиркор арбобдир. У фалсафа, тарих, адабиётшунослик соҳаларида қатор асарларни нашрга тайёрлаш, тажрибали ва ёш мутахассисларни муҳим масалалар атрофида жиқлаштириш, янги-янги илмий мавзулар, илмий муассасаларни асослаш борасида усталик билан иш олиб борди. Иброҳим Мўминов «Ўзбекистонда прогрессив ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихига доир маълумотлар», «Тилшунослик масалалари», «Ўзбекистон коммунизми йўлида», «Ўзбекистон ССР тарихи», «Ўрта Осиё ва Қозғоғистонда Совет ҳокимиятининг ғалабаси», «Социалистик миллатларнинг равиши ва яқинлашуви» каби асарларнинг иштирокчиси ва муҳарриридир. Унинг бево-сита муаллифлиги ва муҳаррирлигида республика давлат мукофотиغا сазовор бўлган «Диалектик материализм масалалари», «Тарихий материализм масалалари», «Илмий атеизм асослари», «Маркча-ленинча ахлоқ асослари» каби қатор ўқув қўлланмалари нашр этилди.

Шогирдлар тайёрлашда Иброҳим Мўминов намунали устозлардандир. У кишининг шогирдлари Иттифоқимизнинг турли шаҳарларида халқимиз фаровонлиги ва равақи йўлида сидқидил хизмат қилмоқда.

1967 йилда Ўзбек совет қомусини нашр этиш ҳақидаги қарор республикамиз меҳнаткашлари, зиёлилари томонидан зўр қувонч билан кутиб олинди ва социалистик илмий маданиятимизнинг ривожланишида муҳим ҳодиса бўлди. Иброҳим Мўминов бош муҳаррир сифатида қомусини уюштиришда ташаббускорлик кўрсатмоқда. У бошчилик қилаётган Ўзбекистон «Билим» жамияти иттифоқдаги энг йирик ва илгор жамиятлар қаторига кўтарилиди. Иброҳим Мўминовнинг Совет Ўзбекистони иқтисоди ва маданияти ютуқларини Иттифоқимиз ва чет эл мамлакатларида тарғиб қилишдаги ҳиссаси ҳам каттадир.

1967 йилда Иброҳим Мўминов бир гуруҳ олимлар билан ҳамкорликда ёзган «Ўзбекистон ишчилар синфининг тарихи» асари учун Беруний номидаги республика давлат мукофотини олинган сазовор бўлди.

Академик Иброҳим Мўминов Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутаты, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби-дир.

У кишини республикамизда «домла», «устоз» деб қадрлайдилар. Домла Мўминовга бошқа республикалардан ҳам тез-тез маслаҳат сўраб мурожаат этиб туришди. «Партия илм-фан, маданиятимизнинг ривожланиши учун кенг имкониятлар яратган экан, бу имкониятларни юзга чиқариш, улардан фойдаланиш бизнинг муқаддас вазифамиз», — деб таъкидлайди Иброҳим Мўминов.

Фан ва маданиятимизнинг янада равақ топиши, халқимизнинг маънавий даражасини янада кўтартиш йўлида кучини аймай хизмат қилаётган камтар олим, ташкилотчи, коммунист Иброҳим Мўминовга сизат-саломатлик, бахт-саодат тилаймиз.

Музаффар ХАЙРУЛЛАЕВ,
фалсафа фанлари доктори.

«Илҳом» қарорида мувофиқ шу йили Самарқандда Темир ва темирлиқлар давридаги Марказий Осиё санъатини ўрганишга бағишланган халқаро кенгаш бўлади. Шу муносабат билан биз Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг вице-президенти, академик Иброҳим Мўминовнинг мақоласини эълон қилаётимиз. Мақола муаллифнинг шу номли рисоладан қисқартириб олинди.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси марксча-ленинча назарияга амал қилиб ўтмиш адабиётимиз ва фанимизнинг буюк намоёндалари, шунингдек, тарихда маълум аҳамиятга эга бўлган атоқли шахсларнинг ҳаёти ва ижодини ҳар томонлама ва чуқур ўрганишни ташкил қилди ҳамда ташкил этмоқда. Шу билан бирга Коммунистик партия таъкидлаб ўргатадини, муайян шахснинг тарихда тутган ўрни ва ролини тўғри белгилашнинг бирдан-бир илмий усули бу унинг фаолиятини муайян, тарихий ва синфий жиҳатдан таҳлил қилиш ҳамда характерлашдир.

Тарихда машҳур шахслардан бири Амир Темирдир. Темир Урта Осиё (Мовароуннахр) сиёсий ҳаётида XIV аср 50-йилларининг охири ва 60-йиллари бошларида кўринди. Бу даврда чingatой улусидан чиққан ва Чингиз хонлар ўртасида олиб борилган ўзаро урушларда ўлдирилган Қозонхон ўрнига амир Қозонғон ҳукмронлик (1346—1358) қилар эди, Аммо Қозонғон ҳам мўғул хони Тўғлиқ Темир малайлари томонидан ўлдирилди.

Уша даврда Чingatой улусига қарашли Мовароуннахр майда феодал давлатларга бўлиниб кетган эди, Масалан: Кеш — Шахрисабз, Бухоро, Термиз, Бадахшон, Хужанд, Шов — Тошкент ва бошқа вилоятлар ҳокимлари ўртасида тинчликсиз уруш-манжаллар давом этиб келарди. Иш, кучи фитна ва ғавақ чиқаришдан, меҳнатнашларни қийнаш ва талашдан иборат бўлган бу ҳокимлар, феодаллар мамлакат ва халқ бошига сон-саноксиз қулфатларни соларди. Темир ҳам бу феодал ўзаро урушларга аралашиб, ўзининг ҳокимияти ва уйдабурролиги билан элга таъинланган эди.

К. Маркс Темир фаолияти ҳақида гапириб, Темир ўзи тузган янги подшоҳнинг давлат тузумини мустақамлаганилигини, тузум қонуналар жорий этганилигини, бу тадбирлар эса унинг аёвсизлиги билан амалга оширган босқинчиликларга тамоман зид эканлигини қайд этган эди.

В. И. Ленин бундай деб ёзган эди: «Тарихда ўтган арбобларнинг тарихий хизматлари тўғрисида ҳукм чиқар-

мон талаблари ҳам бўлади. Тўғри келадиган нарсалар берганликларига қараб ҳукм чиқаришмайди, балки уларнинг ўзларидан аввал ўтганларга нисбатан қандай янгиликлар берганликларига қараб ҳукм чиқарилади». (В. И. Ленин, Асарлар, 2-том, 190-бет). Маркснинг ва Лениннинг илмий диалектик қоидаси юзасидан биз мақолада Темирнинг Урта Осиё тарихида тутган ўрни ва ролини кўрсатишга интилдик.

Шарафуддин Али Яздийнинг ҳақидаги маълумотларини ҳам гўлт қимматли деб ҳисоблаш лозим. Унинг айтишича, ушбу асар ёзилганда унинг парчаларини Темир неча мартаб ўқиб чиққан; баъзи жойларини тузатган, тахрир этган, қўшимча далиллар зарур бўлиб қолганда ўша воқеа содир бўлган ерларга махсус одамлар юбориб аниқлаттирган; воқеаларнинг доимо тўғри, тизма тартибда ҳамда тарихий ҳақиқатга мос

нимиятни ўз қўлига олган, унинг дастлабки тадбирларидан бири режали равишда курултойлар ўтказиш бўлди. Шарафуддин Али Яздий юқорида айтилган асариде Темирнинг Қарши, Қорабоғ, Самарқанд ва бошқа жойларда ўтказилган курултойлари ҳақида маълумот бериб, уларга барча шахзодалар, бош амалдорлар, маъмурий раҳбарлар, ҳарбий бошлиқлар ва олий табқа вакиллари иштирок этганлигини ёзди; бу курултойларнинг синфий табиатини, турки ва бошқа халқлар олий табақасининг кенгаши эканлигини очиб кўрсатди.

Шарафуддин Али Яздийнинг маълумотиға кўра, бу курултойларда мамлакат ва давлатнинг ҳўнални соҳасидаги ҳамда ҳарбий аҳвол ҳақидаги энг муҳим масалалари муҳокама этилар, мамлакат ва давлат учун зарурий ҳисобланган ишларни бажаришда бирлашиб ҳаракат қилишга қаратилган қарорлар қабул қилинар. тадбирлар белгиланар эди.

Шарафуддин Али Яздий Самарқандда бўлиб ўтган бир тўй (طوى بزرگ) маросимини гўлт нозин дид ва усталик билан тасвирлайди. Катта байрам тусини олган бу тўй Темирнинг ўғиллари ва набиралари тўйи эди.

Яздийнинг ёзишича, тўйда машҳур санъаткор Хўжа Аб. диққодир бошчилигида турнча, форсча, мўғулча, хитойча, арабча нўшчи ва рақслар ижро этилган. («Зафарнома», 462-бет). Муаллиф тўй баъзини ҳалқон билан таърифлаб, меҳмонлар олдиға олтин ва нумуш суви югуртирилган идишларда турли хил таомлар тортилганини, шароб, қимиз, мусаллас, ароқ мўл-нўл қўйилганини ёзди.

Бу тўй икки ой давом этган. Бундай тўйини, — деб ёзди муаллиф, — ҳатто Афросиёб ҳамда Фарудун замонасида ҳам ҳеч ким кўрмаган ва эшитмаган.

Шундан сўнг Темир фармон эълон қилиб, мамлакатнинг барча ерида шароб ичишни таъқиқлайди. («Зафарнома», 453-бет). Чунки шароб одамларни ишдан қолдириб, ҳар хил бузғунчиликларни, гараз ниятларни келтириб чиқаради.

Шуни қайд этиш лозимки, Темирнинг шароб ичишни ман этиш ҳақидаги бу фармони асосида шарият ва диний тўйгулар эмас, балки соф амалий ҳамда сиёсий тўйгулар ётади.

Темирнинг хислатларидан бири шу эдики, у бирор масалани ҳал этишдан олдин шу соҳанинг билимдон одамлари, олимлари билан маслаҳатлашар, сўнгра аниқ қарор қабул қилар эди. Унинг олимлар билан қиладиган маслаҳатлари ҳар хил даражада ва турли шанлларда бўларди. Одатда Темир тиббиёт, риёзёт, фалангит, тарих фанлари вакиллари, адабиёт, тилшунослик илми намоёндалари, геология ва дин соҳасидаги машҳур одамлар билан шах-

Иброҳим МўМИНОВ,
Ўзбекистон ССР Фанлар
академиясининг вице-президенти

Темир Ва темирлиқлар

Темирға, унинг давлатига ва ҳарбий юришларига бағишланган адабиётлар кўп. XIV ва XV асрлар тарихномалари орасида Шарафуддин Али Яздийнинг «Зафарнома» асари алоҳида ўрин эгаллайди. Яздий Темир ҳаётининг охириги йилларида унинг бош девониде хизматда бўлиб, Темирнинг кўп жойларға, жумладан, Кичин Осиё мамлакатларига қилган ҳарбий юришларида иштирок этган. Яздийнинг айтишича, у ўзининг бу асарини Темирнинг набираси Шохрўх Мирзонинг ўғли Султон Иброҳим топириғи билан ёзган.

XIV ва XV асрлар тарихномаларида Темир фаолияти идеалистик нуқтаи назардан бритади. Уларда Темирға гоҳ хайрихоҳлик, гоҳ хуш кўрмаслик майларни намойён бўлади. Шунға қарамасдан, умуман олганда, бу манбаларда Темир ҳақида бой тарихий маълумотлар бор.

Бу қўлёзмалар, афсуски ҳали тўлиқ ва изчил равишда ўрганилгани йўқ. Мовароуннахр тарихида муҳим ўринни ишғол этган ана шу даврини чуқур ва мунотазам ўрганиш Темир ва темирлиқлар тарихи, бутун Урта Осиё тарихи билан шуғулланувчи олимларининг бурчидир.

Шарафуддин Али Яздийнинг Темир ҳарбий юришларига бағишланган юқорида айтилган асари — «Зафарнома» ҳақида бироз тўхтаб ўтайлик.

Шарафуддин Али Яздийнинг барча фикрлари ўрта аср тарихномаси анъанаси асосида байн этилган бўлиб, унинг тарихға қараши батамом идеалистик руҳда бўлса ҳам тарих фаниға берган таърифи бирмуножа диққатға сазовордир. У, жумладан, тарих фанини шарафли ҳамда олий

бритилишини талаб қилган. («Зафарнома», 91-бет).

Қашқадарё воҳасининг ҳокими Амир Ҳожи Барлос 1360—1361 йилларда Мўғулистон ҳокони Тўғлиқ Темир қўшинларининг Мовароуннахрга, жумладан, Қашқадарё воҳасига бостириб киришидан кўрқиб Амударёнинг нариги соҳилиға, Хўросонға қараб қочади, Темир ҳам Амир Ҳожи Барлосға ҳамроҳ бўлиб боради. Бироқ Темир юз берган вазиятни ҳисобға олиб шу ҳолда қочиб кетилаверса душман қўшинлари ўз ватанини ойёқ ости қилишини кўз ўнгига келтиради. Шу сабабли тоғаси Ҳожи Барлосға, синзинг Хўросонға қараб йўл олишингиз, менинг эса вилоятини вайронгарлиндан қутқатиб қолиш учун Шахрисабзға қайтишим маъқулдир ва давлатни идора қилишни сўлаб қолмонли мақсадида мўғул хони хизматиға кирганим фойдалидир, дейди. Шу ўринда Яздий Темирнинг бошлиқсиз мамлакат жони сугуриб олинган танаға ўхшайди, жоисиз тана унинг ҳалокати билан барабардир, деган сўзларини келтиради. («Зафарнома», 96-бет).

Шундай қилиб, ўзига хос ватанпарварлиги ҳиссиётлари билан руҳланган, имитиной. социал воқеаларни ўзича тушунган табдиркор Темир 25 ёшда Шахрисабз ҳокими бўлишға муяссар бўлади. Шу йили унинг отаси — турки зодагонларидан бўлган Амир Тарағай Баҳодир вафот этади.

Темир ўз фаолиятининг биринчи даврида барча ҳаракатини Мовароуннахрда тушуқулни ва ҳалокатға юз тутган Чingatой улуси ўрниға бирлашган, марназлашган мустанкил давлат тузишға қаратади.

1 К. Маркс, Хронологическое выписки, Архив Маркса и Энгельса, т. VI, стр. 164.

сухалларда ҳаётнинг муҳим масалалари тўғрисида Мовароуннахр ва Хоразмдан ташқари, Олтин ҳам Оқ Ҳудлардан, Хуросон, Хиндистон, Эрон, Ироқ, Туркия, шунингден бутун Фарб — Магрибни ўз ичига олган подшоликни онд ишлар ҳақида гап борарди. («Зафарнома», 288-бет).

Яздий «Зафарнома»сининг эндиғина бунёд этилган Боилкан шаҳрида ҳикрий 806 йилда Темур чақирган олим. фузалолар кенгаши ҳақидаги маълумоти диққатга сазовордир. Кенгашда Темур нутқ сўзлаган. У ўз нутқида бундай деган:

«Фан ва диннинг машҳур ишчилари ўз маслаҳатлари билан подшоқларга ердан бериб келганлар. Сизлар эса менга нисбатан бундай қилмайсизлар. Менинг мақсадим мамлакатда адолат ўрнатиб, тартиб ва тинчлигини мустаҳкамлаш, фуқаронинг турмушини яхшилаш, юртимизда қурилишни кучайтириш, давлатимизни риволантиришдир...»

Темур саройида хизмат қилувчи олимлар орасида Мавлоно Абдулжаббор Хоразмий, Мавлоно Шамсуддин Мушый, Мавлоно Абдулла Лисон, Мавлоно Бадриддин Аҳмад, Мавлоно Нугмониддин Хоразмий, Жежа Афзал Мавлоно Олоудин Қошый, Малол Хоний ва бошқалар бор эди. Темур илм-фаннинг рибзидет, ҳанда, са, меъморлик, ахтаршунослик, фалакиёт, адабиёт, тарих, муҳица каби соҳаларини риволантиришга айниқса натта эътибор берарди, у соҳибхунар — усталар билан қизиқиб суҳбатлашар эди.

Маълумки, XIV асрнинг иккинчи яри ва XV асрнинг биринчи ярида Самарқанд, Ҳирот, Балхда турк-ўзбек адабиётининг машҳур арбоблари, шунингден, форс-тожик тилида ҳам шеърлар ёзиб машҳур бўлган Атойи, Санқийи, Лутфий каби шоирлар яшаб инок эдилар. Алишер Навоий ўз даврида бу шоирлар номини ҳурмат билан тилга олади, уларни ардоқлаб қўялайди, улуғлайди. Шунинг ҳам айтиб ўтиш лозимки, Алишер Навоийнинг сўзича, Темурнинг подшолик давридан эътиборан туркий адабиёт менг таракций эта бошлайди. Навоий Темур ҳақида бундай деб ёзган эди: «Темур Қурагон... агарчи назм айтмоққа илтифот қилмайдурлар, аммо назм ва насри ондоқ хуб маҳал ва мавнеда ўқуб. дурларким, анингден бир байт ўқугони минг яхши байт айтқонича бор. Табарруқ ҳайсия, тиданким, ул ҳазратнинг муборақ исми бу мухтасарда бўлғай ва ул лотифидан бири била ихтисор қилилуру» (Алишер Навоий, Асарлар, 12. том, «Мажолис-ун-навоий» еттинчи мажлис, Тошкент, 1967, 169-бет).

Темур Самарқанддаги аҳволни бутунлай ўзгартириб юборди. У Самарқандда Қурагон, Бибинони маскидини, Шохизинда макбарасини, Самарқанд атрофида Боги Чинор, Боги Шамол, Боги Дилнӯшо, Боги Беҳишт, Боги Нав

ди. Йўллар солинди, Қўҳан — Зарафшон дарёларига, кейин чалик Амударё ва Сирдарёларга кўприк қурилди. Тошкент атрофиға, жуғладан, Сирдарёдан Оҳангаронға ҳам канал ўтказилди. Шаҳар нусхасидаги Оҳангарон қишлоғи қурилди. Бухоро, Шаҳрисабз, Фарғона, Туркистонда карвонсаройлар ва бошқа қурилишлар билан бирга сувиношотлари қад кўтарди. Шаҳарлар, қишлоқлар, ҳаммомлар, мадрасалар, мақбаралар қурилиши ўша давр учун мингли қурилмаган миқёсда олиб борилди. Қурилишға маҳаллий меъмор-усталар — соҳибхунарлардан ташқари Темур забот этган ўзга мамлакатларнинг кўпплаб қурувчилари, меъморлари жалб этилди.

Урта Осиё санъатининг кўзга кўринган тадқиқотчилари — санъатшунослик фанлари докторлари Л. И. Репель ва Г. А. Пугаченковалар аниқ равишда ҳар томонлама олиб борган тешиқчи равиш натижасида XIV асрнинг охири ва XV асрнинг бошларида умуман Мовароуннахр, хусусан Самарқандда янгича санъат юзга келганлигини қайд этидилар. Мовароуннахр — Урта Осиёнинг янгича, ўзига хос меъморчилиги, санъати хусусиятларини ҳамда Урта ва Яқин Шарқда риволанган бадиий тафаккурни ўзида ифодалаган эди.

Академик В. В. Бартольднинг ҳқийон қайд этишича, Самарқанд Темурнинг «фириқа кўра, дунёнинг энг донгдор шаҳри бўлиши керак эди.

«Самарқанд шаҳри,— деб ёзди Клавихо,— текис ерда жойлашган бўлиб, атрофи кум тепаликлар ва жарликлардир... Шаҳар теварағида кўпплаб уй-жойлар қурилган. Унинг атрофини бутунлай бог ва узумзорлар қоплаб олган. Богларнинг ора-ораларида кўчалар, оромбахш майдонлар бор. Буларда кўп одам лашайди. Бу ерларда шаҳар ичкарасидан ҳам кўпроқ одам, гўшт ва бошқа турлий туман нарсалар сотилад. Шаҳар чексисидидаги бу боглар ичидида денгиллама эса чиройлий мухташам уйлар ҳам қурилган.

...Бу ер ҳамма нарсига бой: галла ҳам, шароб ҳам, мева, чева ҳам, паррандалар ҳам, ҳар хил гўшт ҳам мўл-кўл. Бу ерининг қўйлари йирин-йирин, думбалари натта бўлади... Қўйлар кўп ва арзондир. Бошқа моллар ҳам арзон... Галла жуда ҳам арзон, шолё эса ошмо-тошиб ётади. Бу шаҳар ва унинг атрофидаги ерлар шундай тўнин-сочини, ҳайрон қолмаслини муимки эмас. Унинг ҳақиқий номи Семизкент бўлиб, бадавлат қишлоқ деган маънони беради...»

Клавиходан сўнг тахминан 95—100 йиллар ўтган, Амир Темурнинг эвараси Абусид Мирзонинг невараси Заҳриддин Муҳаммад Бобир (1483—1530) Самарқандни икки марта эгаллаб, бу ерда қурганларини гоёт чиройли тасвирлайди: «Самарқанд шаҳри алаб ораста шаҳредур, бу шаҳрда

кам шаҳардан андоқ бўлғай. Ҳар қирғағаринг бир бошқа бозори бор, бир-бирларига махлут эмастур, тавр расмидур. Хўб нонволикдари ва ошпазликдари бордур».

Темур тузган давлатини бошқариш тартиби ҳам қизиқарлидир. Бош бошқарма — Девони бузургдан ташқари, ҳар бир вилоятда Девон деб аталувчи бошқарма ҳам бор эди. Девон барча давлат ишлари: солиқ йиғиш, тартиб сақлаш, ижтимоий бинолар — бозорлар, ҳаммомлар, йўллар, сувиношоти тармоқларига қараб туриш ва аҳолининг хулқ-ахлоқий ҳаракатларини назорат остига олиш каби ишлар билан шуғулланарди. Ҳар бир Девонда ирим ва чиқимларни ҳисобга олиш дафтарлари бўлган. Дафтарга ирим ва чиқимни қайд этиш турк-ўзбек ва форс-тожик тилларида олиб борилган.

Академик Бартольднинг ёзишича, Темур ўз она тили — турк-ўзбек тилидан ташқари форс-тожикчани ҳам мукамал билган.

Темур ёзишмаларига мувофиқ, вақт-вақти билан сўроқпуриш, тафтиш, тергов қилиш — таҳқиқ ўтказилиб турилган. Ўз амалини суистеъмол қилиш, порахўрлик, доимий ичкиликбозлик, маиший бузуқлик кабилар оғир гуноҳ ҳисобланиб, қаттиқ жазоланган. Яздийнинг ёзишича, суистеъмол қилиш Темур авлодларига таалуқий бўлган вақтда ҳам, улар тегишли жазоларни олганлар. Чунонки, унинг ўғли Мироншоҳ, невараси Амрзода Пирмуҳаммадлар ҳалқ олдиди қаттиқ жазога тортилганлар.

Темур ўрта асрнинг атоқли давлат ароби эди. Унинг «Темур тузуқлари» асарини ўқиган киши бу фикрнинг ҳақиқонийлиғига қаноат ҳосил қилади. Ушбу асарда Темурнинг назарисни изохланган. Унинг жамиятга, ижтимоий-сиёсий ҳаётга қарашини, бирлашган қудратли феодал давлатининг сиёсий ва ахлоқий қондалари ифодалангандир. «Темур тузуқлари»да баён этилган мамлакатларнинг айримларини кўрсатиб ўтамиз. Унда масалан, шундай дейилган: «Менга бўйсунган янги давлатларда ҳўрматга лойиқ одамларга ҳўрмат кўрсатдим. Бу мамлакатларнинг бадавлат ишчилари менинг оға-инимден, етим-есир ва камбағаллари эса балаларимден бўлиб қолди. Мағлуб бўлган мамлакат қўшинлари менинг қўшинларимга қўшилларди. Мен бу мамлакатларда ҳалқ ҳўрматини нозонига ҳаранат қилдим. Шунга қарамадан фуқарони кўрчинч ва умид орасида сақладим. Яхшиларга, улар қайси миллатдан бўлишларидан қатъи назар, мен ҳам яхшилик қилдим; гаразли кишилар ва сотқинлар эса менинг давлатимдан қувилди. Кўроқ ва пастинаш одамларга ўзлари га лойиқ ишлар топширдим ҳамда уларни маълум қизичдан чиқишларига йўл бермадим... Менга тобе ҳамма мамлакатларда адолат эшиги очин эди. Шу билан бирга ўғирлик

Темурийлар санъатига бағишланган Халқаро анжуман олдида

ва талончиликнинг барча йўллари билан бенигишнинг қорала, рини қўрди.

Бундан ташқари, Темурнинг солиқлар ҳақидаги қондаси жуда муҳим аҳамиятга эгадир. Темур ёзди:

«Солиқ йиғишда ҳалқни оғир аҳволга солишдан ёки ўлкани қашшоқликка тушириб қўйишдан эҳтиёт бўлиш зарур. Негаки, ҳалқни хонавайрон қилиш давлат ҳазинасининг камбағаллашишига олиб келади, ҳазинанинг беқувватлиғи ҳарбий ишларнинг тарқоқлашишига, бу эса, ўз навбатида, ҳокимиятнинг нуқсизланишига сабаб бўлади».

Ҳарбий тарих Темурни ўрта аср Осиёсида энг йиринк лашкарбошилардан, деб ҳисоблайди. Унинг ҳарбий маҳорати, икки йўналишда: аскарий қисмларни қайта ташкил этишда, лашкарбоши — қўмондонликда намойиш бўлди.

Темурнинг армияси ўқини, юзлик, минглик бўлинмалардан иборат бўлиб, уларнинг ҳар қайсисига мувофиқ ҳарбий бошлиқлар раҳбарлик қиларди. Одатда ҳарбий бошлиқлар раҳбарлик қилётган бўлинмалар сонига қараб бир-бирларига — ичиги натта қисмига бўйсунар эдилар. Армия — бўлинма — бирлашма — лари қўшин — армия деб аталарди; қўшинот — армияларни ўз ичига олади. Бу қисмларнинг ҳар бири шароитга қараб лашкар қалбини — ўнг қўл — боронгар, сўнг қўл — жовонгар манглай — авангард вазифасини ўтарди. Қўшин турлари ичидида ҳаммадан кўра отлик аскарлар, пиедалар, шунингден, Темур боргоҳида — илгор — теширув бўлинмаси оқори баҳоланар эди.

Шарафуддин Али Яздий «Зафарнома»да Темур қўшинларининг бир намойиши — парадни аjoyиб тасвирлаган. Темур шохона безатилган баландликда туриб, олти юздан иборат қўшин бирлашма. ларининг намойишини қабул қиларди. Бу қўшинларнинг ҳаммаси бошдан-оёғича темир уст-бош кийиб, байроқ кўтариб, мусиқа садолари остида бир хилда шаҳдам жам ташлаб борардилар. Темир турган жойга яқинлашгач, ҳарбий қисмлар бошлиқлари ўз бўлинмаларидан ажралиб, Темурга яқин келиб унга таъзим қилар; мақтов сўзлари — мадҳи-сано айтиб, ўзини ва кўл остидаги аскарларни амирнинг «хайрли» ишига содиқ эканлигини билдирарди. Шуниси ҳам борки, ҳар бир ҳарбий қисмининг иккинчи турлича, масалан, қи

данг ва ҳоҳона рағларда эди. Айрим қисмларнинг иккинчи қайси рангда бўлса, барча қуроллари — тиркаш, камар, найза, ўқ узувчи қуроллар — сар ва ҳоҳазоларнинг қинлари ҳам уша рангда эди.

1402 йилда Анқара шаҳри яқинида Болзиднинг иккинчи юз минглик қўшини ўраб олинганлиги, тор-мор қилинганлиги ва асир туширилганлиги Темур қўшинларининг жуда катта ва эур галабаларидан бири, Темур ҳарбий салтанатининг беқиёс тантанаси бўлди. Темур ўз ҳарбий салтанатини бунгача бўлиб ўтган, бе-восита ўзи олиб борган кўп урушлар тажрибаси ва сабоқлари асосида тузган эди.

Темирнинг Болзид устидан қозongan галабаси унинг Ғарбий Европа мамлакатларида машхур бўлишига сабаб бўлди. Самарқанд билан Европа мамлакатлари ўртасида дипломатик ва савдо алоқаларининг кучайиши ҳам шу даврга тўғри келади.

Испания — Кастилия н и н г Амир Темур саройидаги элчи, си Рюи Гонзалес Клавихо Урта Осиб, Самарқанд ва Европа мамлакатлари орасидаги савдо ва дипломатик муносабатлар тўғрисида қизиқарли маълумот беради.

Европа мамлакатларидан Хиндистон ва Хитойга олиб борадиган ва у ерлардан Урта Осиб орқали ўтказган, тарихда ипак йўли деб аталмиш халқаро йўлнинг барча асосий тармоқларини эгаллаб олган Темур бу йўлда карвонларнинг хавфсизлигини таъминлаш тадбирларини кўрди ва Машриқ ҳамда Мағриб, яъни Шарқ ва Ғарб ўртасидаги савдо-сотиқ муносабатларининг ҳар томонлама ривожланишига ҳолат қатти эътибор берди.

Бу масалада Амир Темур ўзини дипломат сифатида намоён қилди: Темур Византия, Венеция, Генуя, Испания — Кастилия, Франция, Англия билан, бошқача айтганда, уша вақтда кўпроқ маълум ва машхур бўлган Европа давлатлари билан иқтисодий алоқалар ўрнатди ва уни мустақамлаш соҳасидаги фаолиятини амал олдирди. Француз ва инглиз қиролларининг мантибулари бунга далилдор. Тил, дин, миллатларнинг ҳар хиллиги Темурнинг Европа мамлакатлари билан дипломатик, савдо-сотиқ муносабатлари ўрнатди ва мустақамлаш ишларига ҳолат муҳим тадбирларини биринчи бўлиб бошлашига ҳолати бермади. Темирнинг «Яшидек тез ва шиддаткор» Болзид устидан галабасидан сўнг бундай муносабатлар янада кучайди. Темур Европа мамлакатларида энг донг тартган подшоҳ сифатида танилди. Бунини ўша мамлакатларда ёзилган ва чоп этилган тарихий китобларни ўқиб билиш мумкин.

Бутун дунёга таниқли шарҳишнос олим, академик В. В. Бартольд: «Темур гўё Самарқанддан бошқа ҳамма ерда

ланган, деган фикр муволағили: у Кобул водийси ва Мулган чўли каби Самарқанддан узоқ жойларда улкан сугориш ишлари олиб борди» деб тарихий жиҳатдан ҳолат қимматли фикрини айтган эди.

«Бағдод шаҳрини бир йил мобайнида,— деб ёзади Яздий,— тиклаш ҳақида буйруқ берилди, токи шаҳар яна ўз қиёбасини олсин, унда ҳунармандчилик ривожлансин, теварак-атрофида деҳқончилик уссин, савдо-сотиқ ва маданий ҳаёт кенг тармоқ ёйсин, ислом билими илгаригидай ёйилсин. Бу вазифа Амирзода Абу Бақрга топширилди». («Зафарнома», 433а-бет).

Бу ва бошқа тарихий маълумот ҳамда далиллар «Темур ўзидан вайрона ва нулдан бошқа ҳеч нарсаси қолдирмади», «Темирланг ва Чингизхон бир тарзда иш кўрди» ва ҳоҳона деб ҳисобловчи айрим буржуа тарихчиларининг даъволари бир ёқлама ҳамда ноаниқ эканлигини кўрсатади.

Сўнгги вақтларда бизнинг диққатимизни Н. П. Остроумов томонидан нашрга тайёрланган ва 1894 йили Қозонда нашр этилган «Уложение Тимур (Тамерлана)» — «Темир (Темирланг) қонуларини» асари ўзига тортди. Китобга ношир томонидан ёзилган муқаддимада келтирилган маълумотлар ниҳоят қизиқарли.

Ношир ёзади: «Айрим муслмон адибларининг сузлари га қараганда, «Қонулар»ни Темур ўз қўли билан ёзган, бошқаларнинг фикрича, Темир айтиб турган ва котиблар ёзган; «Қонулар»нинг форсча таржимасига ёзилган муқаддимада айтилишича, асар дастлаб турк тилида ёзилган ва «Темир тузулари» деб соф туркча ном билан аталган. Бу фикр ҳақиқатга яқин: Темирнинг ўзи ва унинг кўл остидаги фуқаронинг асосий қисми ҳам миллати жиҳатдан турк бўлган. Шунга кўра, «Қонулар» ҳуқуқрон халқ тилида — турк тилида ёзилган деб ўйлаш мумкин».

Тилга олинган китобнинг муқаддимасида Л. Лангланг Темур томонидан Болзиднинг асир олинмиши ва Темурга берган баҳоси ҳақидаги асосий фикрлари билан ҳурматли ўқувчиларимизни таништириб ўтмоқчимиз:

«Темир кун бўйи бўлган жанглардан чарчаб, тўшанда ётганда унинг қодирига қўлоқлари боғланган Болзидни олиб келишади. Кутилимаганда Болзидни кўриб ҳаяжонга тушган ғолиб Темур ўзини кўз ёшидан тутиб қолмайдди: Болзиднинг олдида пешвоз чиқиб, уни ишландан бўшатиларини буюради ва қабулхонасига олиб киради.

Шунда, Темур ўз маҳбусини ёнига ўтиргизиб, унга дейди: «Болзид! Бахтсизлигингиз учун ўзингизни айбланг: бу — ўзингиз экан, дархонинг тинанлари. Мен сизнинг олдингизга енгилгина шарт қўйган эдим: Сизнинг рад жавобингиз мени сизга қарши ўзим ҳеч ҳоҳламаган ҳаракатини қилишга мажбур этди. Мен сизга зарар кел-

мас, балки сизнинг душманларингизга қарши урушқинингизга ёрдам беришчи ҳам ният қилган эдим. Уларнингиз ҳамма ишини йўққа чиқарди. Аттанг! Агар ютуқ сиз томонда бўлганда эди, менга ва қўшинингизга қандай муомала қилишингизни биларман. Шундай бўлса ҳам, хотирман бўлиб, кўнглингиздаги даҳшатни чиқариб ташланг, мен ҳаётингизни сақлаб қўлиш билан ўз галабам учун фаланка таҳсин-ташаккур айтмоқчиман».

Шу сузлардан кейин у ўз қароргоҳи олдида Болзидга қодир қуриб беришларини буюрди ва ўзининг машхур маҳбусига бахтсиз одамларга кўрсатиладиган ҳамма иззат-ҳурматни бажо келтирди.

Лангел асаридан яна бир мисол келтирайлик: «Темир олимларга серилтифотли эди. Билимдонлиги билан бир қаторда софдиллигини кўрган кишиларга ишонч билдирарди. У тарихчилар, файласуфлар, шунингдек, илм-фан, идора ва бошқа ишларда билмидон бўлган барча кишилар билан суҳбатлашиш учун кўпинча тахтдан тушиб, уларнинг ёнига келарди. Негаки, Темур бу соҳаларга гамхўрлик қилишга асосий эътиборини берар эди. Темур одамларни ўзига бўйсундириш қобилиятига эга эди. У ўзининг бу қобилиятини одамларни бахтли қила билиш таланти билан уйғунлаштирди. Темур, унинг тарихчиларидан бири (Шарафуддин)нинг айтишича, бир вақтингиз ўзида душманларига офат, ўз аскарларига қаттиқ кўл раҳбар, ўз халқига эса ота бўла олар эди. У ўз фуқаросининг аҳволи ҳақида яхши бошлиқлари берган маълумотларни ўзи шахсан кўздан кечирибди; негани у одам таний ва танлай биладиган шох эди.

Ююрида қайд этганимиздек, Темурга асосан рўй-рост, тўғри ва илмий баҳонини совет тарихчилари, аввало марксист-шарҳишнос А. Ю. Якубовский берди. Уни қуйида келтираймиз:

«Тўхтамиш қўшинининг Терек дарёси бўйида тор-мор этилиши ва 1395 йилда Беркз Саройнинг хароб қилиниши Олтин Урдага жуда кучли зарба бўлди, шундан кейин у ўзини ҳеч ўнглай олмади. Қадимги Русга қанча-қанча мажбур-зумл ўтказган давлат жуда заифлашди. 1395 йилдан кейин эса Олтин Урда тушунилмади туша бошлади. Мамай қўшинларининг 1380 йилда Куликов даштида тор-мор этилиши Олтин Урдага берилган биринчи зарба эди. 1395 йилда Терек дарёси бўйидаги мағлубият ва Саройнинг тор-мор қилиниши эса Олтин Урдага берилган охириги зарба бўлди. Гарчи Темур Урта Осиб манфаатларини кўзлаган ҳамда Москва князлари билан алоқа боғламаган ҳолда Олтин Урдага қарши кураш олиб борган бўлса-да, бу кураш натижасида у Урта Осибни бирлаштирибгина қолмасдан, балки очиқ-ойдин Русь учун жуда катта хизмат қилди.

Темир Урта Осибни кучли

қоразмига ва Олтин Урдага қарши курашган бўлса унинг Эронга, Закавказьега ва бошқа узоқроқ мамлакатларга қилган юришлари тўғридан-тўғри истисночилик ва босқинчилик маънасида қилинган юришлар эди», («История народов Узбеккистана», Тошкент, Изд-во АН УЗ ССР, 1950, стр. 356).

А. Ю. Якубовский Темирнинг Европа халқларига кўрсатган яна бир хизмати ҳақида шундай ёзади: «1400 йилда Темур аскарлари Урта Осибдан узоқда — Ғарбда турк султони Болзид I ва Миср султони Фаранга қарши уруш олиб борди. Уша вақтда Темур кўп халқларини, масалан, Кичик Осибдаги Сивасни, Суриядаги Халаб (Алеппо)ни ўзига қаратиб олган эди. 1402 йилда Анқара ёнида Темур иккинчи марта Болзид билан жанг қилди. Бу жанг уша даврга энг катта жанглардан бўлган эди. Ҳар икки томондан 200 мингдан ортиқ аскар қатнашди. Анқара ёнида бўлган бу жангда Усмон султони Болзид батамом тор-мор этилди ва Болзид асир олинди. Бу галаба фанат Осиб тарихи учунги аҳамиятли бўлиб қолмади. Темур ўзининг бу галабаси билан Европа халқларига иккинчи марта хизмат этди. Анқара ёнидаги бу галаба ва Болзиднинг асир тушиши Константинополнинг усмонли турклар томонидан босиб олинмиши қарийб 50 йил орқага суриб юборди».

Бу ерда шуни ҳам айтиш керакки, Темур Шимолий Африка халқлари, жумладан Миср халқига ҳам ёрдам кўрсатди, чунки Болзид уларнинг ерларига ҳам хавф туғдириб турарди. Кейинчалик Миср ҳам Византия каби Темур ҳокимиятини урушсиз тан олди ва унга бўйсунди.

Марксчалеинича фан шахсининг тарихда тутган ролини рад этмайди, балки уни эътироф этади ва илмий жиҳатдан исботлайди. Бунда у муайян шахсни юзага чиқарган муайян иқтисодий ва тарихий давр шарт-шароитига асосланади. У муайян шахс ўзидан аввалги даврга нисбатан нима берганини, қайси синфнинг манфаатини кўзлаб иш тутганини, давр таъноси бу шахс хатти харакатларида қай даражада акс этганини эътиборга олади. «Муайян мамлакатда худди шу буюқ одамнинг юзага чиқиши соф тасодифат, албатта. Лекин фарз қилайлик, биз бу одамни четласдик, унинг ўрнини босадиган одамга таълаб пайдо бўлади, Бундай ўринбосарнинг у ёки бундай етишмовчилликлари бўлиши мумкин, Лекин вақт ўттиши билан ўшандай ўринбосарнинг топилиши аниқдир». (К. Маркс Ф. Энгельс, Избранные произведения, М, 1933, т. 1, стр. 300).

Темирнинг Урта Осибда, Мо.вароунхонинг ҳозирги Қашқадарь область Шаҳрисабз яқинидаги Хўжайилроқ қишлоғида Барос бег Тарағай оиласида дунёга келиши соф таъсодифат, албатта. Лекин бундай шахсининг юзага келиши даврининг, замоннинг таъноси Чигатой улусининг зулми, майда феодал бекларнинг ваҳший (Охири 22-бетда).

ЯНГИ шеърлар

ГАЙРАТИЙ ҒАЗАЛИГА ЭРКИН МУХАММАСИ

Кўк тоқига ўт тушди фиғону шараримдан,
Зухро кўзи нам тун кеча кўз ёш тўқаримдан.
Найлайки фалак қилди жудо сиймбаримдан,
Ҳижрон тунида чекдигим охи сахаримдан,
Ваҳи айламадинг, найлайин, кетдинг назаримдан.

Сен кетдинг қолдим икки ҳамдам ила мен зор,
Кимлар демаким, ул бири ғам, ул бири озор.
Оҳ, бунча ғазаб қилди менга гумбази даввор,
Еш ўрнига қон оқди фироқнинг ўтидан ёр,
Билсанг эди бу барчаси куйган жигаримдан.

Куйингда ётиб бўзлаганим қилмади таъсир,
Ёдим кечалаб нома ва лек қулмади тақдир.
Ҳижронда бу ҳолимни қилай не била тасвир,

СЕН КЕЛСАНГ

Шу гулшанда гуллар чиройи
Сен бўлмасанг менга татимас.
Гул сайлида бирга кезмасанг,
Чаманларни қилмағум ҳавас.

Ҳижронингга тошмай тасалли,
Нима бўлди дейман ўзимга.
Сен бўлмасанг боғу роғлар ҳам
Кўринадир файзсиз кўзимга.

Бир кўриниб қайларга учдинг,
Билолмайман ўнгимни-тушим.
Шуми инсоф, олиб кетдингми,
Ўзинг билан ақлу ва ҳўшим.

Оворалик нақадар оғир,
Билсанг эди бўлур илтифот.
Ахду паймон чоғда дегандим,
Сенсиз менга керакмас ҳаёт.

Хувуллаган ёлғиз кулбамни
Еритадир васлинг чиройи.
Ахли дардлар берадир савол,
Қани ёринг, борми сўроғи.

Сен келганда келарди баҳор,
Қилар эдинг ҳаста кўнглим шод.
Сен келганда толе келгандай,
Хонадоним бўларди обод.

АНҲОР БЎЙИДА

Ойли тунда, анҳор бўйида,
Кўзларингга тикилиб узоқ,
Кўшиқ айтдим дардинг кўйида,
Лаззатли он, — билсайдинг, —
у чоқ.

Кўшиғимга қўшилди анҳор,
Биргалашиб оқиб кетдилар.
Билолладим такрор ва такрор,
Қалбимга ўт ёқиб кетдилар.

Ёр ҳам кетди тонгдаги юлдуз
Орқасидан боқди, узатди.
Ҳижрондан юрагимга из —
Солди юлдуз, мени юпатди.

Кўшиқ айтгил, бўлади ҳамроҳ,
Кўшиқ сени овулар фақат.
Қанча нола ва қанчалар оҳ
Чексанг, ёрдам бўлмас марҳамат.

Ёр кетдию тилда умрбод,
Эркаловчи қўшиғи қолди.
Ўлгунимча этажакман ёд.
Ҳажр оташи ва чўғи қолди.

ЕР ВА ИНСОН

Кўп миллиард йил сайр этган
Жафокаш кекса курра.
Кўёш ишқиди тун-кун
Чарх урасан бир карра.

Парвонадек қалбнинг
Соласан ўт-ҳарорат.
Шу орзу билан ишқинг,
Ҳаракатинг давомат.

Кўёш сени ювиб-тарар,
Меҳри уммон, мураббий.
Шу меҳр билан сенинг
Умринг узун абадий.

Кўнглингни олиш йўлида ўйлаб неча тадбир,
Ҳеч фойдаси йўқ бир неча қилган ҳунаримдан.

Анжумлар эмас, кўкда меним гирия ёшим,
Ҳукм этди фалак, дард ила ғам бўлди маошим.
Орзу қиламан, бир кулибон боқса қуёшим,
Бир қўйсам эди кошки оёғингга бу бошим,
Парвосиз ўтиб қолсанг агарда гузаримдан.

Кўнглим қушига икки кўзинг мисли икки дом,
Дил донан мардумингга боғланди, йўқ ором.
Озод эта қўй мурғи дилим лек гуландом,
Умид қушини лутф ила кел айла ўзинг ром,
Иўқса қоламен айрилибон болу паримдан.

Ғам лашкари кўнгли уйини айлади барбод,
Ҳижронда ишим эртаю кеч нолаю фарёд.
Қай кун мени танқир қилади Эркину озод,
Қисмат пул экан Ғайратийни дардинг умрбод
Маҳкам тутадир ҳолима қўймай камаримдан.

Кўёш сенга беҳисоб
Оташ ва нур тўкса ҳам;
Бутун куч-қувватини
Бахш айласа, қилса жам;

Менсиз ошмағай ҳаргиз
Сенинг ҳусни-жамолини.
Мен билан топар равнақ
Келажагинг, камолини.

Бужурлигинг йўқолмас
Бўлмаганимда агар.
Мен орқали қоллайди,
Бутун вужудингни зар.

Чунки азиз мукарам,
Ижодкор зўр инсоман,
Қодирман, кучли тўфон,
Курашувчи исёнман.

Мен бўлмасам чиройинг
Қоплар эди зулумот.
Мен бўлмасам яшамас
Сенда жонли мавжудот.

Мен билан тоғларингда
Бордир салобат, виқор.
Сарф айладим кучимни,
Сенга бахш этдим мадор.

Шалола, дарёларинг
Йўлни очган мен ўзим.
Булоқларинг кўзини
Очиб-сочган мен ўзим.

Тўрт фаслнинг қадрини
Оширдим кучоғингда.
Баҳор, ёзни етаклаб,
Олиб келдим боғингга.

Кўксинг гулшан бўлмасди,
Мен бўлмасам қора ер.
Ҳамма дер ёмби тупроқ,
Тўққанам-чун қумуш тер.

Мен бўлмасам боғингда
Очилмасди лола гул.
Мен бўлмасам қовжираб,
Қуриб қоларди буткул.

Тўти, бўлбуллар учун
Кучоғинг қилдим Батан,
Мен туфайли оғушинг
Яшнади, бўлди чаман.

Эй, Она ер, қуёшга
Мен бўлдим дадил кўприк.
Бонси ҳаётингман,
Асло дема — оғир юк.

Яшаш йўлини топдим
Ва ундирдим парча нон.
Толенинга ёр бўлдим,
Кўнглимда йўқдир армон.

Тафаккур билан қаздим,
Бойлигинг бўлди бисот.
Мен бўлмасам бўлмасди
Жон эгаси ва ҳаёт.

Конларинг калитини
Очдим, тошди шухратинг.
Қисматини ахтардим,
Зина бўлди ҳар қатинг.

Фаровонликини топдим,
Эй, кўҳна ер — қадрдон.
Мен туфайли зўр қуёш
Сени айлади макон.

ҚАРИЛИК

Қариганда топибман қарор,
Даврон менга бахш этди мадор.
Қай тарафга қўл чўзсам етар,
Гўё ёшлик келгандай такрор.

Шўх йигитлар, қаторингиздан,
Қўйманг асло қанорингиздан.
Нашъа олай мен ҳам бир
бўлиб,
Суҳбат авжи барорингиздан.

Найлай, қаддим эгилиб қолди,
Ўлимдан бу эмас нишона.
Ўхтин-ўхтин куч-қувват толди,
Ташлаб кетманг топиб баҳона.

Қанча қаттиқ эгилса камон,
Ўқин отар шуна узоққа.
Менинг ўқим қилмангиз гумон,
Олис кетар, тушмас тупроққа.

«Тошкент пиё-ла-си...» Яхши қўшиқ. Бироқ, унинг фақат куйи, музикаси яхши. Сўзи, шеърйи техникаси ҳам чакки эмас. Аммо унинг мазмунини-чи? Дала шийпониди ёнбошлаб чой ичай деганда чойнак-пиёла тополмаган деҳқон шу қўшиқни радиодан эшитса, қай аҳволга тушади?! Е радиого бир хўмрайиб қарайди ёки радиони гиппа бўғайди.

Маълумки, Фаргона водийсида 6 та шаҳар, 21 та район ва минглаб қишлоқлар, посёлкалар бор. Вазифам тақозосига кўра, мазкур аҳоли пунктларининг деярли ҳаммасида бўлганман. Кўпгина хонадонларда меҳмондорчиликда бўлганман, хилма-хил тўй-матракаларда қатнашганман. Кузатишларим асосида шуни ифтихор билан айта оламан, водий меҳнаткашлари, жумладан, қишлоқ аҳли маҳсулот етиштириш давлат планларининг йил сайин орттириб бажараяпти. Бу ҳол юртга маъмуричилик, фаровонлик олиб келаяпти. Кейинги 8—10 йил ичиди янги иморат қурмаган оила қолмади ҳисоб. Қimmatбахо мебель, электр, радио, телевизор, газ, гилам... ҳар бир хонадоннинг оддий буюмлари қаторига кириб қолаяпти. Кишиларимиз чиройли кийинадиган, лаззатли овқат тановул қиладиган бўлиб бораляпти. Аммо, энг ачинарлиси шундаки, кишилар ана шу лаззатли таоминини чинни товоқда еёлмайди.

Барчага аён, палов ўзбек халқининг сеvimли овқати... Лекин кўп хонадонларда чинни чархи (лаган) йўқлигидан шу лаззатли таом алюминий тарелкага, сирланган тунука товоққа ёки сопол чархига сузилмоқда. Шунингдек, тунука чойнакни қишлоқ меҳнаткашларининг ҳар бир хонадониди учратиб мумкин.

Чинни буюмларнинг қадри, айниқса тўй-ҳашамларда билиниб қолаяпти.

Яхши ҳамки, Риштон кулоллари бор, водийдаги кўп маросимлари шулар

ТОШКЕНТ ПИЁЛАСИ ҚАНИ?

ЛУҚМА

таъминлашаяпти. Шунинг таъкидлаш ўринлики, Риштон идишларига бўлган талаб камаймаяпти, аксинча ортаяпти! Бунчи ҳисобга олган риштонлик кулоллар эндиликда сопол чойнак ва сопол пиёла ишлаб чиқаришни ўзлаштириш устида ўйламоқдалар.

Ҳар бир йирик қишлоқда махсус хўжалик моллари магазини бор. Уларда рўзгорбop буюмларнинг ҳамма хилидан mavjud. Аммо фақат ва фақат зарур

чинни буюмлар йўқ. Борлари эса, тешик қулча катталигиди тарелка, жўмраксиз қўшқулоқ чойнак, қулоқли пиёла, ваза, сувори ҳайкалчаси, ит, мушук, айиқ ва шу сингари рўзгор учун у қадар зарур бўлмаган майда-чуйдалардан иборат.

Яқинда галати бир воқеанинг гувоҳи бўлдим. 1967 йил декабрида Ленинград район партия ташкилотининг конференцияси бўлди. Конференция қатнашчилари учун маданият уйининг ҳовлисида камбё моллар магазинлари ташкил этилди. Ҳовли эшиги олдида миллионерлар галма-гал навбатчилик қилишди ва камбё молларни «чет» харидорлар «хўжуми»дан муҳофаза қилиб туришди. Делегатлар камбё молларни, жумладан, чойнак-пиёлани ҳам делегатлик мандатларини сотувчига кўрсатиб харид қилишди. (Тошкент чинни заводи Улуғ Октябрнинг 50 йиллигига бағишлаб чойнак-пиёла чиқарганини ҳам шунда билдик!)

Фалсафа фанлари кандидати Маҳмуджон Нурматов «Гулистон»нинг декабрь ойи (1967 йил) сониди босилган мақола-сида чинни буюмлар танқислиги ҳусу-сида ҳам ачиниб ёзган. Ростдан ҳам ачинарли аҳвол. Ахир, космик кема-лар асрида яшаб туриб сопол товоқда овқатланса-а!..

Республикамиз юксак даражада индустриалашган ҳамда юзлаб чет мамлакатларга ўзининг хилма-хил саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чиқараётган бир паллада, бунинг устига ўзимизда чинни заводи бўлгани ҳолда чинни буюмга ёлчимасак-а!

Қисқаси, истиғимиз шуки, ҳар бир меҳнаткаш магазиндан чинни буюмларининг хоҳлаган хилидан истаган миқдорда сотиб оладиган бўлсин. Шундагина у «Тошкент пиёласи» қўшиғини кўнгил бериб тинглайди.

Анвар МУҚИМОВ.

Гвардиячининг айтганлари

— Мен 1945 йил апрель ойида бўлган бир воқеани ҳикоя қилмоқчиман Далил учун ҳеч қандай ҳужжат йўқ. Аммо бўлган воқеа: Венгрия ерларида олға қараб кетаяётганимизда бизга қарши тўсатдан немислар ҳужум қилиб қолди. Марш ҳолатида олдик. Бирдан тўс.тўполонимиз чиқиб кетди. Танк, тўп, пулемётлардан ўқ отилиши бизни эсанкиратиб қўйди.

Мен отдан тушиб, катта йўл ёнасига ётиб олдим... Тўртта немис бир тўпни судраб келиб, ёнгинамда бизникиларга қарата ўқ уза бошладди. Атрофга қарашмайди ҳам. Жуда шошиб қолишган. Уларни шундайгина кўриб турибман. Қўсмас ўлдиркишлари турган гап. Нима қилмоғим керак? Ётган еримда белимдаги иккита «Лимонка» гранатасини олиб, устма-уст улоқтирдим. Иккитаси ётиб қолди, иккитаси чўлқонлиб қолди. Автоматдан ўқ улоқчи бўлиб ўринимдан турганимда рўпарамдан келаяётган немис танкини кўриб, дарҳол ерга ётдим. Яхшики ёнимда танкага қарши граната бор экан. Гиндирагини мўжжабалаб танкага граната иргитдим. Заниқри ўзилиб, ўринида ёр айланиб қолди. Кейин менга қарата пулемётдан ўт очилди. Шу орада ўзимизнинг тўпаримиз тилга кирди. Немислар дош беролмай чекинишга мажбур бўлишди...

Уша куннинг эртаси фронт штабидан бир киши келиб мени олиб кетди. Туни билан йўл юриб бир қишлоққа келдик. Ҳалиги бошлаб келган одам мени бир подполковникка топширди. Менга: «Тезда ёқангин тик, соқолмўйло, вингин ол» деди. Адъютантга янги этик, гимнастёрка келтиришни буюрди. «Совет ўнда Совет Иттифоқи Маршали, фронт қўмондони Малиновский қабулида бўласан», деб чиқиб кетди.

Маршал ҳузурига кирадиган бир мен эмас, олти киши эканмиз. Бирга тайёргарлик кўрдик.

Ичимда: «Бундай катта одам мени нима қилар экан, нега чақиртирди экан» деб кўп ҳаяжонлагандим. Шерикларимдан сўрасам улар ҳам елка сиқшади.

Маршал олдида кирдик. Ҳамма-ми билан қўл олишиб сўрашиб чинди. Бошлаб келган подполковник ҳар биримизнинг ишларимиз хақида бирма-бир қисқа ахборот берди. Навбат менга келганда юқоридаги воқеани гапириб берди. Шунда Маршал Малиновский менга қараб: «Да, вот кто он та-кой» деди. Кейин ҳаммамизга мурожаат қилди: «Мен ҳозир Сталиндан буйруқ олдим. Биз тезлик билан Прагани ишғол қилишимиз керак... Майли, гадабадан кейин батафсил гурунглашамиз. Хайр!»

Назиржон ака ўз ҳикоясида «...Далил учун ҳеч қандай ҳужжат йўқ» деган эдилар. Лекин ундай эмас экан. Суратлари эскириб кетган альбомни варақлаганимизда куйидаги тавсиянома чиқиб қолди:

ГВАРДИЯЧИ ОДИН СОЛДАТ АЛИОХУНОВ НАЗИРЖОН!

1944 йил 3 февралда ҳарбий топшириқни бажариш пайтида бир гуруҳ немис автоматчилари билан юзма-юз келиб, уларга ўт очган. Учасини ўлдирган, тўққизтасини асирга тушириб, қурол-прогларни билан штабга келтириб топширган.

Жангда кўрсатган бу мардлиги, чаққон ҳаракати учун «III даража» Шухрат ордени мукофоти тавсия этамиз. У ҳукуматимизнинг ана шундай мукофотига муносиб жангчи.

141 миномёт-тўпчилар полкининг командири гвардия полковниги СИДЕЛЬНИКОВ.

Ун учинчи гвардиячи дивизиянинг командири генерал майор БЕЛОУСОВ.

Шухрат ордени кавалери Назиржон хақида «Кавалерист» фронт газетасида босилган мақолада: «Назиржон катта йўлдан кичик аҳоли пунктга бурилди. Алоча ўрнатилган учун қулай жой керак. У биринчи уй эшигини очиб билан рўпарасидан фашист

офицери чиқиб қолди. Яккама-якка мушлатилиш бошланди. Назиржон енгди. Офицер ер тишладди. Уйда немис солдатлари бор. Нима қилиш керак? Бунақа пайтда тақдирининг бир нафаслиги вақт ҳал қилади. Назиржон чаққонлик билан хонага граната улоқтирди ва «қўлнинг кўтар» деб қичқирди. Хонадаги солдат ва офицерлар таслим бўлишди. Ввод командири гвардиячасига жанг қилган бу солдатни ўлиб, бағрига босди.

1944 йил 14 февраль».

Гвардиячи солдат Алиохунов 1945 йил апрель ойида кўрсатган жасорати учун «Қизил Юлдуз» ордени билан ҳам мукофотланган.

Камтарин коммунист, мард жангчи Фаргона районидидаги 30-мактаб директори Назиржон Алиохунов номига 1966 йил 13 июлда СССР Мулофаз Министри, Совет Иттифоқи Маршали Р. Малиновскийдан мактуб келди. Ана шу хат охирида шундай дейилган: «Сизнинг Улуғ Ватан урушининг иштирокчиси ва ўқитувчи сифатида ёшларни она-Ватанга садоқат, оталар ва акаларимиз жанговар ани-аналарини қабул қилиш руҳида тарбиялаш ишига муносиб ҳисса қўлишинизга ишонаман».

Ҳа, Назиржон ака бугун ёшларимизни давримизга муносиб тарбиялаш йўлида ҳормай-толмай хизмат қилаётибди.

М. БЕК.

„МАРДНОМА“ КИТОБИГА

ХАЛҚ ДИЛИДАГИ ХАЗИНА

Хар бир халқнинг яхши ва ёмон анъаналари бўлади. Бу анъаналарнинг қайси бири таъсирчанроқ бўлиши ўша мамлакатнинг иқтисодий ва сиёсий тузумига, ўша миллатнинг маданий тараққиёт даражасига боғлиқ.

Асрлар давомида ишлаб чиқариш қуроллари ва воситаларининг хусусий мулкчилиги, бировнинг меҳнатида фойдаланиш манфур урф-одатларини вужудга келтирди, уларнинг ривожланишига ёрдам берди. Шунинг учун ҳам бундай одатлар ҳамisha ҳукмрон синфлар томонидан батамом қувватланган.

Меҳнаткашлар ўз тақдирининг ҳужайини бўлиб олган, ишлаб чиқариш воситалари эса халқники бўлган социалистик жамиятда илгор халқ анъаналари социализм қурилиши даврида вужудга келган янги урф-одатлар билан уйғунлашиб, янада ривож топади. Улар кенг халқ оммасиники бўлиб қолади, жамият тараққиётини тезлаштирувчи буюк кучга айланади ва меҳнаткашларнинг коммунистик руҳда тарбиялашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Ўзбек халқи ўзининг меҳнатсеварлик, ватанпарварлик, катталарга ҳурмат, ёшларга муҳаббат, инсонпарварлик, меҳмондўстлик ва бошқа миллий анъаналари билан шўҳрат қозонган. Масалан, ўзбек халқининг ҳашар сингари ажойиб одати Совет ҳокимияти йилларида янгича мазмун касб этиб, совет жамияти манфаатларига тўла-тўғис хизмат қилмоқда. Бу одат совет кишилари ўртасидаги ўзаро ёрдамнинг ифодаси бўлиб қолди. Республиканинг колхоз ва совхозларида ҳозирги вақтда шанбалик ва яшанбаликлар «ҳашар» шаклида ўтказилмоқда. Ҳашар маҳаллаларни ободонлаштиришга, кўчаларни, истироҳат боғларини кўкаламзорлаштиришга ёрдам бермоқда. Ўзбек халқи Катта Фарғона каналини, бошқа кўпгина ишчиотларни ҳашар йўли билан қурди.

Тошкентда табиий офат рўй берганда республикамизнинг барча меҳнаткашлари, бутун мамлакатимиз унга ёрдамга келди. Тошкентни тиклаш ишлари Бутуниттифоқ халқ ҳашарига айланиб кетди. Совет Ўзбекистони пойтахтидаги янги уйлар совет кишиларининг бир-бирига самимий ёрдами ва кўмагининг, буюк қардошлик туйғуси ва меҳр-муҳаббатининг, СССР халқлари бузилмас дўстлигининг рамзи бўлиб қолмоқда. Ер қимирлашдан икки йил ўтган вақт ичида Тошкентда икки миллион квадрат метр уй-жой қурилган бўлса, шундан саккиз юз минг квадрат метрдан ортигини қардош республикаларимиз бинокорлари қуриб беришди.

Ажойиб анъаналар ва яхши урф-одатлар фақат ўзбек халқигагина хос бўлмай, бошқа барча халқлар ва миллатларга ҳам тааллуқлидирки, бу урф-одатлар у ёки бу халқнинг ўзига хос хусусиятларини ифода қилади, турли хил кўринишда намоён бўлади. Ҳамма одам бир одам, деган эди улуғ рус мутафаккири В. Г. Белинский, бирор халқ бошқа бир халққа қараганда ёмон эмас. Диққат билан кузатиш шунини кўрсатадики, ҳар қандай халқнинг қалби бошқа халқнинг қалбига асосан ва умуман жуда ўхшаб кетади. Бу қалбда бир хил инсоний ҳиссиётлар, шодлик ва изтироблар, меҳнатга, тинчликка ва гўзалликка муҳаббат, она ердан, матонат ва жасоратдан бир хилда фахрланиш, гўллаб яшнашга интилиш, қарилар ва келажак наслар ҳақида гамхўрлик, душманларга, техникхўрларга ва ахлоқсизликка бир хилда нафрат мавжуддир.

Социализм қурилиши жараёнида мамлакатимизда янги ахлоқий сифатларга эга бўлган кишилар етишиб чиқди. Шу билан бирга совет кишилари ҳаётида янги анъаналар, урф-одатлар, байрам ва маросимлар ҳам пайдо бўлди. Бизнинг одатларимиз ўтмишдаги миллий анъаналарнинг оддий давоми ва ривожини эмас, уларнинг шунчаки сон жиҳатдан ўсиши ҳам эмас, балки сифат жиҳатдан янги ҳодиса, халқ дилидаги хазинанинг олий кўринишидирки, бундай хазинани инсоният илгари кўрган эмас, кўриши ҳам мумкин эмас эди.

Шуни қайд қилмоқ лозимки, бизнинг анъаналаримиз ҳар бир совет миллатининг қон-қонига сингиб кетганлиги, маънавий қиёфасининг асосига айланганлиги сабабли миллийдир. Шу билан бирга улар мамлакатимиз халқларининг миллий бойлиги бўлиб қолди, унинг мазмунан социалистик ва шаклан миллий маданиятининг таркибий қисмидир. Шунинг учун ҳам айни бир вақтда улар интернационалдир, чунки улар Совет Иттифоқининг барча халқларига хосдир.

Адабиёт ва санъат декадалари мамлакатимиз халқлари маънавий ҳаётида катта ва таъсирчан воқеа сифатида муҳим ўрин эгаллади. Яқинда ўзбек халқининг маданият арбоблари, санъат ходимлари, кагга бадий гуруҳлари қардош Эстония элгига сафар қилдилар, эстонияликлар ҳам бизнинг ўлкамизга ташриф буюришди.

маълумки, Эстония билан бизнинг республикамиз орасидаги масофа анча узоқ, халқларимизнинг тилида, миллий маданиятида, анъана ва урф-одатларида маълум фарқлар ҳам йўқ эмас. Шунга қарамадан ўзбек халқининг санъат ва ада-

биёт ёрдами билан янги ҳаётни янги равишда кўриб, Эстония республикасида жуда катта муваффақият билан ўтди. Талабчан эстониялик томошабинлар, ёқимли мусиқа, жозибдор кўшиқ шинавандалари халқимизнинг рақсларини, зўр маҳорат билан кўрсатилган томошаларини олқишладилар, юксак баҳо бердилар.

Совет воқелиги маиший ва оилавий муносабатларда, байрамлар, маросимлар ўтказишда янги-янги анъаналарни олдинга сурадики, улар совет кишиларининг янги-ча дунёқарашларини, ажойиб ахлоқий фазилатларини ва маънавий камолотини белгилайди.

Тўйларни янги-ча ўтказиш, уни чиркин урф-одатлар таъсиридан қутқариш, ижтимоий ҳаётда, ишлаб чиқаришда, оилада хотин-қизларга нисбатан янги-ча муносабатда бўлиш, яъни уларга жамиятнинг тенг ҳуқуқли аъзоси, ўртоқ ва дўст, меҳнат ва ҳаётда сафдош деб ҳурмат билан қараиш, турли миллат кишиларининг оила қуришлари, меҳнат кишиларини қадр қилиш, уларни қариганда тантанали суратда аригудек дам олишга узатиш, иш фаолияти билан обрў топган кишиларнинг тўйларини ўтказиш, меҳнатга қадам қўйган ёшларни шарафлаш, дунёга келган янги фарзандга исм қўйишни диний таассублардан холи қилиш ҳоллари ҳаётимизга тез кириб, катта ўрин олмоқда.

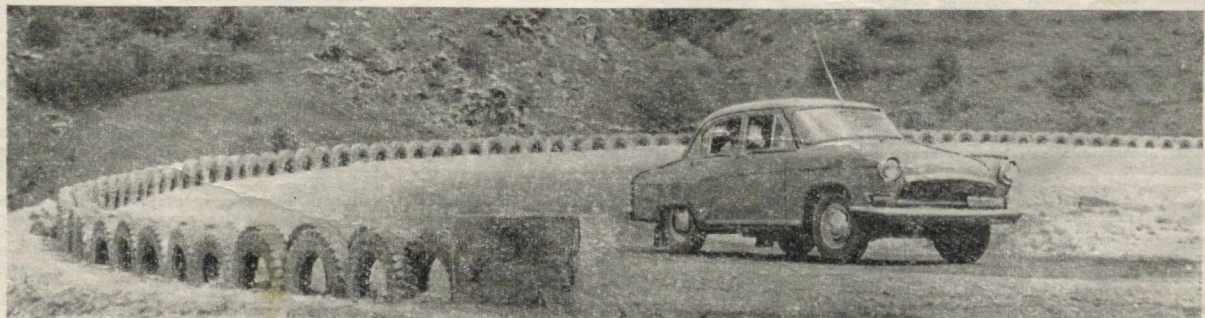
Янги анъаналар ижодкорни халқдир. Халқнинг ўзи қолоқ урф-одатлардан юз ўгиради, илгорларини янги мазмун билан бойнатади, ҳаёт тақозо қилган янги урф-одатларни ривож топтиради. Шунинг учун ҳам пайдо бўлаётган анъаналарга жуда зийраклик билан, эҳтиёткорона муносабатда бўлиш лозим, уларни ўрганган вақтда аввало уларнинг маълум гоёвий мақсад билан суғорилган бўлишини кўзда тутмоқ керак. Янги, илгор анъаналарни турмушга кенг тарғиб қилиш, кишилар оғи ва турмушидаги ёқимли диний саритларни емириш — умумдавлат аҳамиятига эга ишдир. Шунинг учун ҳам бу масалалар Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг идеология масалалари бўйича ўтказган кенгашларида, айниқса, 1966 йил IV Пленуми иштирокчиларининг диққат марказида бўлди.

Социализмдан коммунизмга ўтиш жараёнида ҳаётимизда, кишиларимизнинг ишлаб чиқариш фаолиятида, маданияти, маънавий ҳаётида янги-янги анъаналар таркиби топа беради. Мамлакат ишлаб чиқарувчи кучларини янада ривожлантириш, совет халқи меҳнат унумдорлигини ва фаровонлигини янада юксалтириш, меҳнаткашларнинг моддий ишлаб чиқаришда сарфлайдиган вақтларини янада қисқартиришга олиб келади.

Ҳаёнда энг адолатли жамият — коммунизм жамияти қураётган кишиларнинг моддий ва маънавий ҳаётида ҳаётбахш анъаналар ўрни, уларнинг таъсирчанлиги кучи янада ўсади, ижтимоий тараққиётга фаол таъсири янада кучлироқ бўлади.

Ғ. НАЖИМОВ,

фалсафа фанлари кандидати.

ЎЗБЕКИСТОН МАНЗАРАЛАРИ. Тоғ йўлларида.

С. БЕЗНОСОВ-фотосуратчи

ОДДИЙ УМРНИНГ БИР САҲИФАСИ

Хайриниса Карим акаи сахарда уйғотди.
— Турақолинг, дадаси, куннинг кўзи нўри-
ниб қолди.

Карим ака арағ кўзини очди. Карахт бир
хололда хотинига бирпас тикилиб турди,
кейин ёш болалардек ёншиди.

— Намунча вақтли уйғотмасанг, ҳали ёриш-
мабди ҳам-ку.

— Эрталоқ бориб мардикорингизни олиб
келинг, дадаси, вақтли турган одамнинг иши
юришади. Ҳа, бўлақолинг, барана топкур.

Карим ака эриниб ўрнидан турди, нимжон-
гина гавдасини ростлади, бир-бир қадам та-
шлаб нариги хонага чиқди. Бу болалар хонаси
эди. Фақат тўнгич қизи наравотда, қолган
тўртта унасига аса ерга натор жой солинган,
бир уй бўлиб ётишарди. У қандай қилиб ўтиб
кейтишни мўлжаллаб бирпас тўхтади, ниҳол
оёқ учига девор бўйлаб юриб даҳлизга чиқ-
ди, миёсидан «участка куриш ёмон азоб нарс-
са бўларкан, тезорон битириб кутулиб олсан,
болаларга битта-биттадан наравот олиб берам-
миди» деган фикр ўтди.

Ташқарига чиқса кўшининг хотини имир-
сиб юрган экан, салом берди. Карим ака
алин олди. Бормоқчи бўлган жойига бормадди,
кўшининг хотини уйига кириб кетишини
кутди. «Ҳа, девор қилиб олиш жуда зарур»
— дилидан ўтказди у. Челақдаги музден сувдан
олиб ювинди, бир оз ўзига нелди.

Кайтиб уйига кичганида Хайриниса дастур-
хон беаётган экан.

— Қўявер, нелиб ичарман,— деди Карим
ака.

— Ие, эрталабни насиба, жуда бўлмаса бир
пиёла қайноқ чой ичиб кетинг, дармон бўла-
ди, барана топкур. Утиринг.

Карим ака итоаткорона ўтирди. Бир пиёла
чойни қайноқ-қайноқ ичди, кейин ўрнидан
турди. Хайриниса опа уни кузатиб қолди:

— Илоҳим йўлингизни берсин, ишчилиб ин-
софисин учрасин.

Карим ака автобусга етгунча талайгина йўл
босишн керак эди.

Атроф ҳақмиса янги, чала-прим участкалар.
Кўп хонадонлар уйқуда, ҳали кундузги гала-
говур бошланмаган. Осмон мусаффо. Шунақа
тонг пайтларда хаёл суриб кетишинг ҳам
ўзига яраша гашти бўлади.

Карим аканинг тўрт қизи, бир ўғли бор.
Йўқ, Карим ака ношукур бандалардан эмас,
қизлари қўлғичи учун зигиртлар ҳам ўқимай-
ди, ўқимасанга ҳам.

Аммо шу кенжа ўғилчаси тўнгич бўлганида
ёмон бўлмасиди. Ҳозир ёрдамчи бўлиб ёнига
қўшилиб қоларди. Шундай бўлганида балки
ҳозир мардикорлар ҳам бормасиди, ўғли ин-
калови эплатимидилар... Лекин шунингга ҳам
шукур! Маана уй бўлса ҳар ҳолда битиб қол-
ди ҳисоб. Оғир пайтда кунига яна қадрдон
заводи яради, янги уй тикилаб қора сувоқдан
чиқариб берди. Давлат бузилган эсни уйига
озгина пул ажратган эди, оқлаш, бўёқ ва
пардоз дегандек қолган назм-кустларига ўша-
ни яратди. Маана энди фақат ҳовлига девор
ўраб олиш қолди, шундан ҳам кутулиб олса
марра ўзиники.

Вақт эрталигига қарамай автобусда одат
бўйича одам зич эди. Карим ака арағ чиқ-
ди. Инкита забардаст одамнинг ўртасида си-
қилиб, қимирлашга ҳам журъат этмай кета-
верди.

Чорсуада Карим ака тушди. Ер қимирлаб
шахсий қурилиш авж олиб кетганидан бери
бу ерда жуда кўп уста, дурадгор, сувончи,
мардикор йигиллаганидан бўлиб қолган. Карим
ака одамлар тўдасига даб-дурустан яқин-
лашибга ботинолмади, атрофда айланиб кимни
танлашни мўлжалга олиб юрди: бу ерда мўй-
лови энди майиса урган... Ўспириндан тортиб,
оппоқ соқоли чолғача учратиш мумкин эди.
Карим ака ёшларни ахтарарди, ҳа, ёшлар
дуруст, қувлиқни билмайдди, кучи борича ҳа-
лол ишлайди. Карим ака инкита йигитчани

(ҲИКОЯ)

кўз остига олди. Бирини ўрта бўй, қорачадан
нелган, жуссадор, пишқир. Иккинчиси новча,
ўзи ингичка бўлса ҳам юзи семиз, лўппи, бо-
қишлари мулойим йигит эди. Инкалови ҳам
яхши кийинган, сочлари олифта қилиб ол-
дирилган.

Карим ака шу йигитларни танлади, фақат
шундан кейингина секин уларга яқинлашди.
Гапни бошлаб олиш жуда мушкул эди. Йи-
маниб турган Карим акани қонулай аҳволдан
ўрта бўйли йигитнинг ўзи қўтқарди.

— Хизмат, амаки?

— Йўқ, шу девор қиладиган озгина
ишим бор, шунга инкита одам керак эди.

— Жуда яхши, биз қандай иш бўлса ҳам
розимиз.

Карим ака яна гап тополмай қолди.

— Аммо уйимиз олисроқда!

— Э, биз қаёққа бўлса ҳам бораверамиз.

Карим ака асосий гапни айтолмай қийна-
либ турган эди, тагин ўша йигит ёрдамга
келди:

— Иш ҳақи, эл қатори. Кунига беш сўм,
биз ортинча олмаймиз.

Карим ака енгил тортиди. Маана энди узи-
лениб келишиб олинди. Аммо йигит ошмаси-
нинг қўлидаги тўр халтага ишора қилиб яна
гапирди:

— Овқат ўзинимиздан.

— Э, овқатни гапирманг, топиладиган нарс-
са, одамдан ортиқ бўлиптими? Кетдимми бўл-
маса?

— Кетдик, юр Илҳом,— деди Карим ака би-
лан ишни «пиштитган» йигит. Даровче, унинг
исми Садр эди. Олдида Карим ака, орқада
Садр билан Илҳом йўлга тушишди.

Уйига етиб боришлари билан, ҳали нўча.
даёқ Карим ака хотинини чақирди:

— Ҳайри, ҳой Ҳайри, биз нелдик.

Ҳайриниса опа уйдан югуриб чиқди.

— Вой, келачоқлиглар, айланай, келачо-
қлиглар. Яхшимисизлар, оповсилар, саломат-
мисизлар?

Йигитлар тортинибгина саломлашишди.

— Ҳайри, дарров чой қўйиб юбор, нонушта
қилиб олайлик.

— Нонуштасиз сизларни ишга соларми-
дим, барана топкур. Сомоварим шациллаб ту-
рибди, уйга киринчлиглар, оповсилар,—

Ҳайриниса опа йигитларга қараб нолди,
аммакиглар шунақалар, уйларига одам нелса
ҳовлиқиб қоладилар.

Йигитларнинг кўнмаганига қўймай Ҳайри-
ниса опа зўрлаб айвонга ўтказди, дастурхон
ёзди. Улар «эрталаб яхшилаб овқат еб кел-
ган эдик» деб тузуққина нонушта ҳам қилиш-
мади.

— Болаларинг кўринмайди?— ташвишли
боқди хотинига Карим ака.

— Оёқ остида ўралашиб, сизларга хала-
қит беришмасин деб хоалариникига жўна-
тиб юбордим.

Йигитларни кийимларини алмаштириб ишга
тушиб кетдилар. Илҳом гишт ташийдиган,
Карим ака терадиган бўлди. Садр лойга туш-
ди. У бирпасда ер наваллаб, сув қўйди, ҳали
Илҳом юзгача гиштнати тушиб улгурмасдан
лоини қориб пиштди.

Садр дастлабки инки челаикка лой солиб
Карим акага элтиб берди. Карим ака ерга
лоини ағдарди ва бисмиллоини айтиб пойде-
ворга биринчи гиштнати қўйди. Шундан кейин
иш юришиб кетди. Садр югуриб-елиб иш қи-
ларди. Унинг ёлғиз ўзи Карим ака билан Ил-
ҳом инкаловини шошириб қўйди.

Ярим соат ўтар-ўтмас Илҳом қора терга
ботиб ҳарсиллаб қолди. Гиштнати узоқдан, уй-
нинг орқасидан ташиб келиш керак эди. У
Карим акага гишт етказиб беролмай қолди.
Алам устида қўлига ҳар галидек санкизта

эмас, ўн инкита гишт тахлади, гандиранлаб
кела бошлади.

— Анаси, ўзингизни ортинча уринтирманг.
Шошадиган жойимиз йўқ,— деди Карим ака.
— Ҳечқиси йўқ,— деди Илҳомжон, лўппи
юзи қизариб кетди.

Карим акага биринчи қарашидаёқ нозик,
кўзлари саҳий, юмшоқ Илҳомжон ёниб қол-
ган эди. Унинг уddaбуро эмаслиги, ўта тор-
тинчқолиги ва яна қандайдир кўз илғамас
хусусиятлари Карим аканинг кўнмаида кетар-
ди. Шунинг учунми Карим ака бу болага
ўзида қандайдир яқинлиб сезарди.

Чамаси. бир соатча ўтган эди. Карим ака
белини ушлаб қаддини ростлади:

— Озгина дам олайлик,— деди у.

— Йўқ, ҳали чарчамадик,— деди Илҳом.
Дедик. гўё гуноҳ устида қўлга тушган одам-
дек яна қизариб кетди.

— Майли, дам олайлик, мен чарчадим,—
деди Садр. У шундоқчина девор ёнида ўзини
ерга ташлаб чалақчасига қўзилиб ётди. Қўз-
ларини юмиб олган, қимир этмайди. Бир оз-
дан кейин ётган жойида чўнтагидан сигарет
пачкасини олиб ёнига қўйди. Панжалари би-
лан пайпаслаб пачка ичидан битта сигарет
сугуриб олди. Гугуртни ёқиб, сигаретини ту-
татди, чучур тортиди ва ҳузур қилиб тутунни
бурқситди. Илҳом унинг ёнига қўнқайди.

Сигарет пачкасини олиб тағига чертди, битта
сигарет ярмисигача чиқди. тиши билан тиш-
лаб олди. ёндирди. Садрга тақлид қилиб ҳу-
қур тортиди ва ҳузур билан тутун бурқситди.
— Ҳайри, битта овқат бошлаб юбор, ҳале-
май пешин ҳам бўлиб қолади,— деди Карим
ака.

— Овқат тайёр ҳисоб, барана топкур, хоҳ-
лаган пайтнингизда сузиб бераман,— Ҳайриниса
опа дамба-дам чойни янгилаб турарди.

Карим ака Садрга чой узатди. У иргиб
бошини кўтарди, қўли қўйсига чойни олди,
ўтириб шошмасдан ичди ва пиёлани таъзим
билан қайтариб берди.

Кейин Илҳом ҳам чой ичди. Карим ака бо-
лаларга илиқ гаплар айтгиси, кўнгиллариини
кўтаргиси келарди. Аммо нима дейишни бил-
мас, тайинсиз гапларни чулқирайверишга
ботинолмасди.

— Ҳайри, радиони қўйиб юбор, ашула-па-
шула бўлса эшитаялик.

Ҳайриниса опа радионинг овозини баланд
қилиб қўйди. Ҳовли бўйлаб янги чиққан
тевистлардан бири янгради. Карим ака энаси
қотиб «учир» демоқчи эди, қараса Илҳом
қўй оҳангига оёғини ликиллатаяпти, Садр
хўштакда унга жүр бўлаяпти. Ниолж нафа-
сини ичига ютди.

Куй тугаб, ашула бошланди.

— Тураман эди, кўп ўтириб қолсан, одам-
ни даңгасалиги тутиб кетади.— Садр енгил
бир ҳаракат билан сакраб оёқча турди.

Иш яна қизиб кетди...

Садр кинояли илжайиб Карим акага қараб-
қараб кўрарди. Ҳалати одам экан. Бошқа устлар
билан ишласанг, лой, гишт деб шошириб
юборишарди. Бу бўлса миң этмайди, керак
бўлиб қолса ўзи энгашиб олса олади-ю, аммо
бўрмайди. Одам ишлатишни сираман билмас
экан. Садр кўплариникида ишлады, турли одам-
ларга дуч келди. Наҳ одамлар борки, сиқиб
сувингини ичворишарди. Бу бўлса ўзи дам
олишни танлиф қилади. Садр яна илжайиб
қўйди.

Орадан яна бир соатча вақт ўтди, девор
анча кўтарилди. Бир маҳал Карим аканинг
кўзи Илҳомга тушиб қолди. Унинг ранги қув
учиб кетган, кўзлари киртайиб, қўлидаги
гиштнати ташлаворай-ташлаворай деб келарди.
Карим ака андаванни қўйди:

— Бўлди, танафус.

— Йўқ, амаки, пешинга ҳам озгина вақт
қолди, биратўла ўшанда дам оламиз,— деди
Садр.— Илҳом, сенга битта хизмат бор. Лойни
сал мазаас қочди, тутиб оёғинг билан бир

пиштириб берасан. Унчага мен шиг турсам. Нима дедингиз, амаки?

Карим ака Садрининг маънасидаги дарров тушунди:

— Маъкул... маъкул... лойни, дарҳақиқат маъзаси қочди:

— Мен чарчаганим йўқ — соддадил Илҳом-жон муғомбилриники билмас эди, ёлғон гапирганидан яна қип-қизариб кетди.

— Нима, лой ишидан жириланасанми? — «сиёсат» ишлатди Садр.

Энди Илҳомжоннинг рози бўлишдан бошқа иломи йўқ эди.

Карим ака мамнун бир кайфиятда Садрга қараб қўйди, фақат шундан кейин қўлига андавасини олди. Садр елиб-югуриб яна гишти-ни уюб ташлади, шунинг орасида лойни ҳам ташиб улгурарди. Лой пишитаётган Илҳомжон оёгини зўрга кутариб босарди.

...Кўёш қоқ тепаларига нелганди ҳовли деворининг бир тарафи битказилди.

Хайри опа ҳовлига йўқ қилди, дастурхонга унчага иссиқ уй нони қўйди, чинни носаларда тўлдириб ҳаммага серватиқ мошхўрда келтирди, овнатдан нейин сўйиб ейсизлар, деб катта қовун думалатиб нетди.

Карим ака нонни бурдалай бошлади.

— Ол, тўр халтанги, — деди Садр ўртоғига.

Илҳом қогоз халта олиб дастурхонга ағдарди. Ичидан примта қовурилган товув, катта, йўғон бурда ёғлиқ қазин, орасига сариез сурилган булға, уч ўз граммча пишлоқ, беш-олтита тухум тушди. Садр лабларини тиллаб, кулиб юборишдан ўзини арағ тўтиб қолди.

Карим ака бу нозу неъматларни нўриб хотини таёйрлаган мошхўрда учун хижолат бўлди. «Топганини ейдиган болалар экан» деб дилидан ўтказди. Аммо, нима учундир ҳаммадан кўп Илҳом хижолат чекарди.

— Қани, амаки, бошланг, — деди Садр.

— Қани олинглар, — Карим ака бир бурда нон ушатиб озгига солди.

Шундан кейин Садр овнатга тушиб кетди. У бир коса мошхўрда, тўртта нон, товув ва қазини ярмасидан қўпини, инкита тухум, яримтача қовунни паққос туширди. Кейин ён-бошлариди, қоринни силаб сигарет тутатиб ётди.

Карим ака ҳам дуруст овнатланди. Фақат Илҳомнинг маъзаси бўлмай овнатдан қўқиллаб ўтирди, лекин чойни босим-босим ичди.

— Илҳомжонни чарчатиб қўйди, иштаҳалари ҳам шундан бўғилди, — астойдил куйинди Карим ака.

— Зигирткан ҳам чарчамадим, — деди Илҳом ва яна лўппи юзи қип-қизариб кетди.

Овнатдан кейин ачка оғирлашиб қолдилар. Ҳатто қимирлагани ҳам эринишар, туриб иш бошлашга ҳеч қанч журъат этмасди. Шу тои. фа бир оз ўтириб дам олдилар. Яна биринчи бўлиб Садр қўзғалди. Унинг кетидан бошқалар ҳам туришди. Олдинига иш қовушмай турди, лекин кейин яна қўлигига тушиб, юришиб нетди.

Нихоят гира-шира қоронғу тушганди ҳовлининг икки тарафидидаг девор битди.

— Хайри, бу ёққа кел, — хотинини чақирди Карим ака, Хайриниса опа нелгач, деворга ишора қилди:

— Қалай?

— Бинойидек. Илойим қўлларингиз дард кўрмасин, умрларингиз узоқ бўлсин. Аммо укаларимни жуда қийнаб юбордингизда. Одамлар икки кунда қиладиган ишни бир кунда бажардинглар. Қани, энди нелазолинглар, ўти-рақолинглар. Қоринларингиз ҳам пизанинг пўсти бўлиб кетгандир.

Ҳориб-чарчаган уста-ю, мардинорлар ўзларининг ишларига ҳавас билан тикилдилар. Шунда чарчогларни чиқиб, алланечук димоғлари чоғ бўлиб кетди.

Ювиниб дастурхон атрофига ўтирдилар. Дастурхонда чинни носада ачинч-чучун турарди. Кейин Хайриниса опа учта пилва ва бир шиса «қизил мусаллас» деган вино келтириб секин Карим аканинг ёнига қўйди.

— Ие, буёғи қандай бўлди, маст бўлиб қоламиз-ку, — Карим аканинг овозида норозиликдан кўра кўпроқ севинч бор эди.

— Бугун мумкин, ҳалол тер туқдинглар, энди бир оз ҳордиқ чиқарсанглар арзийди, баранка топуруз. Ҳа, бўла қолинглар, мен ошминни сузаялман. — Хайриниса опа ўчоқ боши томон кетди.

— Энди ошнинг олдидан қиттак-қиттак қи-

ламиниз, — деди Карим ака, жавоб кутмай пилваларни тўлдирди.

— Қани, олингларчи, хўп, саломатлик бўлсин. Ҳаммалари қадахларини симиришди. Кетидан ачинч-чучунни шарбатидан пиллага солиб биттадан хўпладди.

Хайриниса опа бир лаган палов келтирди. Иштаҳа билан едилар. Кўп ўтмай қон рангидиги мусаллас ҳориган бадалларни осонгина забт этди.

Илҳомжон ҳеч қандай сабабсиз, ўзидан-ўзи жилмаяди, Садр сергапроқ бўлади, ҳатто кун бўйи ҳамма билан юмшок ва мулойим муносабатда бўлган Карим ака ҳам энди секин-секин овозини баландлатиб гапирга бошлади:

— Аммо, ҳақиқатда зўр ишладим. Шунча иш бўлиб кетди деб сираям уйламаган эдим. Баракалла, суягингиз меҳнатда қотган йигитлар экансиз.

— Йўқ амаки, биз, бор-йўғи, талабамиз ҳолос, — деди Садр, — таътилда сандирақлаб вақтни беюрга ўтказгандан кўра, оз-моз бўлса ҳам рўзгорга фойдамиз тегарминки, деган маънода имирсиб юрибмизда.

— Баракалла, меҳнат одамни ҳолис қилди, — Карим ака бир нарсга сурамоқча шайланди, аммо нонулай бўлмасминки деган андишда пешонасини тириштирди.

Садр гўё уни нима қизиқтираётганини пайқагандан давом этди:

— Ойимлар бутлур қазо қилганлар. Кўпчилигимиз, олтига укам бор, — у ўзини зўрлаб, беҳуш тирнайди, — мен энг каттасиман.

— Дадангиз бормилар?

— Борлар... Ўзимиз билан биргалар. Бола-

лик чоғларидан қурилишда ишлайди. Ўс-

талар. Буваам раҳматли бирга ёллариди олиб юриб, ўз хунарларини ўратган эканлар

— Қўлингиз жуда ишга нелишиб турибди десам, ота насб эканда?

— Шундай. Ленин биз Илҳом билан геолог бўлмоқчимиз, ўшага ўқиямиз.

— Ҳай, ниятингизга етинглар, — мусалласнинг енгилгига кайфи тарқаб энди Карим ака «кирдийлашиб» қолган эди. Мен сизларни биринчи кўришгандаёқ яхши болалар экан деб қўйгандим. Ҳа, одам таниш сал-пал қўлимиздан келарди.

Илҳомжон ҳамон илжайиб ўтирарди. Карим ака йигитларга юрагини очарди:

— Мен ўзим ҳам ёмон одам эмасман, унажонлар. Қирқ йилдан бери битта заводда оддий ишчиман, йўл кучи билан кун кураман.

Хайриниса опа яқинлашди, гапга ҳалақит бермасликка ҳаракат қилиб аста бўшаган лаганин олди.

— Шу пайтгача бировнинг кучидан зигирткан ҳам фойдаланмаганман. Бугун мана биринчи марта шундай бўлиб қолди. Тўғриси айтсам, гўё бировнинг кучидан фойдаланадиган бойваччаларга ўхшаб ўзимнинг нўзимга ўзим жириланч кўриниб кетаялман.

— Ҳашарчиликда, баранка топуруз, — гапга Хайриниса опа аралашди. — Бировнинг кучидан фойдаланадиганлар бошчага бўлади.

— Ҳа, баракалла. Мен зарурдан сизларни олиб келдим. Олди куз, ҳадемай ёғингарчилик бошланиб қолди. Бўлмаса шовшмай ўзим биттирдим. — Карим ака дард аралаш сўзларди. — Шу бешта нуридийдамнинг ҳурмати, мен умрим бино бўлиб сира бировнинг кучидан фойдаланган инсон эмасман.

— Агар хоҳласангиз, келаси гал яна неламиз, деворни охиригача битказиб берамиз, — деди Илҳомжон қасам ичатиётгандан қизишиб.

— Энди меҳмон бўлиб неласизлар. Бўёгини ўзим тўғрилаб қўлман.

Суҳбат қизиб кетди. Карим ака ўзининг содда таржиман ҳолини, меҳнат билан ўтган умрини оддий сўзлар билан ҳиқоқ қилиб берди. Бир маҳал чувиллаб Карим аканинг болари нелиб қолди. Ҳовли бирпасда шўх ғалаговур, кулгу, шовқин ҳаётга тўлиб кетди...

Йигитлар ҳам кетишга олганиб ўринларидан турдилар. Ҳамон лабларини табассумдан йиғиштирилмаган Илҳомжон янги деворга қўнғи марта тикилди, нейин гурур тула овозда гапирди:

— Қадронлар, қаранглар-а, бизнинг девор, биз курган девор!

— Э, мен бунақа деворлардан шу ёз нечасини нуриб ташладим! — деди Садр.

Карим ака йигитларни кўчага кузатиб чиқди. Хайрлашаётганларда инкаловнинг қўлига беш сўмдан қистирди. Садр индамай олди, аммо Илҳомжон чўчиб тушди. «Йўқ, керакмас» деб пулни Карим акага қайтарди. У эса қўнғи олишга кўнмади. Илҳомжон нажот истаб ўртоғига қаради, Садр яна унга ёрдамга келди: Илҳомжоннинг қўлидан пулни олиб Карим аканинг чўнтагига солиб қўйди.

— Амаки, менинг йўлим бошқа, аммо бунга пул керакмас. Бу — ёзувчининг ўғли. Маъсади чиниқиб, шунинг учун мен билан юрипти. Очиги, бугун биринчи марта қиқиб, — Садр бирдан шарақлаб кулди, — уйдан экскурсияга кетаялман деб чиққан, бўлмаса боғи қовурилган товувлар қаёқда эди дейсиз!

Илҳомжон умри бино бўлиб ҳали ҳеч қачон бунчалик хижолат чекмаган эди. Карим ака ҳам сал довдираб қолди.

— Шундайми, кино-пинога яратарминлар девдимда.

— Йўн, керак эмас, — деди Садр қатъий, — хўп, амаки, хайр, раҳмат.

— Э, сизларга раҳмат. Хайр, соғ бўлинглар.

Йигитлар кўздан ғойиб бўлиб кетишгандан кейин Карим ака уйига қайтиб кирди. У ярим кечагача ухлолмай, ўрнида тўлғониб ётди. Охири хотинини уйғотди.

— Хайри, йигитлар «бизни ишлатди» деб хафа бўлиб кетишмаганмикин?

— Вой, омон бўлгуз, сиз одам ишлатинг экан. Мега хафа бўлишадми, ахир меҳмондан зиёд кутиб олдингиз-ку, хафа бўлишса яна келамиз деб айтишармиди, баранка топуруз. Қўнғингизни тўқ қилаверинг, жуда хурсанд бўлиб кетишди.

— Ҳа, дарвоқе, яна неламиз деб айтишди-а...

Фақат шундан кейингига Карим аканинг кўзи уйқуга кетди.

О. СОДИҚОВ,

Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг президенти, академик.

Ўрта Осиё билан Ҳиндистоннинг тик содй ҳам илмий-маданий алоқалари қадимий ва мустақамдир. Машҳур ҳинд тарихчиси А. К. Нарайян Ўрта Осиё ва Ҳиндистон тарихи — бир халқнинг тарихидир. Ҳиндистон маданияти, санъати оид кўпгина муаммолар калити, унинг ривожланиш йўллари шу ерда, Ўрта Осиёдадир, деб ёзган эди.

Абу Райхон ал Беруний Ҳинднинг «Ҳиндистон» деган мислсиз асарига XI асрдаги Ҳиндистонни ва унинг жуғрофий тузилиши, тарихини, маданиятини жаҳон халқларига танитган эди. Муҳаммад ибн Мусо ал Хоразмий эса, қадимги ҳинд математикларининг кашфиётларини Ўрта Осиё ҳамда Яқин Шарқ халқлари фанига, шу йўл билан Европа фанига қўшган эди. Абу Али ибн Сино, Беруний, Хоразмий, Фарғоний каби олимларнинг ижоди ўз навбатида Ҳиндистонда илм-фанининг ривожланишига ҳам маъмул даражада таъсир этган.

Феодал тарқоқлик ва мустамлакачилик зулми Ҳиндистонда, шунингдек Ўрта Осиёда ҳам узоқ вақтгача фан, техниканинг ўсишига тўсиқ бўлди. Улуғ Октябрь социалистик революцияси Ўзбек халқини, мамлакатимиздаги бошқа халқлар қаторида кенг иқтисодий, ижтимоий, илмий-техника тараққиёти йўлига олиб чиқди. 1947 йили Ҳиндистон икки юз йилга қўзилган Британия ҳукмронлигидан озод бўлгач, у ерда ҳам фанининг ривожланишига катта имкониятлар очилди.

Совет ва ҳинд олимлари ўртасида илмий алоқалар 1947 йил январь ойида очилган Ҳиндистон илмий конгрессидан бошланди. Конгресс ишда совет олимлари, жумладан Ташкент Давлат университетининг ректори профессор С. А. Умаров ҳам қатнашган эди. Кейинча Ҳиндистонда ўзбек олимларидан Т. З. Зоҳидов, Ҳ. М. Абдуллаев, Т. Н. Қори-Низий, С. А. Азмиқова, М. А. Петросян ва бошқалар ҳам бўлишди. Улар Ҳиндистондаги олий мактабларда ўқув машғулотлари, илмий-тадқиқот ишларини қўйилиши билан танишишди; олимлар, студентлар билан учрашишди, лекция ва докладлар қилишди.

1968 йилнинг бошида Деҳли шаҳрида Ҳинд-Совет илмий алоқалар Бирлашган комитетининг кенгаши бўлиб ўтди. Шу

кенгашда Ватанимиздан вакил бўлиб мен қатнашдим. Бирлашган комитет ҳамкорликда олиб бориладиган илмий-тадқиқот ишларининг йўналишини белгилла берди.

Бу соҳада Ўзбекистон олимларининг хизмати катта бўлади. Табиий иқлим шароитларининг ўқашлиги, ҳинд ва ўзбек халқлари ўртасидаги азалий тарихий муносабатлар, Ўзбекистон ва Ҳиндистон илмий ташкилотларида олиб борилаётган тадқиқотлар иккала томонни ҳам бирдай қизиқтириши, кўпгина илмий муаммоларни ҳамкорликда ечишга ундаши шубҳасиздир. Масалан, кимё, табобат фанлари соҳасидаги ҳамкорлик, айниқса кимёнинг табиий қоринмалар, доривор моддалар ва умуман дориворнослик соҳаларидаги ҳамкорлик катта самаралар бериши мумкин.

Яқин вақтлар ичида ҳар иккала томон доривор гиёҳлар қидириб топиш ва уларни Ўрта Осиё, Ҳиндистон шароитига кўнктириш, алкохолларни, гликозидлар ва бошқа ўсимлик моддаларини тадқиқ қилиш; физиология, генетика, биохимия, пахта селекцияси, унинг зараркунадалари касалликларига қарши кураш соҳаларидаги илмий-тектириш ишлари; шўрқон ерлар ва уларни шўрдан тозалаш усуллариини ишлаб чиқиш, одам танасининг махсус вазибаларни бажариш хусусиятлари ва унинг иссиқ иқлимга кўнктиш имкониятлари, юқори иссиқликнинг иссонинг меҳнат қобилиятига ҳамда ҳайвонларнинг махсусдорлигига таъсири каби илмий масалалар устида ҳамкорлик қилишга қарор қилди.

Ўтган йил сентябрда Ташкентда табиий қоринмалар кимёси ҳамда дориворнослик бўйича Ҳинд-Совет кўшма симпозиуми бўлиб ўтди. Унда шу соҳалардаги илмий-тектириш ишларининг истиқболи, илмий ҳамкорлик программаси, мутахассислар шунинг ҳам илмий кадрлар етиштириш,

шунингдек, пахтачилик соҳасидаги ҳамкорликда тадқиқот ишлари олиб бориш масалалари кўриб чиқилди.

Ҳиндистон мустақил тараққиёт йўлига яқинда кирган мамлакатдир. Шунинг учун ҳам унинг илмий иқтисодий табиий бойликлари аниқлаш ва ундан мукамал фойдаланиш низохта мўҳимдир. Яқинда совет геологлари Ҳиндистонда нефть бўлиши мумкин эмас, деб ҳисоблаган жойдан нефть топишди.

Совет олимлари бундан бўён ҳам ҳинд олимларига геология, геофизика, геохимия соҳаларида ташкилий ва тадқиқот ишлари олиб боришда ёрдам бераверадилар. Бизнинг республикамиз геологлари Ҳиндистон ва Ўзбекистоннинг геологик формациялари ёшани аниқлаш соҳасида ҳамкорликда олиб бориладиган тадқиқотларда, баъзан фойдал қазилмаларнинг ер остида қай даражада мавжудлигини белгиллашда қатнашади.

Ҳиндистон учун шу кечаю кундузда ўз илмий иқтисодини яратиб энг мўҳим масала саналади. Шу йўл билангина у империалистик мамлакатларга қарам бўлишдан қутулиши мумкин.

Ўзбекистоннинг иқтисодий планлаштиришдаги тажрибаси Ҳиндистонда фойдаланиши мумкин. Планлаштириш усуллари, лойиҳаларни баҳолаш программаларини ишлаб чиқувчи Ҳинд-Совет иқтисодий планлаштириш симпозиуми ташкил этиш кўзда тутилмоқда.

Бизнинг мамлакатларимиз учун тарих, фалсафа, тилшунослик, адабиётшунослик соҳалари бўйича ҳамкорлик қилиш ҳам мўҳимдир.

Юқорида айтилган тадбирларини амалга ошириш учун илмий делегациялар, талабалар, аспирантлар, илмий адабиёт ва ахборотлар алмашлаш кўзда тутилмоқда.

Ҳиндистон ва СССР ўртасида илмий алоқаларни янада ривожлантириш халқларимиз ўртасидаги дўстликни мустақамлайди, иқтисодий ва маданий тараққиёт учун кенг йўл очиб беради.

ИНҚИЛОБЧИ

Яхшидан от қолади

Мен Ваҳовуддин Шаҳобиддиновни дастлабки кунларданок чинакам большевик, жасур инқилобчи сифатида таниганман. 1919 йилнинг апрелида Ташкентда мусулмон Қизил Армиясини ташкил этиш учун махсус штаб тузилди. Шаҳобиддинов ўша йили Ҳинднинг бутун сабот ва матонатини кўрсатган эди. Қисқа вақт ичида ишчи-деҳқонлар гуруҳ-гуруҳ бўлиб, штаб томон оқиб кела бошлади. Уларнинг аксарияти Ўзбеклар бўлса қолғалари қозоқ, татар ва уйғурлар эди. Ташкилотчи Шаҳобиддинов ҳамма-ҳамма билан тил топар эди.

Шундай қилиб, Ташкентда 1919 йили III Байналмилал номли биринчи мусулмон батальони юзага келди. Батальон М. В. Фрунзенинг топишири билан Ўттисувга қараб йўл олди. Бу ерда оқғардиачи Дутов, Анелков, Сидоров каби атаманларнинг куларига қаншадаги зарба бердик. Ана шундай курашларда чиниққан Шаҳобиддиновга Куйбишев «куч-куватингиз ва маҳоратингизни қизиқтири билан кузатиб бораёмиш», деб катта нисонч билдирганининг шоҳиди бўлганми.

У 1920 йили Фрунзенинг тавсияси билан Бухоро халқ Совет республикасининг ҳарбий нозирини бўлиб тайинланди. У Қизил Армия сафларини ишчи-деҳқонлар

ҳисобига бойитди, мустақамлади. Мен бу вақтда 15.ўқчи полк разведка бошлиғи эдим. Бухоро амирининг тарафдорлари ва буржуа миллатчилари — Англия айбончилари ёш Совет давлатининг мустақамлалиб бораётганидан ҳасад қилишарди. Шунинг учун ҳам истиқбол сари бошланган ҳар бир қадамга тўсиқлини қилишга уринишарди. 1920 йилнинг 20 октябрда душманлар Шаҳобиддиновни жанговар сафдан чиқарди — суиқасд қилишди.

Езувчи Д. Фурманов Шаҳобиддиновнинг жанговар ҳаётини «Исен» романида аниқ эттирган. Муаллиф мардонавор курашчи Шаҳобиддиновнинг фазилатларини синовчилик билан кузатиб, ёрқин лаҳзаларда тасвирлаган.

«...Мен область харбий комиссари Шаҳобиддиновнинг унинг хали кўрмага эдим. У қирғизлардан тузилган олтинчи кишилик отряд билан Пржевальскка кетган эди. У ерда ҳозир Жон. Узонов вакили иш олиб борарди, пишпаки ўртоқларининг хабар

беришларига қараганда, ўша вакил билан Шаҳобиддинов орасида жуда-жуда яқин алоқа ўрнатилган эмиш.

Шу пайтда бирдангина мана бундай воқеа юз берди: Шаҳобиддиновдан:

«III Байналмилал номли мусулмон батальонини тезлик билан менинг яхтиёримга юборинг», деган телеграмма келиб қолди.

Бу батальонда етти юз эллик-сақсон юзтача ўқчи бор. Моҳирлик билан раҳбарлик қилинса, бу — бирталий куч, албатта.

Шаҳобиддинов қандай одам? Бу батальон унга нима учун керак бўлиб қолди? Шу ҳақда маслаҳатлашиб олдик.

«Орадан кўп ўтмай, Шаҳобиддиновнинг ўзи ҳам етиб келди: У офтобда қорайган, чангга ботган ҳолда йўлдан кела солиб, тўппа-тўпри меннинг олдимга кирди. Кенг яғрилди, басавлат, барваста бу йигитнинг куллари ҳам бақувват, узун, ҳаммаёни пай ва чандирга айланиб кетган. Устида мош ранг кийим. Юм-юмалоқ бо-

ши қип-қизил пайдор бўйинга маҳкам ўрнатган. Қоши, сочи, мўйловни қопқора, куюқ соқолини қириб олган. Ёши ўттизларга бориб қолган. Шарқ кишиларига хос кўзалари ахтироси билан чаннаб туради; бу кўзалар жозибадор жимлайиб туриб, бирдангина қаргазаб сочиб ярылаб кетади. У одамга очик ва тик қарайди, бу эса ҳамсуҳбатини хушёр бўлишга мажбур қиларди. Аммо орадан ярим соатча ўтгач, у: «Дилкаш йигит-ку» деган хулоса келиши мумкин.

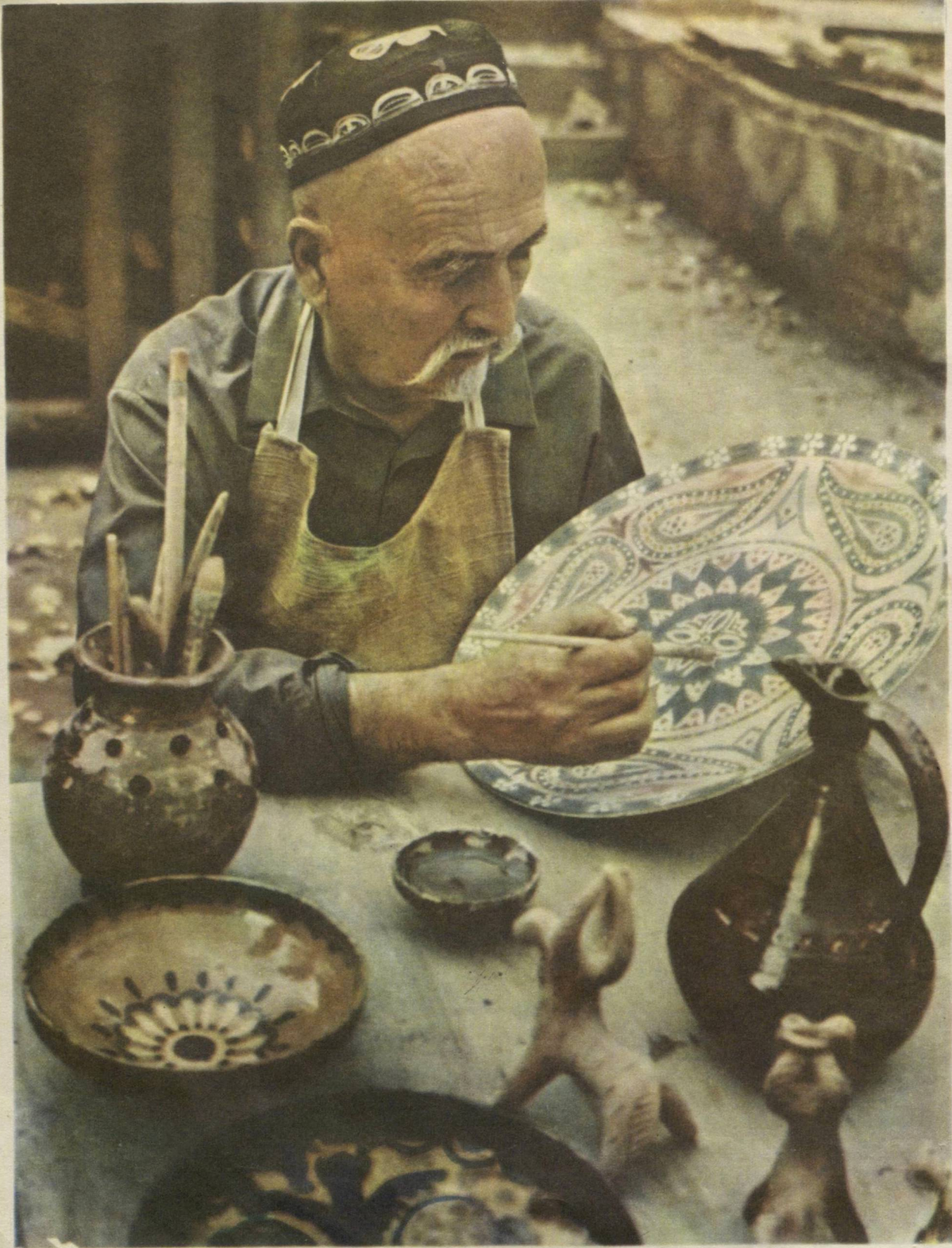
...Шаҳобиддинов ишда жуда катта гайрат кўрсатди, у ҳар бир топиришга, навбатдаги ҳар қандай вазифага ҳалол, жонийд ва зўр гайрат билан киришар, иши унгмаса — жони ачир, муваффақиятди чикса — болалардай қувонар эди ўртоқдин жинҳатига келганда ҳам у турмушда учраган энг ёқимли, энг дилкаш ўртоқлардан бири эди...»

Адиб асаридagi кўпгина ана шундай лаҳзаларни ўқиганингда ўша буронли йиллар ана бир бор эсга тушади.

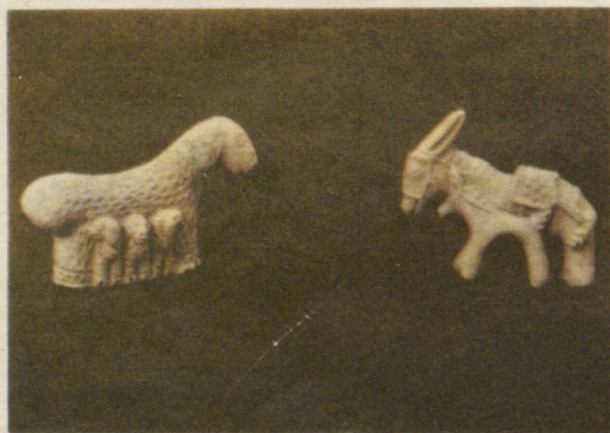
Давлат ЮСУПОВ,

Граждандлар урушининг дятнашчиси, Ташкент Давлат педагогика институтининг доценти.

Самарканднинг диркафт муноси

В. ПРАВДЮК. Кафеда.

Шарқ халқлари, жумладан, ўзбек халқи маданияти ва адабиётининг йирик тарғиботчиси профессор Евгений Эдуардович Бертельс 1890 йилнинг 26 декабрида Петербургда туғилиб, 1957 йилнинг 7 октябрида Москвада вафот этди. У ўз умрининг роса 40 йилни илмга сарф қилди.

Домла Бертельс 30 га яқин Шарқ ва Ғарб тилларини — ўзбек, озарбайжон, қорақалпоқ татар туркман, араб, форс, тожик, пушту ёки пахту тили, авеста, паҳлавий, санскрит, арман, турк, ҳинд, чех, поляк, француз, инглиз, немис, итальян, испан, юнон ва латин тилларини чуқур ҳам мукаммал билган олим эди. У бу тилларда сўзлашувчи халқлар тарихи, адабиёти, санъати ва урф-одатларига оид 300 га яқин илмий тадқиқот яратди. Форс ва пушту тиллари грамматикаларини ёзди, рус-тожик, тожик-рус, афғон-рус луғатларини таҳрир қилди; форс-тожик, ўзбек, туркман адабиётлари очеркларини тузди.

Домла ўз тадқиқотларини Шарқ халқларининг адабий ёдгорликлари энди ўрғанилаётган бир пайтда бошлаган ва уларни ўрганиш соҳасида мислсиз матонат кўрсатган эди. Айниқса, Низомий Ганжавий асарларини ўрганишда унинг хизматлари қатгадир. У шоир асарларини ўрганишдан аввал, уларнинг ҳақиқий илмий-танқидий матнларини аниқлашда илмий ишлар олиб борди ва матнларини тузишда раҳбарлик қилди, муҳаррир бўлди; «Шарафнома»нинг илмий таржимасини қилди, Низомий ҳақида йирик рисола яратди.

Евгений Эдуардовичнинг Фузулий ва Махтумқули ижодини ўрганишдаги хизматлари улкандир. Бироқ унинг айниқса, ўзбек адабиёти тарихини ўрганиш соҳасидаги ишлари жуда салмоқли ва махсус эътиборга сазовор.

Домла Бертельс Юсуф хос-хожиб Волосогунийнинг «Қутлугу билиг» ва адиб Аҳмад Юноқийнинг «Ҳибатул ҳақойиқ» асарларини қўнғ билан ўрганган, улар ҳақида мақолалар ёзди. У ўз тадқиқотларида Махмуд Қошғарийнинг «Девону Луғатит Турк» асари ва ундаги туркий парчалар ҳақида янги янги мулоҳазалар айтди.

Устод Бертельс навоийшуносликнинг ҳам асосчиси. У Навоий ижодини ўрганишда катта бир мактаб яратди. Ҳали 1928 йилда, бутун Ғарб ва рус олимлари (Белен ва Никитскийлар бундан мустасно) ўзбек классик адабиётларини асосчиси Алишер Навоийни ҳурматлашга арзимайдиган бир тақдидчи шоир деб таъқин қилган пайтларда Евгений Эдуардович ўзининг «Навоий ва Атторм» асарида уни буюк шоир сифатида таъриб қилди. Навоийнинг «Лисонут тайрийи», Фариддин Аттормнинг «Мантиқут тайрийи» билан қиёслаб, Навоий дostonининг тамоман янги бир асар эканини катта далиллар билан исботлаб берди. 1930 йилда Самарқандда «Хамса»нинг Навоий тахти назорати остида Абдул Жамил Котиб томонидан кўчирилган қўлёзмасини қидириб топди.

Навоий «Сабъайи сайёра» дostonининг XVI асрадаёқ итальян, немис, француз, голланд тилларига таржима қилинганини, таржиманинг Ғарбда қайта-қайта чоп этилганини ва Оврупо ўқувчилари Сабъийнинг «Гулистон»идан аввал Навоийнинг «Сабъайи сайёра» дostonи билан танишганларини исботлади...

Навоий ҳақида энг кўп, энг сифатли ва энг йирик асарлар яратган олим Евгений Эдуардович Бертельсдир. У киши ўз ҳаёти катта ҳавф ва таҳлика остида қолган оғир дамларда — Улуғ Ватан уруши йиллари Ленинград қамалида қолган вақтларда ҳам Навоий ижодини ўрганиш ва уни тарғиб этиш билан машғул бўлди. Олим бу ҳақда қуйидагиларни ёзди:

«1941 йилнинг декабрь ойи.

БЕРТЕЛЬС ДОМЛА

да Навоий ижодига бағишланган йигилишда сўзлашга тўғри келди. Йигилиш қаттиқ бомбардимон остида, душман замбаракларидан шаҳар ўққа тутилган бир маҳалда ўтди. Осмондан тушаётган бомбаларнинг шиддатли зарбидан бино ларзага келиб турса ҳам, ҳеч ким зални ташлаб чиқиб кетмади. Йигилиш давом этди...

Ленинград душман қамалдан қутқарилгач, устод бошқа рус олимлари, шарқшунослари, ёзувчилари билан Тошкентга келди ва бу ерда ўзининг катта илмий-тарбиявий фаолиятини яна ҳам қизитиб юборди: Ўрта Осиё давлат дорилфунунинда (ҳозирги ТошДУда) дарс берди, ўзбек адабиёти дарслиги ва Ўрта Осиё халқлари адабиётлари тарихининг кириш қисmini ёзди.

Бертельс ном чet элларда, жумладан Эрон, Туркия, Афғонистон, Ҳиндистон, Покистон, Англия, Франция, Италия ва Америка мамлакатларида ҳам машғурдир. Унинг кўпгина асарлари бу мамлакатлар халқ-

лари тилларига таржима қилинган ва чоп этилган.

Евгений Эдуардович ҳақиқий марксчи олим эди. У Шарқ халқлари адабиёти ва маданиятини ўрганаётган экан, аввало шу халқлар адабиётларидаги анъаналар ва қонун-қоидаларга суянаётган, шунинг учун бу масалаларни Ғарбдаги қонун-қоида ва анъаналардан келиб чиқиб таъқин қилишга тамомилан қарши эди... Домла Шарқда сўнгги даврларда пайдо бўлган тарихий ва маданий ҳодисаларни ҳам синчиклаб кузатар экан, Аҳмад Доғниш, Муқимий, Абдулла Қодирий (Жулуқубой), Ойбек каби йирик адиблар ижодини ўрганиб қувонар, уларни гоёт ҳурматлар, қадрлар эди.

Совет ҳукумати олимнинг улуг хизматларини муносиб равишда қадрлади: 1928 йил унга профессор унвони берилди. 1939 йилда у СССР Фанлар академиясининг муҳбир аъзоси қилиб сайланди. 1945 йил Меҳнат Қизил Байроқ нишони билан мукофотланди, 1948 йилда Давлат мукофоти лауреати унвонига сазовор бўлди. 1954 йилда эса, Ленин нишони билан тақдирланди.

Яна 1944 йилда «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби», 1946 йилда «Тожикистонда хизмат кўрсатган фан арбоби» унвонларига эга бўлди; 1951 йилда Туркменистон ССР Фанлар академиясининг фахрий аъзоси, 1956 йилда Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг фахрий аъзоси, 1944 йилда Эрон Фанлар академиясининг, 1955 йилда Дамашқдаги Арабистон Фанлар академиясининг муҳбир аъзоси қилиб сайланди.

СССР Фанлар академияси Евгений Эдуардович Бертельс хотирасини абадийлаштириш учун ундан қолган бой илмий меросини қуйидаги тартибда нашр этишга қарор қилди:

I жилд «Форс-тожик адабиёти тарихи», 47 жузъ varaқ.

II жилд «Пизомий ва Фузулий», 47 жузъ varaқ.

III жилд «Тасаввуф ва сўфийна адабиёт», 44 жузъ varaқ.

IV жилд «Навоий ва Жомий», 43 жузъ varaқ.

V жилд «Эрон филологияси масалалари», 50 жузъ varaқ.

VI жилд «Турк филологияси масалалари», 50 жузъ varaқ.

Домланинг «Форс тили грамматикаси», «Форс тили дарслиги» каби асарлари унинг олти жалдлик тўпламига кирмаган. «Ўрта Осиё халқлари адабиётларини ўрганишга дебона» деган йирик асари алоҳида босилди.

Устод олим, шарқ халқлари, жумладан ўзбек халқи адабиёти ва маданиятининг равишқига улкан ҳисса қўшган заҳматкаш инсон — Евгений Эдуардович Бертельс ҳамиша барҳайдир.

Эргаш РУСТАМОВ,
филология фанлари доктори,
Е. Э. Бертельс сайланма асарлари IV жилднинг муҳаррири.

ХУДОЙБЕРГАН ДЕВОНОВ

Тўриқ от минган чопарнинг номозшом пайтида шовқин солиб келиши Нурмухаммаднинг ҳам, Рўзикани ҳам чўчитиб юборди:

— Ўғлингиз қани? — деб бақирди чопар.

— Ўғлим шу ерда, — деди Нурмухаммад. — Омонликми, укам?

— Омонлик, Девон, омонлик! — деди чопар ҳамон овозини барала қўйиб. — Ўғлингизни ҳазрат Саид Муҳаммад Раҳимхон йўқлаятилар. Тезда олдинга солиб олиб кел, деганлар. Қани пўтагроп?

«Ўлғай эдим, на иш қилиб қўйди экан болам?» деганча Рўзика Худойберган сурат чоп қилаётган қоронгу ҳужра томон югурди.

Худойберган онасининг овозини эшитиб шовиб чиқди.

— Не гап, онажон?

— Чопар... дея олди устунга суяниб қолган Рўзика. — Шўримиз қуримасайди, болам...

Тўриқ отлик чопар: «Тез юр, йигит, ҳаяллаб қолдик», дея қистади. Узини хотиржам тутишга уринган Худойберганнинг юрагида шубҳа нини ура бошлади: «ғуноҳ эмиш сурат олиш... Суратдаги кишилар охирагидан мендан жон талаб қилишармиш».

Уни тўппа-тўғри хон базмхонасига бошлаб киришди.

Худойберган останада тик қотганча Феруз тахаллуси билан нозик ғазаллар битувчи

хон — Саид Муҳаммад Раҳимхонга таъзим қилди:

— Йўқлатган экансиз... чопиб келдим...

— Бир гап чиқиб қолди... Қани, қани, олдин бу ёққа ўтир, — хон унга даврадан жой кўрсатди. Алёналар сурилиб жой бўшатилди.

— Қўллуқ, тақсир! — Худойберган пойгадка омонатгина чўккалади.

— Хўш, ҳалиги... Худойберганмиди отинг... — тагин мурожаат қилди хон. Йигит «ҳа» дегандай бош эгди.

— Гап бундай, йигит. Яқинда бир тўп амалдорларимиз Исломуҳжа бешчилигида Петербургда — оқ пошшо ҳузурига сафарга отланишди. Сени ҳам қўшиб юбормоқчиман. Икки-уч йил бўлди, пўтагроп деб ном чиқариб юрибсан, Петербургда борадиганларни суратга олиб келасан. Нима дейсан?...

— Сиз амр қилсангиз... — Худойберган кутилмаган илтифотдан довлараб қолаёзди. — Амрингиз бош устига, ҳазратим.

1907 йилнинг кеч кузига бош вазир Исломуҳжа бошлиқ хивалик элчилар Петербург сари йўл олишди. Энди йигирма тўққиз баҳорни кўрган истеъдодли йигит — биринчи ўзбек сураткаши Худойберган Девонов Хива элчиларининг Петербургда Николай подшо ва унинг амалдорлари билан олиб борган мунозараларини суратга олди.

Хивалик меҳмонлар сарайига берилган кечки зиёфатдан кейин Худойберган учун кутилмаган воқеа рўй берди. Қоронгу тушгач меҳмонлар кўшнихонага ўтишди. Электр чироғи ўчиб, орқа томондан юборилган ўткир нур деворга осилган оқ матога тушиб, унда ажойиб манзара пайдо қилди: одамлар бир-бири билан қаққон, галати ҳаракатлар қилиб суҳбатлашар, подшо извоига чиқар, отлар гижинглаб чопарди...

— Ажабо! Бу қандай мўъжиза! — ҳайратдан ҳанг-манг бўлиб қолди Худойберган. — Суратни ҳаракатлантирадиган машина яратилибдими-а? Аста-фурулло!...

Шушу Худойберганнинг ороми бузилди, ўша кун и аллақандай аппарат олдида туриб «мўъжиза» кўрсатган ёш рус йигити ёнидан кетмади. У билан дўстлашди. Хивалик меҳмонлар қайтиш тараддудига тушганида, Худойберган Исломуҳжа ҳузурига кирди.

— Хўш, хизмат? — йигитдаги саросималикни ҳис қилиб сўради бош вазир.

— Рухсат берсангиз, Петербургда бир неча ой қолмоқчи эдим, — дабдурустдан дилига тугилган истагини айтиб қўя қолди Худойберган.

— Нечун? — бош вазир Худойберганга синчковлик билан тикилди.

— Суратни ҳаракатлантириб кўрсатадиган машинани ҳам ўргансам деган эдим. Икки-уч ойда юртимга шундай бир машина олиб борардим.

Бош вазир Исломуҳжа бир дам иккиланиб турди-да, розилик берди...

1908 йилнинг бошларида Худойберган Петербургда Хоразмга «Патэ» киноаппарати, телескоп граммофон ва фотоаппаратлар олиб қайтди. Хоразмда шов-шув бошланди:

— Худойберган Петербурдан бир машина келтирган эмиш, одамларни деворда юришиб кўрсатармиш!

У Петербургда келтирган кино плёнкаларини кеч кириши билан Хива, Янги Уранч бозорларида, гавжум маҳаллаларда намойиш қилди. Сўнг ўзи ҳам

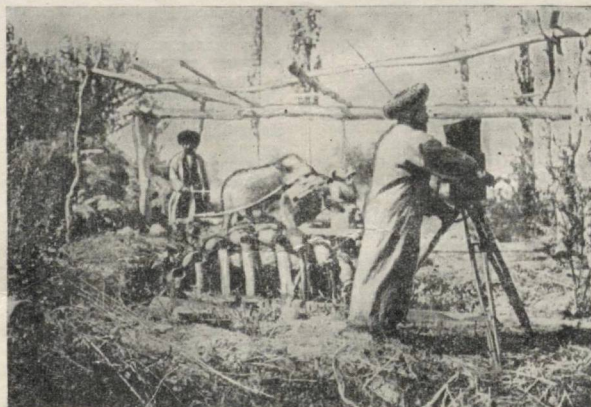
шаҳарларнинг ҳазрати, деҳқончилик ишлари, Хива манзараларини суратга ола бошлади. Бу — ўзбек киносини яратиш йўлида қўйилган биринчи қутлуг қадим, жасорат эди.

1908 йилдан бошлаб киносуратчилик касбини эгаллаган Худойберган Девоновнинг шуҳрати узоқ-узоқларга таралди. Бунгача ёш сураткаш воҳа қишлоқлари, Хива кўринишлари, дала-дашт манзараси, замондошларининг сиймоси акс эттирилган юзлаб суратлар яратди. Чигирда сув чиқариш, ҳўкиз қўшиб ер ҳайлаш, ил йигириб бўз тўқиш, ҳовуз қазиш каби хонлик истибоддиннинг машаққатли меҳнати ёш Худойберган олган суратларда ўз аксини топди.

Сураткаш киносуратчи 1913 йил бошларида Ўрта Осиё бўйлаб сафарга чиқди. Ўша йили унинг «Ўрта Осиё меъморийлик бойликлари», «Туркистон кўринишлари» ҳужжатли фильмлари майдонга келди. 1916 йилда эса «Хива ва хиваликлар» ҳужжатли фильми томошабинлар эътиборига ҳавола қилинди.

1920 йил Худойберган Девонов ҳаётида кескин бурлиниш, янги ижод уфқларига парвоз қилиш йили бўлди. Ғалаба қозонган Хоразм инқилоби истеъдодли сураткаш-киносуратчиға порлоқ истиқболлар очиб берди. Шуниси диққатга сазоворки, инқилобий кураш воқеалари, хоннинг тахтдан туширилиш дақиқалари, Хоразм Халқ Республикаси эълон қилинишига бағишланган умумхалқ тантаналари Девонов плёнкалари ва суратларида ўз ифодасини топди.

Худойберган Девонов сураткино олиш иши билангина шуғулланиб қолмай, янги совет тузуми ғалабасини мустаҳкамлашда ҳам фаол қатнашди. Хоразм Совет Халқ Республикасининг 1921 йилда бўлиб ўтган биринчи қурултойида у Давлат назорати ва қозғорхонасига бошлиқ қилиб тайинланди. 1922 йилда эса ҳукуматнинг молия нозирни даражасига қўтарилди. Жамоат ва ҳукумат ишлари билан нийҳоятда банд бўлишига қарамай, ўз севаги касбини давом эттирди. Девонов жойларда сурат ва кино тўғраклари ташкил этар, шогирд-

Худойберган Девонов Хоразм манзараларини кино суратга олаётган пайт.

раётган халқ тантаналари, са-
йиллари, экин маросимлари, ҳу-
кумат йиғинлари, паранжи таш-
лаш. Хоразмда тракторнинг пай-
до бўлиши каби тарихий воқеа-
ларини фотоплёнка, кинолента-
ларда акс эттиришни сира кан-
да қилмасди.

1925 йилда Тошкентда ўзбек
киноустудияси ташкил қилинган-
да биринчи миллий киносура-
тини ишга тақлиф этди. Бутун-
иттифоқ фотокинематография
жамаияти — «Совкино» эса уни
ўзининг махсус мухбири қилиб
белгилади. Ўзбек ва «Совкино»
студиялари Худойберган Де-
воновга тез-тез топшириқлар
бериб турар. Худойберган эса
Хоразм ҳаётини акс эттирувчи
киноплёнкаларни Тошкент ва
Москвага жўнатиб турарди.

Мана, «Ўзбек давлат киноси»
дирекциясига Хоразм вакили
йоборган хат ва телеграммалар-
дан намуналар:

«...Йқин кунларда Хивада
касаба союз советларининг
съезди иш бошлайди. Ўзбекис-
тон КП(б) округ қўмитаси ва
округ ижроия қўмитаси съездни
кинога олишни илтимос қили-
шайпти. Киносуратчи Худойбер-
ган Девонов ўз аппарати билан
беиул кинога олиб бериюқчи.
Иложи бўлса тездан плёнка жў-
натишинингизни сўрайман...

«Ўзбек давлат киноси»нинг
Хоразм округ вакили
ЧЕЧИКОВ.

7 декабрь 1962 йил.
Хива шаҳри».
Округ вакили номига 1929
йил 29 апрелда Тошкентдан
олинган телеграммада шундай
дейилади:

«Киномухбиримиз Худойбер-
ган Девоновга Биринчи Май
намоёнчиларини суратга олиш-
ни тоширинг. Негатив тезлик
билан Тошкент кинофабрикаси-
га жўнатилинси.

Ўзбек давлат киноси».

Худойберган Девоновнинг
жўшқин ва қайноқ суратчилик
фаолияти ҳақида ҳикоя қилувчи
неча ўнлаб хат-телеграммалар
давлат архивларида сақланмоқ-
да.

1929 йилда Москва — «Сов-
кино»дан Худойберган Девонов
номига келган яна бир хатда
истеъдодли суратчи ўша йили
яратган «Шўркўл» ва «Ишчи
аёллар» ҳужжатли фильмлари
москвалик кино мутахассислар
томонидан юксак баҳолангани
қайд қилинган...

1928 йил 3 августда Худой-
берган Девонов фаолиятининг
25 йиллиги, туғилган кўнининг
50 йиллиги тантанали нишон-
ланди Хоразм округ ижроия қў-
митаси, Хоразм округ маориф
шўъбаси ва округ сиёсий онг-
билим шўъбасининг Худойбер-
ган Девоновга йўллаган табрик-
номасини келтириш жоиздир.

«Хоразм округ ижроия қў-
митасидан, Хоразм округ ма-
ориф шўъбаси ҳам округ сиёсий,
онг билим шўъбасидан.

Сураткаш Худойберган Дево-
новга.

Сизнинг нафис санъат жаб-
ҳасида кўрсатган муҳим хиз-
матларингизни тақдир этиш
юзасидан округ сиёсий онг-би-
лим шўъбаси мазкур тақдирно-
мани тақдим қиладуру...

Округиизнинг тараққиёти
бобида нафис санъат масаласи
жуда катта ўринда туради. Бу
ишда сизнинг ғайрат ва мато-
нат билан турли моделликларга
қарамасдан эътиқодингиз эт-
ганича ишлаб келишингиз, ки-
носуратчилик илмининг ривож-
лантиришида севинч бир ҳолатни
туғдиради. Булар жумласидан,
маҳаллий чегараланишдан ав-
вал таълим-тарбия техникумида
хусусий фотограф шўъбаси
очиб, 13 та ишчи-деҳқон, йўқ-
суллар болаларига фотограф
илмини ўргатишингиз, ўз ёни-
гизда сақлаб бир неча шоғирд-
ларни етиштиришингиз, улуғ
байрамларни, муҳим экиш маъ-
ракаларини картинага олиш
билан шугулланишингиз ва ҳозир-
да қизиқиш билан томоша қила-
тувган тарихий расмларга эга
бўлишингиз ҳалғи севинч ҳо-
латини яна юқори даражага
элтадуру...

Сизнинг бу кунги 25 йиллик
хизматларингизни тақдир қи-
лиш билан бирга ўтказиб тур-
ган юбилейингизни бутун округ
ташкilotлари исмидан табрик
этиш билан келгусида меҳнат-
каш олимасига фойдалик бўлган
санон нафиса ишларини давом
эттиришингизга ишонамиз...

Хоразм округ ижроия
раиси **ҚУРБОНОВ,**

Хоразм округ маориф
мудури **ИЖБУЛДИН,**

Хоразм округ сиёсий онг-
билим шўъбаси мудир
ҒАБИДОВ.

1928 йил 3 август.

Худойберган Девонов Хо-
размда социалистг тузув ган-
танасининг киноплёнка ва фо-
тосуратларда акс эттирилган
ўлмас тарихини яратди. У 1940
йил август ойида вафот этди.

Ўрни келганда бир фикрни
ўртага қўймоқчимиз. Хива сай-
ёҳлар кўп келадиган шаҳар
Шундай экан, йирик санъаткор
Худойберган Девонов яшаган,
ижод қилган, ўз вақтида кино-
студия вазифасини ўтаган жой-
ни эндиликда уй-музейга ай-
лантиришни маданий ҳаётимиз-
нинг ўзи тақозо қилмоқда. Ху-
дойберган Девонов яшаган,
ижод қилган уй ҳозир қаровсиз
ҳолатда. Биринчи ўзбек кино-
суратчининг рафиқаси 85 ёшли
Бикажон биби ҳозир эрининг
шоғирди Карим Отажонов хо-
надонида истиқомат қилаятти.
Агар маҳаллий ташкilotлар оз-
гина ҳиммат кўрсатишса Дево-
новнинг уйини ремонт қилиб,
унинг икки-уч хонасини музей-
га айлантириш ҳеч гап эмас.
Худойберган Девонов фойдалан-
ган аппаратлар (1908 йил бош-
ларида Петербурдан келтирилган
аппаратлар) унинг шоғирдлари
қўлида сақланааяпти, у яратган
фотосуратларни, киноқадрлар-
ни ана шу музейга қўйиш, ҳа-
то намоёни қилиш мумкин.

Худойберган Девонов бирги-
на Хоразмининггина эмас, серқу-
ёш Ўзбекистонимизнинг истеъ-
додли фарзанди, ўзбек кино
санъатининг илк қадиргоҳи-
дир...

Эркин МАДРАҲИМОВ.

Ажойиб ошма

Чўнтак самолёт

Америкалик икки инженер митти самолёт ясашди.
Унинг оғирлиги саксон кило, соатига бир юз йигирма
километр тезликда уча олади. Самолётнинг ҳавога қўта-
рилиши ва қўниши учун ўттиз метр майдон етарли.

ИССИҚ-СОВУҚ, СЕМИЗ-ОРИҚ

Биласизми, одамнинг оғирлиги иқлимга ҳам боғлиқ
экан. Масалан, Финляндияда яшовчи кишиларнинг ўрта-
ча вазни 63,3 килограмм экан. Мўғулистон ва Шимолий
Хитойда 63,9, Испанияда 59,4, Жапонда 55,8, Вьетнам-
да 50,4 килограмм. Жазирама минтақада истиқомат қи-
лувчилар энг енгил вазн сохибларидир. Чунончи, Африка
сахроларидан бири Калахорида яшовчи бушменларнинг
мўътадил оғирлиги атиги 40 килограмм.

Мўридаги адреслар

Испанияда 150 дан ортқк ер ости кентлари бўлиб,
уларда ҳалигача одамлар истиқомат қилади. Турар жой-
лар кўринмайди. Фақат баланд мўрлар кўринади. Мў-
риларга эски челақлар осылган бўлиб, челақка рақамлар
ва кишиларнинг исми шарифлари ёзилган. Хабарчи мўри
ёнига келиб хатини паства ташлайди ва ҳассаси билан
уриб, уй эгасига хат келганлигини маълум қилади.

УЧАР КЕМА

Англиядаги Дувр билан Франциядаги Булонь портла-
ри ўртасида Англиянинг «Сиспид» кемаси қатнай бош-
лади. У портлар ўртасидаги масофани ўттиз беш минг-
да босиб ўтади. Кемадаги ҳар бири 3500 то кучига эга
бўлган тўрт турбина унинг соатига 135 километрга
тезликда учинишга имкон беради. Ҳақиқатан бу кема суз-
майди, балки сувдан бир метрча баланд кўтарилиб уза-
ди. Унга «ҳаво ёстиқлари» ўрнатилган.
«Сиспид»га 254 пассажир, ҳамда 13 автомобиль си-
гади.

Мўъжиза

Афсонавий Мусо пайғамбар кўрсатган «мўъжиза»лар-
дан бири шуки, у ҳассасини қадаган жойидан булоқ қай-
наб чиқиб кетган экан. Кейинча фан ер ости сув томир-
ларининг кезлардан ўтишини сезадиган одамлар бўлса ке-
рак, деган масала устида шугулланди ҳам, аммо бу ҳара-
кат натижасиз тугади. Ер остидаги сув томирларини се-
задиган сезгирлар, шунчаки қаллоблар бўлиб чикди.

Кейинги вақтда шу масалага қизиқиш яна кучайди.
Эълон қилинаётган хабарлар ҳар хил... Мана шулардан
биттиси медицина ирсияти бўйича ўтказилган конгрессда
итальян тадқиқотчиси Э. Мессери сезадиган сезгирлар
устида олиб борган текширишларининг натижаси ҳақида
ахборот берди. У саккизта сув қидириш бўйича мутахас-
сислар оиласининг етмишга аъзосидан ярмига яқини сез-
гирлик қобилиятига эга эканини аниқлаган. Ахборот
муаллифининг айтишича, сезгирлик қобилияти авлоддан
авлодга ўтар эмиш. Шунга қараганда бундай қобилиятга
эга одамлар қадимги вақтда аялиб ёки пайғамбар дара-
жасига кўтарилган бўлсалар ажаб эмас.

Ажойиб ошма

БУЛУТЛАР

Қоқилгандек қалқиди ирмоқ,
Хазонларнинг ҳасрати тошди.
Богча бўйлаб изғирин шу чоқ
Муздаккина бўса улашди.
Чўчиб тушди ногоҳ қари тол,
Чирқиллашди чумчуқлар похуш.
Бўз боладай эшилиб тол-тол
Булут чиқди кўкка түшма-түш.
Чиранишиб турдилар бир дам,
Қандайдир баҳс, нимадир талаш.
Тор келгандай тўсатдан олам,
Тутақшди, бошланди

«муштлаш».
Солишишди, юлқшишди ўбдон,
На бир кулги, таскин бўлмади.
Тасаллисиз булутлар ҳайрон,
Ўз-ўзинча кулди, йиғлади...

ҚҲРИҚЧИ

Қовун полнз,
совуқ, бейфайз,
мол чайнаган туйнақлар қатор.
Планини қилган юз фойиз
деҳқон бу кун кўк чойга хумор.
Уйндами,
чойхонадами
чақчақлашар—баҳор ташвиши..
Қор ёғади,
чайла ҳамдами —
эшитилар тўғрай хониши.
Фақат сергак,
букилмас «билак»

Қиш лабхалари

йиртиқ шапка, увада камзул —
қаққайганча,
керганча кўкрак,
писанд қилмай турар
«қоровул».

Учар қарга,
гўё бадарга,
супургисин силтар қўриқчи.
Қўнмоқ бўлар,
қағиллар: га-га...
қўниб кўрсин-чи!..

ДАЛА-БОЛА

Капалакдай карамдимоғ қор,
Ўйноқлайди, қанот қоқади.
Уяларми яланғоч дийдор —
Дов-дарахтлар ерга боқади.
Уватларда увиллар шамол
Пинжиллайди тоғу тош, дала,
Ухлар сокин, ухлар бемалол.
Ухлагандай ҳориган бола.

КЎНГИЛ

Оппоқ,
оппоқ ҳамма ёқ.
Деразадан кампир боқар
шод-қувноқ:
— Саъва кепти,
зап қор бўпти
рўмолидай мунча оқ?!
Чўчиб ўйга,
қўниш уйга
қараб қўйди у шу чоқ:
— Ҳаҳ, бола-я,
кўпайгур-а,
йўқлай демайди бундоқ.
Нима қипти,
келин кўнгли
бўла қолса қордай оқ?!

СЕВГИ

Қиз соядай чиқди уйдан,
Тол тагига урди ўзини.
Танги шамол кучиб бўйиндан,
Лабларидан илди сўзини:
«— Эҳ, илойим,
Билмасин биров...
Нима дейсан, айтақол дарров?»
Ҳансиради йиғит, чамаси
Қиз томонга аста эгилди.
Силкиндию, толиннинг новдаси,
Шитир-шитир қори тўкилди.
Дамлар ўтар, жимжит ҳамма ёқ,
Икки дапқир қичқирди хўроз.
Ой мўралаб қолдию, шу чоқ,
Эшитилди безовта овоз:
«— Кетай энди...»
(Йиғит кулди).
«— Бирпас турсанг нима
қилар-а?»
«— Укам йиғлоқ,
қандай қилай, ох,
эртага кеч чиқарман яна...».

ҚОРБОБО

Адирлар, водийлар, сўқмоқ-
ларда қор,
Дарахт шохларига чирсилла-
ди қиш.
Изғирин елади қайсар ва беор,
Аммо болаларда на ғам, на
ташвиш.
Қишнинг этагидан тортиб,
турғизиб,
Даврага ўтқазиб, танбехлаб,
шодон —
Қошу қовоғига қуядан суртиб
Шўрини қуритиб, қулишар
хандон.

СИРПАНИЧ

Сирпанишар қувноқ болалар,
Сирпанади чолнинг ўйлари:
— Бола бўлиб қолсаядим агар,
Қолар эди буларнинг бари...
Чакмонига чандилиб чунон,
Хомушгина телмуурарди у.
Ким ўзарга ўйнашиб шу он,
Набираси ўзиб кетдию...
Ўйнаб кетди чолнинг кўзлари,
Шодон деди: — Яша-е, пучуқ!
Юзларига унинг хумори —
Болалиги отди сирпанчиқ.

ЙЎЛДА

Йўлчаларга ёнбошлаган қор,
Изиллайди аччиқ изғирин.
Кимдир ўтган қайгадир бедор.
Писанд қилмай қолган изларин.
Бола келар қадами илдам.
Мақтабига шошар афтидан.
Ўйламайди, эҳтимол у ҳам,
Юришини биров ортидан.

ЯПРОҚ

Ухлар терак
парвойи фалак,
шивирлайди ёлғиз япроғи.
Шивирлайди, керганча кўкрак,
шивирлайди ёниб ёноғи.
Аммо,
дарди бедаво
ҳис қилмайди совуқни, бироқ
шивирдида сира йўқ маъно,
япроқ —
қоқ...

Шеърят шайдоларига

на эзиши, мўғул хонлари, Ол-
тин Урда бекларининг Мова-
роуннахрдаги тўхтовсиз бос-
қинчилиги юришлари азоблан-
ган, хонавайрон бўлган, 150
йил давомида чет эл ҳўкмон-
лигидан тинкаси қуриган мам-
лакатнинг, халқининг мустақил-
лигига эришиш талаби эди, Бу
тарихий зарурият Темурда,
унинг лашкаробошларида ра-
ваш кўринди. Темур арбоб
сифатида маълум даражада бу
эҳтиёини, талабини, зарурият-
ни ўзида анс эттирди, яъни
Мовароуннахрда мустақил бир-
лашган марназий давлат туз-

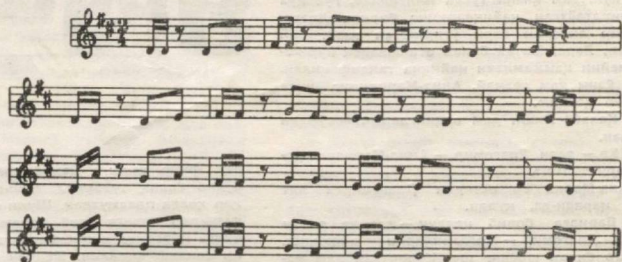
ди, мамлакат эҳтиёинларига
жавоб берди. Мулкдор синф-
лар — йирин заминдорлар, сав-
догарлар, карвонсарой эгалар-
и ҳамда маълум маънода ва
маълум даражада умуман аҳо-
ли талабларига пешвоз чиқиб,
мамлакатнинг кўп жойларида
қурилишлар қилдирди, намида
юз йигирма йил давомида нис-
бий осийишталики ўрнатди, Бу,
шубҳасиз, мамлакатда иқтисод,
маданият, фан, адабиёт ва санъ-
атнинг ўсишида муҳим омил
бўлди. Темурнинг Урта Осиё
тарихидаги хизмати, бизнинг
ча, ана шулардан иборатдир.

Мовароуннахр ва Хуросон
тарихининг кейинги давлари-
да Шохрух, Улуғбек, Абу Саид,
Султон Аҳмад, Ҳусайн Бойқо-
ро, аиниқса, Ҳиндистонда Бо-
бир ва Анбаршоҳлар Урта
Осиёда Темур даврида қарор
топган иқтисод ва маданиятни
ривожлантириш билан боглиқ
энг яхши анъаналарни давом
эттирдилар.

Қурувчи ҳамда маданият
қимматини баҳолаган Темурни
Урта Осиё халқлари ҳурмат
қилардилар, унинг Самарқанд-

даги манбарасини сақлаб кел-
моқдалар, Ҳозирги вақтда Те-
мур давридан ёдгорлик бўлиб
қолган Бибиҳоним мадрасаси
нинг сақланган қисмларини
қайта тиклаш мақсадида за-
монавий фан ва техника ютуқ-
лари асосида жуда катта иш-
лар олиб боришмоқда,
Икки юз эллик мингдан
кўпроқ аҳоли яшайдиган Са-
марқанд шаҳри бутун зеби,
зийнати ва гўзаллиги маъно
уриб бораётган вақтда 1969
йилда узнининг 2500 йиллик
шарафли тўйини байрам қи-
лади.

Allegro moderato

Меҳмонгами, тўйгами борганингизда даврада ўйин бошланади. Дуст-дугоналарингиз сизни ҳам рақсга таклиф қилишади, албатта. Шунда сиз қимтиниб-уялиб, рақсга тушишни билмаслигингизни айта-сиз, сизни ўйинга тортган ҳам, ўзингиз ҳам ноқулай аҳволда қоласиз. Шундай бўлмаслиги учун рақсга тушишни ўрганиб қўйган яхши. «Гулистон» бу ишда сизга кўмакдошлик қилади. «Қиз бола» рақсини Чилонзор район пионерлар ўйининг рақс тўрағи раҳбари Лариса Галкина тайёрлади. Бу рақсни Тошкентдаги 73-мактаб ўқувчилари ижро этишди.

Рақсининг ижроси

Ўзбек миллий қийми кийган ўйинчилар давра олишиб, юзма-юз туришади.

1. Мусиқанинг **биринчи-иккинчи тактида** ўнг қўлни бош узра кўтариб, чап қўлни ён томонга чўзади. Чап оёқни ўнг оёқдан ошириб ўнг томонга қўяди. Шу ҳаракатни чап томонга такрорлайди, албатта ўнг оёқдан бошлайди. **Учинчи тактда** кафтни енгилгина бир-бирига шاپатилаб, жойида айланади. **Тўртинчи тактда** чап қўлни белга тираб, ўнг қўл дўппи четига олиб борилади, икки бор бош, бўйин билан ўнгдан чапга муқом қилинади.

Шу биринчи — тўртинчи тактлар яна бир қайтарилади.

2. Мусиқанинг **иккинчи қисми** ижро этилади. **Тўққизинчи-ўнинчи тактда** ўйинчилар оёқларини болгайдай чалкаштириб, бир-бирларидан узоқлашадилар, қўлларини гоҳ ўнгга, гоҳ чапга оширадилар. **Ўн биринчи-ўн иккинчи тактда** яна бир ички доира ҳосил қилинади, рақсчилар ҳаракат давомида чап қўлларини тепада бирлаштирадилар, бу пайтда ташқи доирада ўйнаётганлар ўнг қўли бош устида, чап қўли ёнга чўзилганича ўнг елкаси билан бир марта айланиб оладилар. **Ўн учинчи-ўн тўртинчи тактда** тўққизинчи-ўнинчи тактда айтилганидек аввалчи сафига қайтадилар. **Ўн бешинчи-ўн олтинчи тактда** ўнг қўлларини бирлаштириб, юқори кўтарадилар, чап қўллари эса ён томонга ёзилади, оёқларини чалкаштириб босганларича ўрин алмашиб, суратгайдай бир катта доирага тизилдилар.

3. **Ўн еттинчи-ўн саккизинчи тактда** тагин мусиқанинг биринчи қисми чалинади. Доирадагилар соат миля йўналишига қарши ҳаракат қиладилар, ўнг оёқдан бошлаб, чалкаштириб қадам босадилар. Қўлларини гоҳ қўшиб, гоҳ айириб, чап қўлни пастга туширган, ўнг қўлни тепада кўтарган ҳолда бармоқларини икки бор қирсиллатади. **Ўн тўққизинчи-йигирманчи тактда** қўллар тепада кўтарилади, яна икки бор бармоқларини қирсиллатиб, қўлларни бугдойзор чайқалгандек ўнгга, чапга чайқалтирилади. **Йигирма биринчи-йигирма иккинчи тактда** ўн еттинчи-ўн саккизинчи тактдаги ҳаракат яна бир бор такрорланади. **Йигирма учинчи тактда** тагин дастлабки ҳолатгайдай ички ва ташқи икки доира ҳосил қилинади. **Йигирма тўртинчи тактда** ўнг оёқ товони билан уч зарб теппилади. **Йигирма бешинчи-йигирма олтинчи тактда** жуфт ўйинчилар ўрин алмашадилар, сўнгра чап оёқ товони билан уч зарб теппилади.

4. **Йигирма етти-йигирма саккизинчи тактда** ўнг оёқ ўнгга қўйлиб, қўллар шاپатиланади, чап оёқ чапга қўйлиб, тагин чалаи урилади, шериги билан ўрин алмашиб, қўлларини белга тираганларича елкаларини чапга-ўнгга чайқалтирадилар. **Йигирма тўққиз-ўттиз иккинчи тактда** йигирма етти-йигирма саккизинчи тактдаги ҳаракатлар қайтарилади, **ўттиз-ўттиз иккинчи тактда** эса рақснинг дастлабки ҳолатига қайтилади.

Л. ГАЛКИНА.

Кеч-гурун шаҳар айлана бошладик, у бошидан бу бошига бир неча марта пиёда бориб келдик. Шунча юрсак ҳам аксига олгандай вақт жуда секин ўтарди. Ниҳоят, «Нимфа»га сўнги бор қайтиб келганимизда соат ўн иккига бонг урди. Пастга тушдик. Чироқлари дам кўн, дам қизил тусда милтиллаб, гўё кўз пирпиратаётган қайиқларнинг бирида Драгомирлар анчадан бери ўтиришган экан. Бай Ефтим, Лада, Матей билан ота-боладек кўришди, кейин ҳаммамизни қайиққа таклиф қилди. Мен, ўзим ҳам сезмай, Анна-Мариянинг ёнига ўтириб қолдим.

— Қалай? Яхши дам олдингларми?— сўради Йордан.

— Ҳа,— деди Драгомир.— Анна-Марияни ро-са чарчатишимиз.

Анна-Мария ер остидан Драгомирга ялт этиб қаради-да, кўлди.

— Варнага бориб келдик,— гапида давом этди Драгомир.— Магазинларни айландик. Қизлар билан юрсанг шу. Курортдан ҳам ма-газин афзал уларга.

— Мирчо!— Лили лабларини чўчқайтириб Драгомирини туртди.

— Тузуқ нарсалар борми?— сўради Лада. Ҳаммамиз кулиб юбордик.

— Аёлларнинг ҳаммаси бир хил,— деди Йордан.

Аммо, аёллар бизга эътибор қилишмади. Анна-Мария ўрнидан туриб оёғидаги ҳалшип-панки кўрсатди.

— Яхшими?— у шундай деб менга қараб қўйди.

— Жуда ҳам!— деди Лада шошиб.— Йордан, эртага биз ҳам бориб келайлик?

— Сеники бор-ку!— деди Йордан.

— Бу бошқача, кўрмаялсаними?

— Жуда яхши!— дедим мен Анна-Мария-га.— Ярашибди.

У мулоқим жимлайди.

Ҳазил-мутойиба гаплар билан анча вақт ўтиб кетди. Бай Ефтим бор махоратини кўрсатиб паламутларини қовуриб келди. Анна-Мария, Лада ёш болалардек сакраб кетишди. Ҳаммамиз бай Ефтимнинг ошпазлик санъати-ни мақтаб, унинг соғлиғига қадас кўтардик. Бай Ефтим ҳам биз билан ўтирди. Беш-олти рюмкадан сўнг у қизишиб:

— Шу паламут деб мен одам ўлдирган-ман,— деди тўсатдан.

Анграйиб қолдик. У бир ченадан бизга қараб чикди.

— Ҳа, одам ўлдирганман.

— Қўйсангизчи!— деди Драгомир ва бизга қаратиб қўшиб қўйди.— Кекса денгизчи денгиз эртанларини эслайпти.

Биз кулган бўлдик. Лекин ҳеч қайсимиз-нинг томоғимиздан овқат ўтмай қолди.

— Қачон?— сўради Йордан.

— Анча бўлди. Йигирма йилдан ошди,— деди бай Ефтим ва навбатдаги рюмкани тўлдирди, бирпас унга тикилиб турди-да, кейин зарб билан ичди.— Мен флотдан қочиб партизанларга қўшилиб кетган эдим ўшанда. Шу ерда немис кемалари турарди. Барон фон Дитрих деган биринчи ранг капитани уларнинг қўмондониди эди. Нима бўлдию, улар икки ойча шу ерда туриб қолишди. Қиш келаётган эди. Соҳилини муз қоплаган. Уша йили ўзи қаттиқ киш бўлди. Бир кун Дитрихга балиқ қовуриб беришибди. Ебди, қараса жуда бош-қача. Эртасига шу балиқдан сўрабди. Зурга топиб келишибди. Аблаҳ, шундан кейин паламутга ўрганиб қолибди. Шу бўлмаса овқат-ланмас экан. Лекин, паламутни тутиш осонми? Биринчидан кам, икинчидан ақлли, тўрчи, қармоқни кўрса бир милядан қочади. Лекин, барон — барон-да, фашист. У буни тушунар-миди? Ҳамма балиқчиларни йиғиб денгизга ҳайдадтирибди. Паламут бўлмаса денгиздан азиятсанлар, дебди. Қирғоққа қатор қилиб автоматчиларни қўйиб қўйди. Балиқчилар бир кун овера бўлишибди, икки кун овера бўлишибди, паламут йўқ. Хуллас, бир ҳафта денгизда қолиб кетишибди. Овқат йўқ, суи йўқ, нуруқ ҳам балиқ билан тиринчилик қи-либ бўлармиди? Икки киши суи сўраб қирғоқ-қа чиққан экан, немислар отиб ташлашбди. Бу хабар бизнинг отрядга етиб келди. Нима қилиш керак? Ҳаммамнинг боши ютди. Шунда

Уруш фарзанди

ҲИССА

Умар Умарбеков

бир фикр миямга келиб қолди: бутун отряд бўлиб балиқ тутамиз. Беш-олти чикади-ку ҳар ҳолда паламутдан. Шунин мен оламану денгизчилар олдига олиб бораман. Улар билан бирга қирғоққа чиқиб баронга қовуриб бериш-ни таклиф қиламан. Мендан яхши қовуради-ган йўқ деб авраяманда, ишқилиб. Роза бўлса яхши, рози бўлмаса шу ернинг ўзида...— бай Ефтим кўрсатич бармогини бўйинига сурт-ди,— тамом қиламиз. Шу пайт отряд авто-матчиларга хужум қилади. Режам анча ха-тарли эди. Лекин, бошқа илож йўқ эди. Ко-мандир ниҳоят рози бўлди. Қайиққа, мана шу сизлар ўтирган қайиққа балиқларни жой-лаб йўлга тушдим. Ярим нечаси балиқчилар-нинг олдига етиб бордин. Режамни уларга ҳам тушунтирдим. Эртасига кечкурун қирғоқ-қа чикдик. Ярим қор паламут тутилган эди. Шунин кўрсатдим. Бир унтер баронни қидириб кетди. Барон бирпасда қаёқдандир пайдо бўлди.

— О, паламут!..— тиржайди барон қопни очиб кўрар экан. Кейин, иштаха билан ла-бларини ялади.— Болгар яхши, жуда яхши!

— Жаноб барон,— дедим шунда мен.— Бу балиқни ҳеч ким менчалик пишира олмайди. Агар бизга бир рюмкадан ракия берсангиз, ўзим қовуриб берадим.

— Ганс!— қичқирди барон ва мени кўрсат-ди.— Буни ошхонага олиб бор! Мана буларга ракия бер! Эй!— у мени туртди.— Ҳозир тай-брайсан. Мадам бўлади, мадам!

У хурсанд эди. Мен ҳам ишим ўнгидан келаётганига хурсанд эдим. Ганс мени барон-нинг ошхонасига олиб борди. Меҳмонхона унинг ёнида эди. «Ишқилиб соқчи қўйсаним-да, ёнимга»,— ўйладим мен. Кейин дедил бў-лиш учун ярим станкан ракия ичиб юбордим. Ҳаёлим тепамда қаққайиб турган Гансда. Лазнати ҳеч кетмайди-да. Нима қилиш керак?

Бай Ефтим яна рюмкасини тўлатди. — Нима қилиш керак?— деди уни ичиб юбориб. Лазнатига битта балиқни қовуриб бериб ичирмайдими деб ўйлаб қолдим.

Ўйладиму шоша-пиша битта балиқни қову-рим. Кейин бир станкан тўлатиб ракия қуй-дим-да, Гансга узатдим.

— Ол, Гансин, азизгинам. Баронга ҳам етади.

У кўрча-писа тарелкани қўлимдан олди. Бир бурчакча бориб апи-тапил балиқни ту-шира кетди. Тўхтатдим.

— Э, Гансин, бундай бўлмайди, азизим. Ма-заси манави билан-да.

Стаканини узатдим. У иккиланиб турди. Қарасам бўлмайдиған. Шунда тарелкани кўз-ларини бакрайитириб туриб тортиб олдим.

— Яхши, яхши!— деди у шошиб.— Бер бу ёнқа!

У шундай дедюа афтини бужмайитириб ста-канини бўшатди. Ракия жонивор ҳам ўткир экан, кўзлари ёниб кетди, нафаси ҳалқумига келиб, ўхчай бошлади.

«Биттанг кетдинг»,— дедим ичимда се-виниб.

Яна беш-олти балиқ қовургунимча Ганс тайёр бўлди. Узича ниманидир хиргойи қилиб қуйлай бошлади. Шу пайт «Ганс!— қичқириб қолди меҳмонхонадан барон. Гансининг эса парвоий палам. Шошиб балиқларни тарелка-ларга солдим-да, ўзим меҳмонхонага кириб бордин. Липпама пизасиқ қистириб олганман. Барон бир қизни тизчасга ўтказиб ичиб ўти-рарди. Магнитофондан аллақандай немисча куй янгарди.

— О, болгар!— деди барон оғзи қулоғига етиб.— Болгар яхши, паламут болгардан яхши!

У ҳаҳолаб кулди. Қиз ҳам унга қўшилди. Ҳазабимни сездирмаслик учун мен ҳам тир-жайиб қўйдим. Тарелкаларни столга қўяётиб кўзим муз солинган челақдаги шампансковега тушиб қолди.

— Марш! Шнелъ, шнелъ!

Бароннинг шундай деганини биламан, иш-шани учидан ушладиму қарсиллатиб бошига солдим. Қиз додлаб юборди. Юз-кўзлари ви-нодан кўпириб кетган барон шилқ этиб полга ағдарилди. «Т-с-с!»— дедим қизга қўлимни бигиз қилиб. Деразага бордин. Энди уни оч-ган эдим, белимга бир нарса санчилди. Қа-расам, пичоқ. Қайтдим. Пишиллаб ётган ба-роннинг кўкрагини мўлжаллаб туриб уни отдим, кейин деразадан сакрадим. Шу пайт, отишма бошланиб кетди. Автоматчиларнинг бирчанчасини қириб, балиқчилар билан жойи-мизга қайтдим. Ушанда иккита панжамни ўқ узиб кетган.

Бай Ефтим икки бармоғи йўқ чап қўлини кўрсатди. Биз жим эдик. Ҳаммамизга унинг ҳиқоиси қаттиқ таъсир қилган эди.

— Ҳай,— деди бир маҳал бай Ефтим.— Қани, Мирчо, рюмкаларни тўлат. Биз урушни кўрдик. Сизлар уни билмайсизлар. Ишқилиб, билманглар.

Драгомир рюмкаларни тўлатди.

— Қани, омон бўлинглар!

Бай Ефтим ҳаммамиз билан рюмкасини уршитира бошлади.

— Ие,— деди у менга навбат келганда.— Бу қиз қани?

Мен ёнимга қарадим. Анна-Мария йўқ эди. Қачон кетиб қолди экан?

— Анна-Мария!— қичқирди Лили.

Ҳеч ким жавоб бермади.

— Қаёққа кетдикини?— ҳайрон бўлди Йор-дан.

— Шу ердадир,— деди Драгомир.— Қани, қўлимиздагини ичиб юборайлик.

Биз истар-истамас ичдик. Ҳаёлимиз Анна-Марияда эди.

— Ҳиқоим ёнидаги шекилли?— деди бай Еф-тим хижолат бўлиб.

— Унга тушуниш қийин,— деди Драго-мир.— Бирпас кутайлик.

Лекин Анна-Мария келмади. Мен уни қи-диришни таклиф қилдим. Драгомир «Нептуна»-га кетди. Йордан билан мен хижолат томон йўл олдим.

Бир соатча айландик. Бироқ, ҳеч қаерда уни кўрмадик. Қайтиб келганимизда Драго-мир ҳам унинг меҳмонхонада йўқлигини айт-ди. «Унга нима ёлмаган бўлиши мумкин? Ё бирон воқеани эслаб кетдимини?» Ҳеч қай-симиз буни билмас эдик.

— Мен уни яхши биламан,— деди бир ма-ҳал Лили.— Қаердадир у ҳозир хаёл суриб ўтирибди. Шунчақ одатлари бор. Келинглар, ундан ташвишланмайлик.

— Шундай де қизим,— деди бай Ефтим.— Мен рожа хижолатга тушиб қолдим. Қаёқдан ҳам шу воқеа эсимга келди ўзи! Вино олиб қичайми?

— Олиб қичинг,— деди Драгомир.

Аммо, винодан мен ичолмадим. Бир қу-лутм ютдим, холос. Қўнглим негадир гаш эди. Қанча ўйламай, бу гашиликнинг сабабини то-полмадим. Шеринларим яна суҳбатга тушиб кетишган, лекин уларнинг гапи қулоғимга кирмас, денгизга тикилганимча ўтирдим. Осмонда булутлар пайдо бўлганганидан, денгиз мотам тутайтган эълга ўхшарди. Ҳаммаёқ қоп-қоронғу. Узр сўраб ўримдан турдим. Йордан кузатиб қўймоқчи бўлувди, кўнмадим. Эрталаб соҳилда учрашишга аҳдлашиб, меҳ-монхонага кетдим.

(Боши ўтган сонда).

Ярим иулга борганимда негадир соҳилга буридим. Туфлингига нум тўлиб бораётганига парво қилмай қирғоқ бўйлаб кетдим. Меҳмонхонанинг рўпарасига келганимда олдида бир нарсга қорайиб кўринди. Нималигини олисдан кўриб бўлмасди. Яқинлашдим.

— Анна-Мария! — деб юбордим шу тоб ҳақжон ичида.

Қора нарсга менга ўгирилди. Унинг кўзлари қоплоннинг кўзларидек ёнади.

— Ҳа? — деди у секин.

— Нега кетиб қолдингиз? Хавотир олдин.

— Лили тинчлантормасди?

Унинг овозида кинол сезилди.

— Ташвишланманглар, деди. Лекин ҳар ҳолда...

— Кўнглим яқналикни тилади.

— Ярим кечада бир ўзингиз чўймайсизми? Тагин, тун қоронгу.

Анна-Мария истехзо бўлиб кудди.

— Баъзан шундай тун кундуздан яхши кўринади, одамга.

— Шундайку... я...

У гапимни тугаттирмади.

— Менга ачиналмасизми? Ё танбех бермоқчимисиз?

— Нега танбех бўлсин?

— Бўлмаса ўтиргил.

У ёнидаги шиппаларини четроқ суриб жой кўрсатди. Ўтирдим.

— Ҳа, — деди у. — Бугун тун қоронгу. Денгизда ҳеч нарсга кўринмайди. Осмонда ҳам.

Тун қанчалик қоронгу бўлса, кунни шунчалик равшан ҳис қилгинг келади. Афсуски, кўпинча бундай эмас.

— Анна-Мария!

— Ҳа?

— Сизни нимадир қийнапти.

— Йў, нима қийнаши мумини? Ёш бўлсам, чиройли бўлсам, кулги юзимдан аримаса, нима қийнаши мумини?

У бирдан кулиб юборди. Лекин, унинг бу кулгиси қандайдир совуқ, ласма эди. Чўчиб кетдим. Бунга пайқабди шекилли, жиддий оҳанг-да деди:

— Юринг, яхшиси қоямизга бориб келамиз.

— Қоямизга? — ҳайрон бўлиб сўрадим мен.

— Ҳа. Сув париси чиққан қояга. Юринг! У бу гал балки сизга бўса ҳада қилар.

У жавобимни кутмасдан ечина бошлади. Унинг ҳаракатларидан уялиб, кўзимни четга олдим.

— Юринг!

Сув шалопагиди. Бошимни кўтарганимда у анча олисда сузиб кетаятган эди. Дарҳол ечиндим-да, мен ҳам ўзимни сувга отдим. Унга етиб олганимда вужудимни севинч қоплаган,

гон эди.

Кўп ўтмай қоя устига чиқдим. Анна-Мариянинг тўзиган сочлари елкалари, кўкракларига тушиб турар, чиндан ҳам сув парисига ўхшар эди.

— Менга бу ер жуда ёқиб қолди, — у энтиқиб нафас оларди.

— Бугундан бошлаб менга ҳам, — дедим мен тонгги учрашувимизни эслаб.

У жилмайди, гуруч тишлари бирин-кетин кўрина бошлаган юлдузлар шўъласида ялтираб кетди. Кейин сеҳрили оҳангда деди:

— Ҳар кунни шу маҳал келинг. Сув париси сизни кутади.

— Агар, ҳақясини берса... келаман.

Анна-Мария яна жилмайди. Кейин, нам лабларини оҳиста юзимга тегизди. Вужудимни ширин титроқ қоплади, эҳтиётлик билан соч арабаш елкаларидан кучоқлаб ўзимга тортиди. У индамади, муздек қаттиқ кўкракларини кўкрагимга ёпишди, юзимни юзига қўйдим, кейин лабларидан узоқ ўпдим. Иссиқ нафаси юзимга, кўзларимга урилди. Унинг юрғи дукиллаб урар, ҳўл кўллари пешонамни, сочларимни силарди. Бирдан у бошимни итариб, мenden ўзини тортиди.

— Сиз чиройлисиз Анна-Мария, — дедим бошқа нима дейишимни билмай.

— Ҳамма шундай дейди.

— Ўзингиз ҳам бунга биласиз. Боя...

— Боя жаҳл қилган шундай дедим. Эътибор қилманг.

— Менинг ҳам ўз фикрим бор. Шунга айтдим, холос.

— Раҳмат, — Анна-Мария ўйланиб қолди. — Лекин... бахт чиройда эмас, — деди у бир оздан сўнг. — Бахт нималигини одам ҳеч маҳал билмайди. Қаранг! Пароход!

Анна-Мария санраб ўрнидан турди. Қўллари чўзиб олисни кўрсатди. Мен у кўрсатган томонга эмас, унинг ўзига тикилардим. Шу тобда у қоя устига қора мармардан йўнлган анойиб ҳайкалга ўхшарди. Кунга неча шундай гўзал қизни кўришни, у билан мана шундай, роҳат кучоғида бўлишни ҳаёлимга келтирмаган эдим. Наҳотки, муҳаббат шундай биринчи учрашишда, шундай тасодифан юз берса?

«Сеиб қолдимми уни?» — ҳаёлимдан ўтди. Лекин, «ҳа» деблмадим. Ҳаммаси шунчалик тез юз берган эдики, ўйлашга фурсат етмаган эди.

— Кўралмасизми? — ҳаёлимни бўлди Анна-Мария.

Турдим.

— Хув ана!

Олисда милтиллаб қандайдир чироқлар сузиб борарди.

— Мен ҳам, — дедим тирсикдан ушлаб.

— Эртага Балчиққа бормоқчимиз. Сиз бормасизми?

У илтижо билан менга қаради.

— Бораман, — дедим мен. — Албатта бораман!

Анна-Мария денгизга шўнгиди. Мен қирғоққа чиқганимда кийиниб бўлган, энгашиб сочларини сиқарди. Кўп ўтмай кўчага кўтарилдик.

— Мени кузатманг, — деди у.

— Нега?

— Емон кўраман. Эрталаб Йордан ҳам келадими чўмилигани?

— Билмадим.

— Тунда фанат иккимиз, хўпми?

Мен «хўп» дея бошимни қимирлатдим. У чопиб кўчанинг нариги бетига ўтди-да, дарахтлар ичида гойиб бўлди. Анчагача у кетган томонга қараб қолдим. «Нима бўлаяпти ўзи? Бу, енгилтанлигим, ё жиддийми?» Қанча ўйламай, яна саволларим жавобсиз қоларди. Анна-Мария мураккаб қиз эди. Унга ҳали тушунмас эдим.

VI

Эртасига эрталаб анчагача у келмади. Йордан билан икки марта қояга бориб келдим, нам кумда ётдим. Соҳилнинг у ер бу ерида одамлар пайдо бўла бошлади. Мен ҳаммага тикилардим. Ҳатто, оқариб қирғоққа яқинлашаётган тўлқинларга ҳам гўё у сувдан чиқиб келадигандек умид билан қарардим.

— Кайфинг йўқроқ кўринади? — деб сўради Йордан.

— Емон эмас, — дедим ундан кўзимни олиб қочиб. — Бай Ефтимнинг ҳиёиса ҳаёлимдан кўтарилмаяпти.

— Ҳа, бай Ефтим... — деди Йордан. — Кўпни кўрган у. Лекин, неча аёлларнинг олдида шунга гапирмаса бўларди. Лада энди палламути оғизга олмайдиган бўлди. Анави сув паримиз топилганмикин?

Нима дейишимни билмай қолдим. «Айтайми? — ўйладим мен. — Йў, яхшиси кейин. Алоқаларимиз нимага олиб келади, ҳали билмасам. Кейин, айтсам». Шундай қарорга келдим-да, жавоб бермадим.

— Унга қолнинг ҳиёиса ёлмади, назарим-да, — гапида давом этди Йордан. — Ҳа, ёлмади. Бўлмаса, нега кетади? Иннайкейин мен сенга айтсам, ҳаддан ташқари димоғдор, эрка. Шериклари атрофида гирдиқалпалан бўлишларини кўрдингми?

— Меҳмон-да, — эътироз билдирдим мен.

— Сен ҳам меҳмонсан. Тўппа-тўзуни юриб. сан-ку!

Мен индамадим. «Нега келмаяпти?» Бу савол бош оғритадиган даражада мени қийнади. Бирдан унинг кечаги тақлифи эсимга тушиб қолди. Балки ўша ёққа кетгандир?

— Йордан!

— Лаббай?

— Балчиққа олиб бормоқчи эдинг. Бормай-мизми бугун?

— Бўпти.

— Узоқми Балчиқ?

— Уттиз километр келади.

— Нонуштадан кейин борайлими, бўлма-са?

— Бўпти. Қани юр, яна битта чўмилалейин, — Йордан ўрнидан турди.

— Мен бўлдим.

Йордан денгизга шўнгиди. «Ҳа, у албатта Балчиқда, — ўйладим мен. — Бўлмаса келарди». Офтоб кўзимни олди. Қирғоққа ўтирилдим. Соҳилнинг пастак тош девори ёнидаги сарв дарахти тагида тиззаларини кучоқлаб бир қиз ўтирарди. Анна-Мария! У мени кўрмасди. Ё ўзини кўрмаганликига соларди. Олдига бордим.

— Салом!

У секин бошини кўтариб кўзларини менга тикди. Унинг ранги сўлгин, қовоқлари шишган эди.

— Кеч келдингиз?

— Ҳа, — деди у. Овози ҳар галгидек эмас, бўғиқ эди. — Емон ухладим. Тун бўйи ўйлаб қолдим.

— Нимани?

— Ҳар нарсани. Бошим говлаб кетди. Ёшлигимдан шунақаман, кўп ўйлайман. Кўп ҳаёл сураман. Азия! — Бирдан у исминни айтиб муножаат қилди. — Бахт нима?

С. СУБХОНОВ расми

— Бахт! —
— Бахт... Нима десам экан? — дедим мен ўй. ланиб. — Агар... агар одам ўз ҳаётидан рози бўлса, хурсанд бўлса, менимча шу бахт.

— Сиз, ўз ҳаётигиздан хурсандимиз?

— Ҳозирча шикоятим йўқ. Кейин нима бўла- ди, билмайман. Ҳар ҳолда ёмон бўлмаса керак. Орзуларим кўп.

— Мен эса ўз ҳаётимдан хурсанд эмасман. Сиз айтгандек, рози ҳам эмасман.

— Негат? — хайрон бўлдим мен.

— Ким билди, назаримда мен худди напал- лақча ўхшайман. Умри қисқа, кичкина напа- лак... У гулдан бу гулга кўнаман. Аммо бит- тасида ҳам кўнм тополмайман. Тикан кирган- дек сараб бошқасига ўтаман...

— Кўп ўйлаганингиздан. Қаранг, бу ер қан- дай гўзал, — дедим уни овутомқчи бўлиб. — Ўйанг, қўлинг, ёшсиз ҳали, ўйлашнинг вақти келди.

Анна-Мария ғамгин жимлайди.

— Сиз худди оймаг ўхшаб гапиралспиз. У ҳам доим шундай дейди. Кейин йиғлаб кўшиб кўяди: «Сен менинг бахтимсан, сен хурсанд бўлсанг, мен хурсанд бўламан, тинч бўламан». Унинг бахти эмаслигини аллақачон билган- ман, мен унинг ташвишман, мени билганлар- нинг ҳаммасига ташвишман... Мана, кеча ҳам қанча ташвиш орттирдим.

— Ундай деманг. Сиз билан танишганимдан жуда хурсандман.

— Ростданим! — унинг кўзлари пирпираб кетди.

Рост.

Иордан келди:

— Ҳа, кочоқ қиз! Кеча бизни роса ташвиш- га кўйдиргизда, — деди у ҳазил аралаш.

Анна-Мария «ана кўрдиргизми» дегандек менга қаради.

— Нега чўмилимайсизлар? Бугун сув жуда яхши.

— Ҳозир, — деди Анна-Мария. — Уртоғин- гиз Тошентга танилф қилангилар.

— О, Тошент... — Иордан бошини қимирла- тиб қўйди. — Гўзал шаҳар. Кўп бўлганман Тошентда. Бориш керак. Ҳозир эса менинг бошқа танилфим бор. Биз бугун Балчиққа бор- моқчимиз. Марҳамат, агар истасангиз, бирга борамиз.

Анна-Мария менга маънодор кўз қирини ташлаб қўйди.

— Қайдам, — деди у кейин елкаларини қи- сиб. — Мирнога айтаман.

— Сизни Руминия қироличасининг тахтида суратга оламан, — деди Иордан. — Айтишла- рича у жуда гўзал бўлган эмиш. Аммо, тирин бўлганда ҳеч шубҳасиз, у сизга тан берган бу- ларди.

— О, маътовимни жудаям ошириб юбор- дингиз-ку! — кулди Анна-Мария.

— Мен хато қилмайман, кўзим пишиб нет- ган. Хўп, узр, Иордан урта аср рицарларидек эғилиб хайрлашди. — Бизни қиролича ва шах- зода кутиб қолдилар. Кўришгунча, ҳайр!

— Чўмилиамизми? — сўради Иордан кетгач.

— Ҳа, — Анна-Мария уридан турди. — Сув даво. Кетдик.

У яна аввалгидек қўвноқ ва шўх бўлиб қол- ганди. Бетўхто кулар, юз-кўзимга сув селип, атрофимда балиқдек айланарди.

Анча чўмилиди. Мен қояга тақлиф қилдим.

— Йўқ, тунда, — деди у.

Қирғоқча чиқанимизда нонушта пайти бўл- ган эди. Бир соатлардан сўнг учрашишга ваъ- да бериб, у кетди. Мен ҳам ўз хонамга кўта- рилиб кийиндим-да, ресторанга тушдим. Лада, Иордан, Матей аллақачон оқватланиб ўтири- шарди. Официант менинг ҳам оқватимни олиб келди. Шоша-пиша ёлбошладим.

— Иштаҳагиз тузуқ, — деди Иордан. — Бу эрталаб чўмилишнинг фойдаси.

— Ҳар кун чўмилиш керак, — деди Лада. — Матей бўлмаганда мен ҳам шундай қилардим.

— Икки киши бўлиб чўмилинса, янада яхши бўлади, — деди Иордан ва ҳар доимдагидек кўлини кўзларига тутиб пиқ-пиқ кулиб юбор- ди.

Унинг нимага шаша қилаётганини билиб, қи- зариб кетдим. Лада тушулмади.

— Сен ҳам чўмилипаппан-ку? — деди содда- лик билан у эрига.

VII

Балчиқ — Қора денгиз бўйидаги кичкина қа- димий шаҳар. Унинг бир томони денгизга, бир

томони эса қалъа билан ҳимояланган. Ҳар қадамингизда узоқ ўтмиш ҳиди ан- киб туради. Урта асрнинг гота усулидаги чер- ковлар ҳамон ишлаб турибди. Энди уларнинг беҳисоб кўнгироқлари ҳар соат ҳамма нота- ларда жаранглаб вақтдан даран беради. На- заримда бу шаҳарчада иморатлардан кўра кў- чалар кўп. Қингир-қийшин, паст-баланд тош кўчалар... Шунинг учун бўлса керак, одам сийрақлигига қарамай шаҳар сершовин, шўх кўринади. Юзлаб оёқ товушлари, оқ халат кийган, саватчаларда иссиқ тешик кулча со- тадиган болаларнинг «Моле бонбони! Моле гевирици!» — деган овозлари кўшилиб ажойиб оҳанг касб этади, найфийатингизни кўтаради. Тешик кулчаларни эса бу ерда яхши пишири- шади: седана селишади, қип-қизил, юмшоқ, озгингизга солсангиз эриб кетади.

Лекин, Балчиқ фақат булар билан саёҳатчи- ларни ўзинга тортимайди. Шаҳарнинг жанубида, шундай денгиз бўйида ажойиб сарой бор. Ул- каи санъат ва табиат ёдгорлиги бўлган бу сар- ой ўтмишда қандайдир Руминия қироличаси- нинг ёзлик қароргоҳи бўлган. Саёҳатчиларнинг кўпи шу саройни кўргани келишади.

Биз Балчиққа етиб келганимизда кўёш энди киларис бўлиб кўтарилган эди. Чет эллик экани- мизни сезишиб, дарҳол атрофимизни бола- лар ўраб олишди. Иордан ҳаммага тешик кул- ча, мен эса аёлларга садаф маржон олиб бер- дим. Бир маҳал Анна-Мария қаёққадир чопиб кетди. Кетидан бордим. Бир кампир катта-ки- чик чиганокларни ёзиб ўтирарди. Анна-Мария чик каттасини оғиб, кулогига гутди.

— Дениз, худди денгизнинг ўзи! — деди у завиланиб. — Ана, тўлқинлар қирғоқча ури- лапти! Эшитинг!

У чиганокни менга узатди. Қулогимга тут- тим. Ҳақиқатан ҳам чиганокдан денгиз шовқи- ни келарди.

— Олинг, — дедим уни қоя қайтариб. — Бал- чиндан хотира.

— Йўғ-е, қиммат бўлса керак? — деди у. Аммо, севиниб нотаётгани кўзларидан билиниб турарди.

— Совганинг нарҳини суриштирмайдилар.

— Раҳмат, Лили! — Анна-Мария машинала- римиз томон тез-тез юриб кетди. — Лили, қа- ра менда нима бор!

Мен кампир билан ҳисоблашиб уларнинг ол- дига келганимда, Анна-Мария чиганокни ҳам- манинг қулогига бир-бир тутиб чиқатган эди.

— Ҳеч эсдан чиқмайдиган эсдалик бўлди бу, — деди у менга миннатдорлик билан тинилиб. — Катталигини қаранг тагин...

Мен кулдим. Арзиманг совганим олганидан ва ундан завиланаётганидан мен ҳам хурсанд эдим.

Бир соатча шаҳар айландик. Ўймакор дарво, заларни, деворларни нураган қалъаларни томо- ша қилдим. Хароба қасрларга кўтарилдим. Черковларни, турклар ҳукмдорлиги давридан қолган маҷит ва унга туташ ўт босган қабрис- тоғни кўрдим. Кейин, машиналаримизга ўти- риб Руминия қироличасининг саройига бор- дим. Дарвозадан киришимиздаёқ хайратга тушдим. Кенг йўлга, икки томони юз яшар арғувонлар, чинорлар... Уларнинг солсидан йўлгага тангаден шўъла тушмайди. Димоқча гулпилаб атиргулларнинг ёқимли ҳиди урил- ди. Юз қадамча юрганимиздан сўнг тахта кул- рик келди. Унинг тағи жар, аллақадардан шар- шаранинг овози эшитиларди. Жарлиқда жи- мирлаб оқаётган нумушден тиниқ сув кўприк- нинг ўнг томонидаги тепалик тағида йўқ бў- либ кетарди. Олдимизда икки қўббални қизил том кўрдим. У шундай денгиз бўйида эди.

Қаср шу, — деди Иордан. — Денгизга чи- қади.

Эиз айланма зинадан пастга тушдик. Қаср унча катта эмас эди. Лекин, дид билан нурил- ган. Икки табанали ўймакор эшикдан ичкари- га кирдик. Катта дэхлиқ, ундан тўрт томонга эшик кетган, тўрла зал. Унинг ўртасида ўша даврдан қолган жимжимдор, нумуш қандай осилган турарди. Залга бир хона туташ эди. Унга кетма кет қурилган иккита эшикдан ик- ки рилар эди. Қироличанинг ётоқхонаси экан бу хона, Хонанинг ўртасида баланд, кенг тахта наравот турарди. Тўрттала томонда шифтга ту- ташиб кетган тош ойна, бир бурчақда атир- ула столи, бир бурчақда эса, наравот рангида шафаф. У ҳам ойнали.

Рақс

Янги йил кечаси... Уни қиёсан Май тўла қадаҳу кўк арча дединг. Шу майда кечаси — афсонавий тун Араб эртагидай кечади аста.

Чиндан ҳам лиммо-лим қадаҳлар гулгун, чиндан ҳам кўк арча мисли гўлдаста. Янги йил кечаси — афсонавий тун Араб эртагидай кечади аста.

Азизим, билмадим, балки ҳақдирсан, Эзгу қақчада ҳожаат эмас баҳе. Ҳаммамиз мамнуимиз бахтли тақдирдан. Яхшиши,

қўрайлик:
ана, ажиб рақс.

Ногоҳ кенг даврага тушар раққоса, Сехри парвози уқирдай енгил. Уни мумкин фақат нурга таққослаш, Енгил тортарилиб, бўлмаса кўнгли.

Марғилон атласи ял-ял товланиб, Бирдан ўғирлади ўю ҳаёлини. Шахло кўзларининг олови ёниб Раққоса кўрсатди ҳусну камолни.

Бир нафас кўзини юмсам, кўкламлар, Чаманлар тутаниб, сўнгги йўқолди. Дунёда не қилиш андуҳлар, тамлар! Барининг ўрнини заёқ, шодлик олди.

Ишон, қадрдоним, рақснинг тили бор. Ё, иқроқ этади, ё этиб инкор Бармоқлар, биқаллар, қўллар сўзлайди, Елкалар, оёқлар, беллар сўзлайди.

Рақсни қазалга ҳам ўхшатиш мумкин Вазни, ғофални, ташбиҳи билан. Рақс ҳатто дostonдай мукамал, тўқни Нақли, ҳикояси, тасвири билан.

Раққоса аслида Шаҳризодадир, Санъати умрга умр қўшади. Боқиси энг ўқир ширин боладир, Қайфинг ошадно қўнинг жодади.

Телба бўп қолишнинг ҳеч гаппас, Бирдан Қўлларинг қовушиб олқис-чапакка, Итилиб умқоччи бўласан ердан Раққоса кўрсатган сирли фалакка.

У эса, фусункор илҳоми билан Ҳамои ёндирди дилини беомон. Фақат талпинасан, ҳа, талпинасан,

Кафтингда тургандай қалбнингдаги жон.

Бу лаззат олдида қадаҳдаги май Қудуқ сувида ҳам бемаза экан. Яна нималарга бунин ўхшатай? Санъат—тоза тузу май—чағир тикан.

Алқисса, рақс давом этади. Олам Санъат қўзгусида гўзал кўриниб, Сарви нозим эркин парвоз этган дам Қадаҳ чил-чил синсин тошга урилиб.

Кўнгиллар синмасин! Кўнгиллар ўесин! Адоват, жаҳолат ўлимга маҳкум. Билдур қандилларнинг эмиб ёғдусин, Санъат ҳаётимиз этсин тарангум. Имо қиялти гўзал...

Кел, дўстим,

Қўлни қўлга бериб рақсга тушайлик. Меҳмон останада. Этмайлик муштоқ. Катта қўлоч очиб қучайлик!

Тошкент.

(Охири келгуси сонда)

Авалло Сизга ва редакция ходимларига қизгин салом! Мақтабимиздаги адабиёт тўғрисидаги ўтишга яқин ўқувчи қатнашади. Утган йилдан буюн мактабимиз мойлашган «Правда Востока» колхоз музофотида яшовчи қариялар — ота-оналардан халқ оғзаки ижоди намуналарини ёзиб ола бошладик. Бирмунча муваффақиятларга эришдик: эртанлар, ла-тифалар, мақоллар, турли қўшиқлар тўплай олдик.

Шулардан «Низомий шажараси» деб номланувчи материални ҳам қўлга киритдик.

Биз бу фольклор намуналарини «Чашмадан қатралар» деб атадик. Бошқа мактабларда ҳам бу эзгу ишга қўл уриб, халқ дурдоналарини йиғишга киришсалар ёмон бўлмасди.

Хурматли бош муҳаррир, шуларни эътиборга олиб журналингиздан ўрин берсангиз, беҳад хурсанд бўлган бўлур эдик.

Эхтиром билан:

Я. СУЛТОНОВ,

Андижон области, Москва рай. ондаги 45-ўрта мактаб тил ва адабиёт ўқитувчиси.

„Омон бўлсин“

(Халқ ижодидан)

Ургимчақдай тўр ёйган,
Мих ютгандай гўдайган,
Бўлсин «омон бўлсин».

Қўлида ўрма қамчи,
Сур тулкидай алдамчи,
Мингбоши «омон бўлсин».

Камбағални талаган,
Бойлар думин ялаган,
Элбоши «омон бўлсин».

Қорни гўжа қовоқдек,
Оғзи ўйиқ товоқдек,
Қозиси «омон бўлсин».

Енида доват, қалам,
Ноз-фироғи бир олам,
Мирзоси «омон бўлсин».

Дуги топса, чархи йўқ,
Қўшмачидан фарқи йўқ,
Бахшиси «омон бўлсин».

Карам солган бочкадек,
Биқисиб юрган чўчкадек,
Эшони «омон бўлсин».

Томда чирин харидек,
Тўзғиб юрган аридек,
Муриди «омон бўлсин».

Қўлида «Каломулла»,
Узи гирт чала мулла,
Имоми «омон бўлсин».

Уйқусираб гангараган,
Масжид етмай хангараган,
Сўфиси «омон бўлсин».

Яна казо-казолар,
Телба, ақли расолар,
Барчаси «омон бўлсин».

Бўз район, «XVII партсъезд»
колхозда яшовчи пенсионер
Саври хола МИРОЛИМОВАдан
8-синф ўқувчилари С. САИДА-
ЛНОВА, М. АШУРМАТОВАлар
ёзиб олди.

Сорахон

Сорахону Сорахон,
Гажандор, қоши қамон.
Ўз эрини ухлатиб,
Меҳмон кутгани ёмон.

Сорахон бўлмай ўлинг,
Парварда емай ўлинг.

ТАШАББУС

ЧАШМАДАН ҚАТРАЛАР

Парвардани еб олиб,
Шармада бўлмай ўлинг.

Рўмолингиз йўқ эрди,
Эрингиз пул йўқ дерди.
Фаранг рўмол ўрабсиз,
О-ҳо, ним олиб берди?

Сорахон бўлмай ўлинг,
Рўмол ўрамай ўлинг.
Бир неча меҳмон қилиб,
Кира сўрамай ўлинг.

Сорахону Сорахон,
Гажандор, қоши қамон.
Булғаб аёл номини,
Йўлдан озгани ёмон.

Пенсионер Санобарбуви ЭГАМ-
БЕРДИЕВАН Нўлдош СУЛТО-
НОВ ёзиб олди.

Низомий шажараси

(Қуфр кетиш ва шукр қилиш
ҳақида шажара)

Қуфр кетиш нодонлик ва иллат,
шукр қилиш доноларга бир фазилат эмиш.

Чунончи:

ПОДШОҲ: Афсус, олам шох
эмасман. Бундан ҳам юксак мар-
табага, шону шавкатга, молу дав-
латга эга бўлур эдим... Шукурни,
бир мамлакатга бўлса ҳам шох-
ман. Ҳар амрим вожиб. Агар ва-

зир бўлиб қолсам нима қила олар-
дим...

ВАЗИР: Қанийди, мен ҳам
шоҳ бўлсам! Ҳар ўғлимни бир
шаҳарга ҳоним қилиб, ўзим арко-
ну давлатда оёғимни узатиб ўти-
рдим... Яхшиямки, ўнг қўл ва-
зирман. Кам бўлсам, подшоҳдан
намман холос. Агар чап қўл ва-
зир бўлиб қолсам нима бўларди.

ЧАП ҚўЛ ВАЗИР: Қани
эди, лоақал ўнг қўл ва-зир бўл-
сам. Араванинг кетида утирган-
дан от бошини тутган афзал дей-
дилар... Ҳар ҳолда ва-зирман-ну,
ҳоним бўлсам. қўлимдан нима ке-
ларди!...

ҲОКИМ. Бир вилоят ҳонимли-
ги нимамиш, ҳеч бўлмаганда ва-
зир бўлсанг экан... Шукр, нима
бўлганда ҳам ҳонимман. Қозни, эл-
бошилар ҳам юрибди-ну!...

ҚОЗИ, ЭЛБОШИ: Ҳоним
бўлсам ҳам бир нав эди, бемалол
кўксимга ел, нифтимга оқиб те-
гарди... Хайратни, ничин бўлса
хам амал, мол-давлатдан бенасиб
эмасман. Бир ғариб йўқсул бўлган-
нимда нима бўларди?!

ЙУҚСУЛ: Мен ҳам молу дав-
лат, амал-мартобага эга бўлсам
нима бўларди?... Иншооллох, йўқ-
сул бўлсам ҳам сихат-саломат,
тинч-омонман, имоним пок, Фар-
шандларим бағримда. Агар нўр-
сол бўлиб қолсам ҳолим нима ке-
чарди...

КУРШОЛ: Одамлар қатори бе-
кам-куст, соғ-саломат бўлсам
эди... Яхшиямки, уй-мой, бола-ча-
кам бор, бир нав куним ўтар.
Кимсасиз бир гадо бўлсам нима
бўларди?!

ГАДО: Ўз бошпана, оила-рўз-
горим бўлса-чи!... Яхши-ёмонга
сарғайиб, мўнғаймасдан, албат.
Та... Шунга ҳам шукр. Шохнинг
зулмидан, бевакт ўлимнингдан ас-
ра!...

Пенсионер Султонмаҳмуд
ЮНУСОВдан ёзиб олинди.

ИБН СИНО РИСОЛАСИ

Улуг ватандошимиз, олимлар устоди («Шайх ур-Раис») Абу Али ибн Синонинг тафаккур доираси неча замонлардан буюн кишиларни ҳайратга солиб келади.

Ибн Сино тилшунослик соҳасида ҳам қимматли мерос қолдирган бўлиб, тилининг товуш томони хусусида ёзган «Асбаб ҳудуд ал-хуруф» рисоласи шу кунларда ҳам қадрини заррача йўқотмаган, биланке тилшунослик фанимизнинг катта ютуғи ҳисобланади.

Мазкур таърифа бизгача бир неча нусхада етиб келган. Қўлёзма-нинг энг қадимгиси 569 ҳижрий (1173 мелодий) йили кўчирилган; Ибн Сино таржима ҳоли муаллифи Абу Убайд Жуъзийнинг кўрсатишча, бу асар 415 ҳижрий (1024 мелодий) йили Техронда ёзилган.

Рисола бир неча бор чоп этилган: а) Қоҳира нашри. Британия Музеи ва Мисрдаги Таймур қўлёзмалар хазинасида сақланаётган нусхалари асосида 1332 ҳижрий йили Муҳибиддин ал-Ҳатиб нашр этган. б) Техрон нашри. Профессор Парвиз Нател хонлари томонидан 1954 йили нашр этилган...

1934 йили М. Брауни араб тили товуш тузилишига бағишланган рисоласида мазкур асарнинг немисча таржимасини илова қилди.

Совет тилшунос олими В. А. Звезгинцев ҳам ўзининг «Араб тил-шунослиги тарихи» (Москва, 1958) китобида Ибн Синонинг ушбу рисоласи устида тўхталиб ўтган. 1966 йили грузин олими В. Г. Ахведиадзе бу тадқиқот устида ёзган «Ибн Синонинг фонетик рисоласи» китоби Грузия Фанлар академиясининг Тбилисидagi «Мецниереба» нашриётида босмадан чиқарилди.

Грузистон олимнинг бу тадқиқоти ҳар қанча маънога ло-
йиндир. Унинг мазкур иши Ибн Сино рисоласига тўғри, ҳолисанилло
баҳо берилгани билан кўп-кўп тадқиқотлардан баланд туради.

«Асбаб ҳудуд ал-хуруф» кириш қисм ва олти бобдан иборат бў-
либ, киришда ушбу рисола Ибн Синонинг устози Абу Мансур Му-
ҳаммад ибн Али ибн Умар ал-Ҳайан кўрсатмасига биноан ёзил-
гани айтилади. Рисола қуйидаги боблардан иборат:

I боб—товушларнинг ҳосил бўлиш сабаблари ҳақида;

II боб—нутқ товушларининг ҳосил бўлиш сабаблари ҳақида;

III боб—бўғиз ва тилининг тузилиши ҳақида;

IV боб—баъзи араб товушларининг ҳосил бўлиш сабаб-
лари ҳақида;

V боб—шу товушларга ўхшаш нутқ товушлари ҳақида;

VI боб—мазкур нутқий товушларнинг нутқий бўлмаган
ҳолларда ҳам эшитилиши ҳақида.

Ибн Сино бу ишда араб тили товушларига хос ҳодисаларни
форс, қадимий хоразм, юнон ва туркий тиллар билан қиёслаган,
бирок бу рисола фақат араб тили фонетикасига эмас, балки умум-
ий фонетикага ҳам оид илмий тадқиқотдир.

Улуг олимимизнинг тилшунослик фанига қўшган ҳиссаси — бу
нодир асарини ўзбек тилига ҳам таржима қилиб, нашр этиш лозим.

Хайрулла ИСМАТУЛЛАЕВ,

Тошкент Давлат дорилфунун доценти.

Бойқаро ғазаллари

Маълумки, теурийлар сулоласининг сўнги ҳукмдораваридан бўлган Ҳусайн Бойқаро ўз салтанатининг ўттиз йилча давом этган тинчлиги даврида мактабдош дўсти, вазири Навоий таъсири билан бир қатор илгор сиёсий-маданий тадбирлар утказган. Айниқса унинг қадимги ўзбек тилига бўлган муносабати диққатга сазовордир. Алишер Навоий сўзи билан айтганда: «Бовужуд бу султонус — салотинининг кимё асар хотири ва хуршед осор замири доғи муңга мойилки, турк нозимлари ўз алфозлари билан шеърга машгуллик қилгайлар ва кўнгул гунчаси доғидинки печлар чирманибдур баҳор насимидек анфос била гулдек очилгайлар. Ва илтифот ва ихтимом юзидин баъзи маънилар топиб, назм қилурга ҳукмлар ҳам жорий бўлди ва сўз услубига таъйинлар ва адосига таълимлар ҳам изҳори бўлди».

Ҳусайн Бойқаро ўз давридаги шоир ва ёзувчиларни ўзбек тилида асарлар ёзишга даъват этиш билан бирга ўзи ҳам бу тилни чуқур ўрганди, унинг равнақиға салмоқли ҳисса қўшди. У Ҳусайний тахаллуси билан ғазаллар битиб девон тузди. Алишер Навоий ўзининг «Мажолис-ун-нафос» тазкирасида бугун бир боб (санкизинчи мажлиси)ни Ҳусайн Бойқарога бағишлар экан, унда шоир Ҳусайнийнинг ўзбекча ижодига юксал баҳо берган эди. Дарҳақиқат Ҳусайний ғазаллари ўз замонидаги жимжимдор услубларга нисбатан содда ва равлонлиги, жарангдор оҳанги ва ҳаётий образлари билан кишини жалб этади.

Султон Ҳусайн Бойқаро шеърини кўпдан бери совет шарқшунос ва адабиётшунос олимларининг диққат-эътиборини тортиб келмоқда. Аммо унинг ижодини чуқур ўрганиш ва илмий таҳлил қилиш учун аввало Ҳусайний девонининг илмий-танқидий матнига эга бўлиш керак эди. Унинг қўлёзмалари Тошкент, Ленинград, Лондон, Истамбул, Париж ва бошқа жойларда бўлгани учун бу тарқоқ меросни йиғиб, илмий ўрганиб, нашр қилиш анчагина сермашаққат вазифа эди. 1968 йилнинг март ойида Афғонистонда Ҳусайний девонининг илмий-танқидий матни босмадан чиқди. Уни афгон олими Муҳаммад Ёкуб Ваҳидий Жузжоний тайёрлаган. Ҳусайний асарларининг бунчалик тўлиқ наشري биринчи марта амалга оширилганлиги учун дўст қўшнимиз Афғонистонда чиққан бу китоб — маданиятимиз тарихини ўрганишда муҳим аҳамиятга эга.

Ҳусайний ғазалларидан намуналар «Ўзбек адабиёти» (Тошкент, 1959) китобининг иккинчи жилдида ҳам нелтирилган эди. Биз бунда ҳурматли журналхонларимиз эътиборига Ҳусайний девонидан лғи ғазалларни ҳавола қилямиз.

Шонслом ШОМУҲАМЕДОВ,
филология фанлари кандидати.

Бас эмас эрди манго ўз ўтим ҳам ёр ўти,
Ким анго афзун доғи бўлмиш яна бир зор ўти

Ўз ўтим кўнглимга офат, ёр ўти жонга бало,
Боис андуҳу дард ул бедилу бемор ўти.

Бу бало барқи, ул офат дўзахи, кўр турфаким
Тез этар бу иккини бир хотири афкор ўти.

Бўйла уч ўт бир кўнгилга тушса қуймай найлагай,
Ўйлаким булбул ўтио гул ўтио хор ўти.

Жону кўнглим бирла бағрим куйди бу уч ўт ила,
Яхши боқсам юз тамугча ҳар бирининг бор ўти.

Ўз ўтим ё ёр ўтига гарчи таскин берса ашк,
Ваҳ ани найлайки, қилгай юз чоқин изҳор ўти

Гар Ҳусайнийга бир ўтлук ўз тами ўт солмаса,
Бас печук оламини куйдурди Навоийвор ўти.

* *

Эй дудонинг шарбати шармандаси оби ҳаёт,
Нутқинг олида эрур Исоға дам урмоқ уёт.

Лабларинг чунки Масиходек ўлик тиргуздилар,
Инфиолидин қизарди лаълу, сув бўлди набот

Илтифотинг, эй санам, дилхасталаринг қатлидур,
Неча бўлгасан мане дилхастага бе илтифот.

Бу ки бедонинг ўқидан эл қочар жон хавфидин,
Барчасин жам айлаб, эй қотил, менин жонимга от.

Гар қулингман жавр кўп қилдинг дедим, соғин мени,
Демадим ошиқ аро расво қилиб, оламга сот.

Бу чаман аҳлига, эй булбул, муқайяд бўлма кўп,
Ким сабога сайр йўқтур доиму гулға сабот.

Эй Ҳусайний, неча бўлмоқ бенаво ошиқ аро
Зухд оҳанги қил ўзин офият аҳлига қот.

* *

Ўйлаким, хуришд тоби заррани пайдо қилур,
Гунча оғзинг сиррини ҳам гул юзинг гўё қилур

Зеб этар кўк сабзаси бирла қуёш руҳсорини,
Котиби қудратки хаттинг нусхасини иншо қилур

Бор экан ошиққа меҳнат ўқларин ёғдурғали,
Ўлки мужгонинг қилиб новок, қошинг ё қилур.

Истади жону кўнгил нақдини ваҳ суд айларам
Гар лабидин бўса аввал нақд ила савдо қилур

Ҳажр зулмин кўрки, сабр айлай десам, айлар ҳалок,
Айласам бесабрлиқ олам аро расво қилур.

Менин аҳволим кўриб, ибрат олинг, эй аҳли ишқ,
Кимки бир бадмеҳр ишқиди ўзин шайдо қилур

Эй Ҳусайний, чун ул ўтлук чехрадин олсам назар,
Кўзларимга дарди ҳижрои кочидин ўт чоқилур.

БОЛАНИНГ

ТИЛИ ШИРИН

ҚУРТГА АЛЛА

— Буви, қуртимиз ухляптимиз?

— Йўқ, бугун ухлямайдиганга ўхшайди.

— Мен-чи, буви, қуртимизни ухлатишни биламан.

— Қани айтақолчи, эркатойим.

— Чироқни ўчириб алла айтсангиз, дарров ухлайди.

МАЗА ҚИЛДИ

БАХТИЕР: — Акам билан ҳайвонот боғига кирдик, кино кўрдик. Морожний хонага кириб морожний еб, маза қилиб роса совқотдик...

ШИРИН БОЛА

БАХТИЕР оёғи остига стул қўйиб қутидан конфет олаётганида уялтирдим. Шунда у:

— Бувимлар доим «ширин болам» дейдилар. Ширин-ширин конфет есам ширин бола бўлман-да, — деди.

ҚУЛОГИНИ КЕСЯПТИ

— Сиз доим акам билан мушугим бир иш қилса қулогини кесаман дейсизу алдайсиз. Аям бўлса хамир айтганини қилмаган экан, пичоқ билан қулогини кесяпти.

О. ЖУМАНАЗАРОВ.

Гўзал бордир гўзаллардан зиёда,
Унинг хизматида юрнинг келади.
Одобли, киромли, хуш хулқ, озода,
То ўлгунча бирга бўлгинг келади.
Маҳтумқули.

Самарқанднинг бир қафт тупроғи

Кимнинг хушбичим ва чиройли бўлгуси келмайдиган дейсиз. Хушбичимли ва гўзаллик куч-куватга бўлиқдир. Афлотун: «Инсон учун биринчи бахт — соғлиқ бўлса, иккинчиси — гўзалликдир», деб бежиз айтмаган. Эсини Шарқ адабиёти Юсуфни дунёда энг чиройли одам деб уқтиради.

Қад-қомат гўзаллигининг асосий белгиси ҳисобланади. Н. Чернишевский: «Инсон қадди-қоматининг гўзаллиги ер юзидagi жами гўзаллигининг энг яхшисидир», дейди. Ҳақиқатан ҳам қадди-қомати келишган йигит ёки қиздан саломатлик, куч-куват ва гўзаллик аниқ туради.

Қадирий юнон ҳайкалтарошлари гўзаллик рамзи сифатида аёллардан Венера Миллоская, эркаклардан Аполлон Бельведерский ҳайкалларини яратганлар. Бу ҳайкаллар ўз гўзаллиги билан ҳануз томошабинни мафтун этади.

Қадирий одамлар гўзал ва хушбичим бўлиш учун ҳар хил дорин-дармонлар, парфумлар, махсус машқ ва ходими ихтиро этганлар. Куз қорачиги келмайдиган кишининг чиройи ошади деб «белладонна» (гўзалхонум) деган заҳарли кўкатни истеъмол қилар, ўсма, сурма, хина кўяр, мойгулшан, унифори сурар эанлар. Лекин бу чоралар сунъий бўлиб, дуруст самара бермаган. Сарвқоматлик, куч-куват ва саломатлик табиий ва турғун бўлмоғи учун қадирий донолар, масалан, Пифагор, Геродотус, Афлотун, Гиппократ, Пиндар, Софокл бадан тарбия билан шуғулланишни тавсия этганлар, ўзлари ҳам шуғулланганлар.

Жаҳон олимларининг бир оғиздан исбот этишларича, умумий жисмоний ҳаракат ва спорт машғулотлари одам баданини шаклан бир текис ўстиради, унга жавлон беради, ортиқчаликлар йўқолиб, улар ўрнига заиф аъзолар аста-секин тўла ва текис бўлаб ошлайди. Қон ҳаракати яхшиланади бет ва умуман бадан тоза ва тинч тусга қиради. Фаол жисмоний ҳаракат ички органларни такомиллаштиради, чиниқтиради ва чидамли қилади. Одам танасининг умумий ривожланиши билан буй ҳам хийла ўсади. Ҳозирги йигит-қизларимиз олдингиларга қараганда ўрта ҳисоб билан 3—4 сантиметр баланддирлар. Эндиги ёшларнинг елка келлиги, билан ва сонларининг тўлиқлиги, умумий гавда тузилиши бамисоли балиқ сирти наби бир текис, бир-бирига монандир.

Бетдаги ақинларни йўқотиш учун махсус сийлаб-сийлаш лозим бўлса, бўйин ва елка ни

гичкалигини тўлдириниш учун бошда оғирлик кўтариш, чап ва ўнг томонларга боғиш машқни тавсия қилинади. Белини жипча, қорин мушакларини бакувват қилиш учун қилдиран-ҳалқа билан мунтазам машқ қилиш керак бўлади. Сон ва болдирларни бакувват, тўла бўлиши учун уқалаш-синаш меъёри билан чопиш, велосипедда юриш ва маълум ҳаракатлар билан шуғулланиш зарур. Қўл ва биланларни кўркам қилиш учун асосан панжа ва кўлга оид жисмоний ҳаракатлар қилиш керак. (Коптон ўйин, оғирлик кўтариш ва ҳоказо). Бу иложлар ҳафсага билан тез-тез ва борган сари мураккаброқ бажарилгандагина ўз самарасини беради. Сон ва қорин мушакларининг бакувват бўлиши онанинг кўз ёришини осонлаштиради.

Йигит ва қизларимиз замонам орқада қолмай айл ва одоб, или ва ҳунарда муаммал бўлишлари керак. Анс ҳолда уларнинг хушбичимликлари куруқ сурат бўлиб қолади. Гўзаллик — хушбичим кийим-кечакни таъза этади. Хориний, ножинс кийим аксинча миллий гўзалликка нуқсон етказмай. Хотин-қизларимиз сочларини пардозлаш ва миллий кийим кийишда «Баҳор» ансамблининг қизларидан ибрат олишса яхши бўлар эди.

«Қизларга гўзаллик ҳамиша керак», дейди Абул Фароҳ. Бинобарин, чирой оро ва парваришга муҳтождир. Агар у тежалмас, парвариш қилинмаса тез сўлади. Шу нуқта назардан чекиш ва ичмш мулқоқ гўзалликка зиддир. Гўзалликка айниқса гав-ташвиш катта пугур етказмай. Р. Шеридан «Бир кечалик гав киши чиройини сўдиради, бир соатли кўрчүв пешанани шудор қилиб, ажинга бостиради», дейди. Хушчехра, ширинсухан шарм-хаёли бўлиш—гўзалликка хол бўлиб тушади. Шунингдек сут ичиш, кўнатлар емоқ бетни тинчи ва тоза қилади. Киши ҳуснини бузадиган офат — насалинлардир. Соғ танда — соғлом айл, деб бекорга айтмаганлар. Киши ўз тан соғлиғи учун қайғириб, ичиш-чекиш ва бузуқликдан холи бўлса, виждони пок бўлса, жисмоний меҳнат, жисмоний тарбия билан ҳамиша шуғулланиб турса ундан касаллик қочади. Бинобарин, ундай одам шубҳасиз гўзал бўлади. Чиройли ва хушбичим бўлиш — одамнинг ўзига боғлиқ.

З. ЭГАМБЕРДИЕВ,

республикада хизмат кўрсатган врач, медицина фанлари кандидати.

Журналимизнинг ички зарварақларини очинганда, унда бири биридан чиройли, бежирим ўйинчоқлар, сопол идишлар кўзингизни қувонтиради. Бу ажойиб буюмларга тикилиб, қўли гул усталарнинг маҳоратига қойил бўласиз. Шунда беҳитёр савол туғилади: буларни нимлар, қаерда ясадилар экан?

Кўхна Самарқанднинг энг гўзал, қадирий обидаларидан бири — Шохи Зинда маъбараларига етай деганингизда чап қўлда кўримсизгина устахона бор. У ерда Ўзбекистон халқ рассоми муҳтарам Умарқул Журакулов бошчилиги қилаётган усталар ишлашади. Мана шу маснадда Самарқанднинг бир қафт тупроғи ажиб бир қийфага кириб, кишиларда завқ, ҳавас уйғотади. Усталар ўз санъати, юрак кўрини қўшиб ишлаган бу ноёб совғалар Самарқанддан бир хотира сифатида жаҳоннинг турли мамлакатларига сафар қилади, у ерда энг кўринарли, энг юқоридан, азиз жойдан ўрин олади.

Айтишларича, бу совға-саломбон буюмлар ҳали-ҳозирча Самарқандда етарли эмас. Устахона толи, унда бора-йўғи беш-олти киши баҳоли кудрат ишляпти. Маҳаллий санъат министрлиги ҳамда алоқадор идоралар устахона ишини кенг йўлга қўйсалар, шогирдлар тайёрлаш хусусида уйлаласалар, бу хил совғаларни аҳолига, сайёҳларга кўпалаб етказиб беришга ҳамамлини қилсалар, яхши бўларди. Ахир, бу рангли буюмлар Самарқанднинг икки ярим минг йиллик тўйига энг муносиб тўғналардан бўлади-ку?

Сувон СОҚИЕВ.

МЕНИНГ ЮРАГИМ

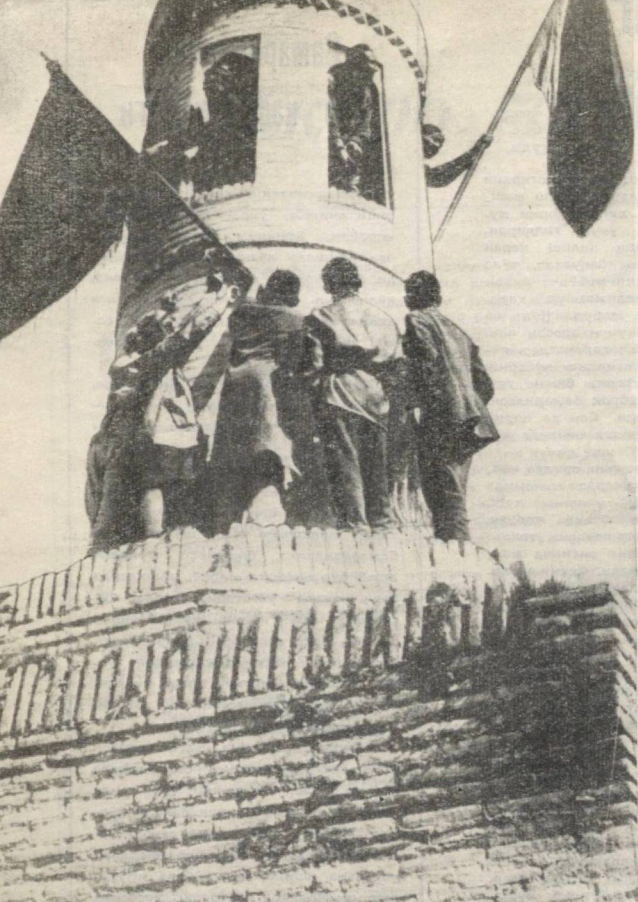
Юраккинам асли ўзи бир парча эт,
Ҳиссиётлар дунёсида осмонга тенг.
Хайл сурсанг, дўстим, сен ҳам тасаввур эт!
Сарҳадлари ҳудди унинг жаҳондай кенг.
Шу жаҳонда дарё ҳам бор,
Ирмоқ ҳам бор,
Шу дарё ва ирмоқлардан оқар қонлар.
Шу жаҳонда тоғу тош бор,
Чаман, бог бор,
Бог уради унда тўлқин ва вулқонлар.
Юраккинам олов ҳам бор,
Бўрон, аёз,
Юраккинам шодлик ҳам бор,
Ғам ва кулфат.
Юраккинам ҳаволанур қўшиқ ва соз,
Бир қўшиқчи одамларга мангу улфат.
Олам ўзи чигал нарса, севиғ ва ғам
Асрларча турар унда қўш палладай.
Иқболдан шодману, ғам чекса одам,
Юраккинам мунгли-мунгли чалади най.
Гоҳ у ерда, гоҳ бу ерда портлар бомба
Шунда менинг юраккинам дарз кетади.
Вьетнамда тўпалар олов сочган дамда,
Юраккимин ёндиради,
Кул этади.

Миср сари исроиллик чанг солганда,
Гўёки ёв хонам ичра олов ёқди.
Дилим унда жанг бўрони тўхтаганда,
Кенг оламга кўёш каби қулиб боқди.
Юраккинам софдир менинг,
Нурдай тиниқ,
Фақат ёнар у одамнинг ташвишида.
Унинг эзгу ниятлари ҳақ ва аниқ,
Тиним билмас у оламнинг ташвишида.
Мен бир овоз мамлакатнинг ўғлидирман,
Мушдаккина юраккинга синар олам.
Қачондир кенг жаҳонни овоз кўрсам,
Шундагина кўтарилур дилимдан ғам,
Мушдаккина юраккинга синар олам...

ҲАССА

Қутурган бўронда қўлади ниҳол,
Қадрдон тупроққа аста қўйди бош.
Мен кўрдим, ниҳолнинг қадди бўлди дол,
Табият ҳукмига беролмасдан дош.
Қўп ўтмай қовжираб қолди лпроғи,
У ерда ётарди мисоли ҳаста.
Бир кекса келди-да, (қўлда яроғи),
Ниҳолни тарашлаб ясади ҳасса.
Энди у чекмағай оғир алам, дард,
Бўлолди одамга ҳамроҳ ва мадад.

**ЯНГИ
ШЕЪРЛАР**

БИРИНЧИ...

Журналимизнинг аввалги сониди «Уста Пенсон» деган сарлавҳа остида республиканинг Совет ҳокимияти йилларида эришган муваффақиятларининг шохиди бўлган, ҳар бир катта-кичин воқеани фото суратга олиб, уни илаҳан аёлларга етказишни ният қилган ажойиб иши — Мирон Пенсон ҳақида оз бўлса-да, ёзган эдик.

Бу гал Пенсоннинг ўша суратларидан яна бир нечасини эътиборингизга ҳавола қиламиз. Буларнинг ҳаммасига «Биринчи...» деб битта сарлавҳа қўйсан бўлади. Чиндан ҳам минорага тирмашиб, байроқ тикаётганлар — биринчи байроқдорлар. Биринчи радио... Биринчи буханка... Биринчи калиш...

Ажаб, уста Пенсон халқимиз ҳаётичи битталаб суратга олган, буларни жамлаб, ажойиб тарих яратган. Биз бу суратларда Совет ҳокимияти учун курашган оталаримизни, халқимизга совет тузуми берган или неъматларни кўраемиз, чуқур ҳис этамиз.

СНОБ МУАММОСИ

Сноб — Афросиёб жарликларида оқиёт ўтади. Сноб сўзи Афросиёб сўзи билан алоқадор бўлганми ё йўқми? — бу масалалар кўпчиликини қизиқтириб келмоқда.

Афросиёб — қадимги жангномаларнинг афсонавий қаҳрамони, Турон подшоҳи, Фирдавсийнинг машҳур «Шоҳнома» асаридagi бош қаҳрамонлардан бири экани ҳаммага маълум. Албатта, бу иккинчи сўзнинг луғавий маъноси бошқа-бошқа. «Сноб»ни ҳар ким ўзинча шарҳлайди. Бу ҳақда батафсилроқ тўхтаб ўтишга тўғри келади.

В. Л. Вяткин 1897 йилда самарқандлик Абусаид отадан ёзиб олган ривоят анча қизиқарли. «Қадим Самарқанд шаҳрида Шайх Мотириди деган азиз одам яшаган. Унга ҳозирги Сноб ёқиб қолади. Аслида у ерда сув йўқ экан. Шайх Чупон отанинг энг баланд жойига чиқади-да, ҳассаси билан чашмани чайқалтириб, оқсизга қайтади. Шайхнинг изидан сув оқиб кела бошлайди. Шайх тез юрса, сув ҳам тез оққан, секин юрса секин оққан. Ниҳоят шайх ўзи ётириган жойга етиб келиб, ўша жойга ҳассасини тикиб қўйган. Ҳассаси дарахтга айланган. Шайх бу ҳассаси Мамакатуллодан олиб келганини сабабли, маъмур кўчат, Самарқанддаги бирор дарахтга ўхшамас эмиш.

Ҳалиги шайх бир кунни бу ерга тоқ кўчати ёктира бошлайди. Бир неча нихол қолганда муаззиннинг номози шомга чақирган овози эшитилиб қолди. Шайх ишни йиғиштириб номозга шошилди. Шу пайт талаба-сининг дилига шайтон кириб, шайхнинг номоздан қолдириш учун, унга аввал кўчатни ёқиб, сўнгра номозга бора қолдиш истагини тугдирди. Шайх зудлик билан қолган кўчатларни ўтқаза бошлайди. Барибир, қанча шошилмасин, шайх номоздан кеч қолди. У шундан сўнг, бу ғуноҳи ёвазига худодан жазо кута бошлайди... Орадан бир неча йил ўтди: Самарқанд шоҳидан чопар келиб, шайхдан солиқ талаб қилди, шайх ҳосилла кирган узумини узиб берди, подшо узумдан шароб тайёрлашни буюрди. Шу-шу, Самарқандда узумдан шароб тайёрлаб, ичиб маст

бўла бошладилар. Шайхга аён бўлди: бу худонинг ғазаби экан, шайх эккан тоқларининг барчасини томири билан сугуриб ташласа ҳам маст-аластлик давом этаверибли. Шу сув туғайли тоқ ёқиб, ўз дилини қора қилгани учун шайх уни Сноб-об, деб атаганимиз.

Сноб ҳақидаги яна бир афсона самарқандлик Муҳаммад ота Исмоилов ва Норин ота Шодиев деган қариялар тилидан 1967 йил сентябрь ойида ёзиб олинган.

Ҳазрати Хизир одамларнинг сувсизликдан нолишини қуриб, Снобдаги бир чашмага келадиган ва ҳассаси билан ўттизта чуқурча қавлаб, сув очади. Ҳазрати Хизир янги қишлоққа келади, ҳасса изидан сув ҳам кела бошлайди, шу ерга келганда, шайтон: «Эй тақсир! Орқага бир қаранг, ҳамма ёқин сув босиб кетди-ку!» дейди. Ҳазрати Хизир оқсизга қараса, сув уялганидан юқорига қараб бурилиб кетади, худди шу жойда Сноб иккинчи бўлинади. Юқори ва Қуйи Сноб ана шундай пайдо бўлишган, дейишадилар.

Ҳазрати Хизир ҳассаси билан ўттиз ердан сув очгани учун бу ариқнинг номи Сноб, яъни «ўттиз сув» бўлиб қолган ҳам, дейишадилар. В. Л. Вяткин сўзи билан айтганда Оқ сув атамаси тоғ дарёларига таллуқли бўлиб Қорасув, форсча сноб ёки снѳ-об — «қора сув», деган маънони англатади. Ҳақиқатан ҳам чашма сувларини туркий тилларда қорасув, деб юритилган. В. В. Бартольднинг таърифида, Сноб туркча Қорасув демандир. Бобир бу ариқни Обираҳмат деб атаган. Ҳозирги даврда ҳам Снобнинг бошлангичи Қорасув, деб юритилган. Айрим вақтларда Қора дарёни ҳам тоқикчасига Сноби калон, яъни катта Қорасув, деб аташган.

Снобнинг пайдо бўлиши ҳақида қўлимизда янги археология жиҳатидан маълумотлар йўқ. Ҳали Сноб сунъий ёки табиийми, деган саволлар жавобсиз турбиди. Юқорида асёлтаганимиздек, Снобнинг пайдо бўлиши ҳақида афсоналаргина бор. Бобир тилга олган Обираҳмат ариғини эса, Самарқандни араблар томонидан босиб олишда содиқлик қилган амир Муҳожир қавлатган. Самарқанд араблар қўлига ўтгач, Қутайба амир Муҳожирни Самарқанд ҳокими қилиб тайинлаган, деган фикр бор.

Академик Яхё Ғуломовнинг фикрича, Сноб ариғи табиий эмас, балки кишилар қўли билан қазилган. Ҳозир олиб борилаётган археология текширишлари бу фикрни, унча далилли бўлмаса ҳам, исботлаш учун асос борлигини кўрсатмоқда. Сноб соҳиллари, айниқса, Темур Самарқандни марказ қилган даврда оромбахш, хушманзара жой-

лардан бири эди. Шунинг учун Темур ўзининг энг гўзал боғларидан бири бўлган «Боғи Баланд» боғини ҳам Сноб бўйидаги боғ номи билан аталган тепаликка қурдирган. Темурдан кейин ҳам Сноб соҳили гўла-да ободлаша бошлаган. Боғи Майдонда Улугбек Чингизхона каби ажойиб бинолар бунёд қилган. Самарқанднинг жаҳонга машҳур бўлишида Сноб ариғининг ҳам аҳамияти каттадир. Оби Машҳаднинг, Снобга қўшилган жойидан қўйроқда жуда кўп қозғожувозлар ва қозғож тайёрлаш учун хом ашё қўядиган оморлар мавжуд бўлган. Жувозлар қарқасча қилиб солинган, жувоз дастгоҳларини эса, ёғоч, тош ва темирдан тайёрлашган. Бундай усулдаги қозғож жувозлар фақат шу жойдагина бўлган. Ислоом динининг дастлабки асрларида самарқандликлар доврүн кетган қозғожни чет элатларга олиб бориб сотишган эди. Бу қозғожларнинг энг яхши ва сифатли ишланган вақти Темур ва темирўйлар даври бўлди. Хитойликлар ўз қозғож билан Ўрта Осиёни татаминлаб бошлаганини сабабли, Самарқандда қозғож ишлаб чиқариш саноати ўз мавқенин йўқота бошлайди.

Руслар Самарқанддан истило қилганларидан сўнг ҳам, Снобдаги қозғож тегирилмолари ҳақидаги вақиф хужжатлари топишган. Ҳозир бу жойларда гуруч қорхонаси ва ун тегирилмолари бор.

Сноб жуда қадимдан самарқандликларнинг энг сеvimли ва муқаддас ариғи бўлиб қолган. В. Л. Вяткин Самарқандда навроз... байрами ҳақида қўидагиларни ёзади:

«Самарқандда янги йил ўтказиш урф-одагилари қадимда қандай бўлса, шундайлигига сақланиб қолган. Булар қўидагилар: Обираҳмат ариғи бўйига бориб, олов ёқиб, унинг атрофидан айланишадиган; ариқ сувиди чўмилишадиган; парранда гўштидан таом тайёрлашадиган, кураш ва ҳар хил қизиқчиликлар қилишадиган ва ҳоказо...»

Сноб бўйидаги муқаддас жойлардан яна бири Хўжа Дониёр мақбарасидир. Темур Самарқанднинг диний мавқенин ошириш мақсадида Нисвасдан унинг суякларини олиб келтирган, бу жойга мақбара қуриб, унни зиёратгоҳга айлантирган. Кусам ибн Аббос алоқдаридадан бўлган авлиё Хўжа Дониёр мақбараси 26 газча келади. Хуллас, Сноб ва унинг соҳилидаги гавжум ҳаёт жуда қадим замонлардан буюн давом этиб келган. Унинг Сноб (яъни Қорасув) номи билан аталиши ҳақиқатдир. Снѳ-об — Қорасув, демандир.

Абдугафур НАБИЕВ,

аспирант.

Нега шундай деймиз?

Нон пишгунча кулча қуяди

Катта нон пишгунча кичкина кулчанинг куйиб йетиши турган гап. Тандирга ёпилган нонга иссиқ ўтгунча кулча қизаради, нон қизаргунча кулча куйиб кетади. Бу — мақолнинг тўғри маъноси.

Маъноий маъноси шуни, акиси уйлангунча унаси, ёхуд опаси эрга теккунча синглиси шошиб қолади. Шундай ҳолларда юқоридаги мақолни айтадилар.

Чопқирдан топқир ўткир

Ўтмишда болаларнинг «ўқ отиш» деган бир ўйини бўларди. Бунда болалар бир сафга баравар тизилишиб, бир ўқин отардилар. Кейин «ўқ — топангани» деб, баравар югуриб кетардилар. Уларнинг кўпчилиги ойғи остида қолган ўқини кўрмай, чопганча олдинга кетаверарди.

Лекин кўзи ўткирроқ, топагонроқ бола ўқини дарров топиб келарди. Шундай ўйинда баъзан жанжал ҳам чиқиб турарди: роса олиб-югуриб келган бола «ўқ меники» деса, топиб келган бола «йўқ, меники», дерди. Ўқини таомилига кўра, топан болага ҳукм қилинади.

Мана шунга асосланиб, «чопқирдан топқир ўткир», дейдилар. Бу мақол кўмча маънода ҳам ишлатилади. Масалан, баъзи шогирдлар, талабалар ўзларини ўтга-сувга урганлар билан, минг елиб-югурганлари билан етук илмга, хунарга эга бўлолмайдилар. Аммо фикри тез, зехни ўткир шогирд ёки талаба кўп нарсаларга тезда фаҳми ета қолади. У чуқур билимга эга бўла олади. Бу мақолни ана шундай ҳолда қўлайдилар.

„Оғилда ўғлоқ“ туғилса, адрда ўти униб чиқади

Халқ бу мақоли билан эр-хотинларга парда орасида шундай демоқчи: болам кўпайиб кетса, уларни боқишга қийналиб қолсан, деб қайғуриб юрманг, ҳар бир боланинг ўз ризиқи бор. Тугилмаганди болага тўғончи бўлмаган.

Шотурев ШОМАҚСУДОВ,
Шуҳрат ШОРАҚМЕДОВ.

* Ўғлоқ — ачқининг эмизисиди боласи.

Холматбай бойдан кир тўла кўйи, сой тўла самани бўлиб, хотин олиб, хотин кўйишдан ҳам зерикди. Дунёдан тирноқча зор бўлиб ўтиб борди. Еши ҳам кетиб борди. Қазойи қадари етиб қулай кетса, қанчадан-қанча молу дунёси, дову доскаси—беҳисоб Меросхўри йўқ. Бой узун оқшомлар шуни ўйлаб, чаён чаққандай тўлганиб чиқади. Тўғилмаган Тиловга тилло бешик, дегандай, тилло бешик олишдан ҳам армон қолмади. Алҳол, ойдан ой, йилдан йил ўтиб, кенжа хотини қизлик бўлиб, ўзича обрўли, оқ юзлиқ бўлиб мартаба топиш ўрнига бойдан эшитган гапи шу бўлди.

Бу лаънатининг ўзи бошда ўғил туғадиган сибғи йўқ эди. Тилаганича нени берар, учиб билан пучиқ берар. От ўрничи той босар. Ота ўринни ўғил. Қиз эса киши бандаси.

Ташландиққа тош тегмас. Ойбека ўқиб, ўқиниб қизни катта қилаберди. Мулло зоти қизнинг қулогига азон айтиб ном ҳам қўймади. Онанининг ўзи Гулноз, деб, гулдай парвариш қилиб юраберди.

Бабарор ўсан ўғилдан қилиқли ўсан қиз яхши, дебдилар. Қизларнинг кетидан она эътибор, ота иззат топди. Ойбека кундошларининг кўни эса кун сайин тутилмоқча бошлади.

Гулнознинг сочи сайин савчи. Бойнинг дарвозасини бий очиб, бойвачча беркитади. Югурганичани, буюрганичани? Бу галги совчи Ҳасанхон тўранинг ўзлари бўлди.

— Акмалхон махсумингиз ҳам эр этиб, оталик савдоси бошимизга тушиб каминангиз остонангизга бош ургали келди. Сўзимизни қайтармасалар, иншоолло, ахирлари ҳам, охиралари ҳам обод бўлғай. ماشойиқлар ажаб айтибдилар, қирқ уй қуда бўлса, қирқ йил қиргин келмас, деб.

Тўрамнинг сўзи сўз. Бир ҳисобдан айна муддао: Галларол аймоғида кимсан Ҳасанхон эшон билан қуда бўлиш ҳар бандога ҳам насиб қила бермас. Вунинг устига Қўкжор қишлоғининг пири ҳам, пайгамбари ҳам: авлиё, анбисъи ҳам шу тўрамнинг ўзлари. Гулнознинг дарди-хаёли кебананини судраган Мамаюсуфда. Акмалхон махсумининг симоби салласи, Мамаюсуфнинг чуруқ пайтаваси; Махсумнинг тутамас давлати билан юрса ер бил-гудай салтанатию, ёшлдан бир она бола-сидай, бир тоғнинг лоласидай бўлиб ўсан Мамаюсуфнинг босган изи. Бу сир бир худога маълум, бир қизнинг онасига. Онайизор эмасми, ўзини оварликка олиб қизига ўғит берган бўлади.

— Худоё худовандо, сенга умримни берса берсин, бахтимни бермасин. Камолдинни кўрай, заволдинни кўрмай. Менга ўхшаб: «Ўйламай сойга тушдим, энди менга қир қайда», деб дунёдан зор қақшаб ўтмасан бўлгани. Бу тўғрида Мамаюсуф ўйлаб ўйига, бўйлаб бўйига етмай дейди:

Дорилбақон қайси ўзан,
Дорилбақон қайси?
Ушбу бўлса ёруғ дунёнг
Мадҳи, маъносин қайси?

Қурбон ҳайити ақинлашгани сайин қудаларининг кўнглига гулгула тушиб, тўй харажатларига тайёргарлик кўришиб, бирининг эшигини эл очса, бирининг тўйунини ел очиб қолди. Тўй кўни ақинлашгани сайин Гулноз билан онаси қон ютиб, қон қусади.

— Кундан-кунга рангинг ситилиб борди. Худодан яширмаган сирингни бачадан яшириб не қилдинг? Ўйинг не, ўтинчинг не, қизим?

— Махсумининг бошқа қайлиги бор деб эшитаман. Ўсиз, ҳар ким суйган ошини нимайдими, энажон?

— Нима қилай, жон қизим? От тепкисини от кўтаради. Бизнинг тепкисини ким кўтаради?

— Чорасизнинг тепкисини чорасиз кўтаради.

Эртаси кун Мамаюсуф қўш бошидан бир ҳол, афтодаҳол бўлиб келди. Етим ўз ошини ичади, бировнинг миннатини эшитади. Бой ундан ҳол-аҳвол сўраш

ўрнига, таъма-таъзиқларни қаторлаштириб ташлади:

— Ёб тўймайдиган, ишлаб чарчамайдиган кезларинг. Қулогингдан кун кўри-ниб қолганига ҳайронман. Эрта-индин бирон тенгги-тўшичини топиб, елканга ола хуржунни осиб қўйсак ахволингга май-мун йилгайди, шекиллэй?..

— Бир гап бўлар... Ўсиз, менга ёз ёқа бермайди, бой ота...

Бу қисқагина, совуққина сўрашишдан сўнг, бой намозшомни ўқиб овул оқсоқо-линнигиза зиёфатга кетди. Ошиқ йигит, маъшук қиз учун Сулаймон ўлиб, девлар қутулди, дегани бўлди.

...Ойбека қизига, ўчоқ бошига қара, дегандай ишора қилган бўлади. Гулноз бир ўтдан хабар олган бўлади, бир сувдан. Ойбека гапни очади:

— Шарнатда шарм йўқ, дебдилар. Яна уялиб-нетиб ўтирма. Сендан яширадиган сирим йўқ. Қиз — меники, бахти — ўзганики. Кўнглинг Гулнозда бўлса ҳаракатингни қил.

Мамаюсуфнинг уялганидан танасига тер чиқиб, юзи лолдай қизариб, лаблари пирпираб, сазариб, тилига келгани шу бўлди:

— Очкўз лочин тирноғидан, танобинга тил тегизган чарбоғидан айрилгани ше-килли, бошимга қирон қушнинг кўни ту-шиб қолмаса?

ТўРА СУЛАЙМОН.

ИНТИЗОР

— От тўдада билинар, йигит майдонда. Дунёда эр этиб, армонидан айрилган ёмон. Эндиги чорасини ўзинг қил.

— Нима қил, дейсиз.

— Нима қилардинг. Худодан «Кимдан қўрқасан?» деб сўраганлариди «Таваккалчи бандамдан қўрқаман», деган экан. Қўқашқа от сеникч. Қўвса етади, қочса қутулади. Тўшундингми?..

Эпида қозон ёпилди. Сир-сирлигича, сўз-сўзлигича, Ойбека бир сўзлигича қолди. Бу гап Мамаюсуфга бирда сахар кўр-ган тушдай бўлса, бирда қутилмаганда би-тилган шундай. Тун гарбикни. Гулноз қай юз қай кўнгли билан онасини ташлаб кетаётганидан ношод. Мамаюсуф эрмасан эрдай бўлиб, вужудига куч энб, ўз ўлжа-сига ташланадиган шердай бўлиб, бахт қушнинг бошига қўнмоқчи бўлаётганидан ўзида йўқ шод. Шу кезде унинг учун Гулнознинг бир толим сочи етти иқлим пошшосининг божи билан хирождан қим-матли. Насиб қилса энди у ҳам одам со-нига қўшилиб ўз уйи, ўлан тўшагига эга бўлади...

Мамаюсуф Қўқашқани чоқ қилиб, пуштонини ўбдан тортиб — бедина бир қучоқ қилиб. Гулнозин мингаштириб, дар-возадан ҳайё-ҳай дея қиқди-да, кетди. От дарвозадан чиқishi билан гуриллаб киш-наб, ер тепиниби пишқириб, кишнаб, ҳаде-гандан қанотли қушдай ўчмоқча чоғланди. Бойнинг ўзидан бойтевати ёмон бўлади. Бўрибосори тинимсиз ақиллашга тушди. Ўртанчи хотини бойнинг тезда тура бер-маслигига ҳам қўймай жаврашга тушди.

— Соқ бўлсан сақайман деган. Бун-дай одатингиз йўқ эди, не бўлди сизга? Итларнинг ҳуриши бежо. Қишлоққа ё бў-ри оралади ё босмачи. Тўринг деганда туринг.

Бой туриб қаролга товуш қилди. Қаролдан дарак йўқ. Охурда тузганман, деб отхонага борса не от бор, не Мамаюсуф. Бойнинг ичиди икки бошли илон ўрмала-гандай аъзойи баданиданг туқлари тикка бўлиб жон ҳолатда дарвозадан хабар олса, дарвозанинг зулфи бўш...

Дам ўтмай бой ҳовлиси Олой бозори бўлди-қолди. Ҳар ким озгиза келганини дейтир:

— Итдан бўлган қурбонликка ярамас.

Туси яхшидан тунгилма. Ўзи, туси совуқ йигит эди.

— Етим кўзи асрасанг оғзи-бурнинг мой ошар. Етим бола асрасанг оғзи-бурнинг қон ошар. Яланг оёқдан келган оқи-бат нима бўларди?

— Қизил юзли йигитга қиз уруғи бит-масин. Мақтовли қизимиздан чиққан ҳу-нар шу бўлса, бошқаларига товфиқ бер-син.

— Кўзи сўқирдан қўрқма, кўкраги сў-қирдан қўрқ, дегани шу бўлади.

— Ёмон хотинга ўхшаб айюҳаннос со-либ ўтиргунча, бедимида белбоғим бор, деганинг от-отинга мин. Ажал етган сичқон пишакка ғамза қилар. Вой ғамза-памзангни...

Бойнинг кими кўп — жонкуяри кўп. Бой ошини бойтеват қўрибди, дегандай бойтевати кўп. Салла олиб кел деса, кал-ла олиб келадиган югурдақлари кўп. От-нинг ўлими — итнинг байрами. Бахона топса байрам қиладиган гўсхўрлари кўп. Ҳадеганди йигирма чоғлик суворий бой-нинг хизматига ҳозирю нозир бўлиб ит-лар хурган томонга қараб от қўйди.

Бу тоғлар қандай тоғлар,
Бағрида қўзеуи, зоглар?

Мамаюсуф кўксини
Бир хатар, қўрқинч доғлар.

Йигит осов отини
Бойнинг хоназотини

Қимтиб қистаб қичовга
Олар тобора шовиб.

Келганида «Тарнов»га
Қўқбўз нега бел омиб,

Қонсирраган калхатлар —
Етдилар ҳай-ҳайлашиб.

Мамаюсуфнинг боши айланиб, не қи-ларини билмай ўйланб, отнинг бошини бара-ла бўш қўяй деса, Гулноздан авайланб, қўй-май деса, бир гала ғажир оч бўридай тай-ланиб келаетир. Ур деса номард қочур, мард қолур майдон ичинда. Йигит фикр қилди: қочиб қутулгандан кўра, кенг май-донга куч синашиб тутилган яхши. Йигит пирлари мададкор, ҳазрати Али жиловдор бўлиб енгмас енгдим, енгмасма пешанам-да бори бўлар.

Йигит қизни отдан тушириб, қўлда қўқ-мори, кўнглида зори билан қушандларига беткай бўлаберди. Бир соатлар чамаси ур калтак устига сур калтак бўлди. Мама-юсуфнинг бошдан оёғи моматалоқ бўлиб, эт-бетти қора қонга бўялиб, қамчи устига қамчи ёмғирдай ёғилиб турнибди. Бечора йигитга жўн ўлим ҳам насиб қилмай тан-дан жонни жудо бўлгунча бошига калтак тушиб турди. Лоши ой далада гўрғез, гўрқосиз қолди, кетди. Энди унинг боши-да аза очадиган на ёри бор, на ёрони. Биттаю битта оласи қаҳатчилик йили Қу-рама элатига тушиб кетган.

Қизи қошига боришга юзи чидаманг бой йигитларига буюрди:

— Ота юзига оёқ қўйган фарзанднинг икки дунёси қўй. Вунинг тенгги — тошбў-рон. Токи ўттан-кетган йўловчилар ога қарғишини олган оқпадар фарзандан ал-ҳазар, деб мазорига тош ташлаб ўтсинлар. Тўрамнинг фатволари шундай.

Арча тағида гул баргидай қалтираб турган Гулнознинг шакли шамойили паж-мурда туста қириб, ақлу ҳуши йўқолиб, илгари ўлмаса ҳам энди ўлишига, тирик-лай қўмилишига кўзи етиб, на дол соли-шини билади, на фарёд этишини. Даъво-гаринг қози бўлса, лардингни оллога айт. Гулнознинг кўзига шу пайт олло тугул олам кўринмай, на ўртанмай, на ёнмай, сел урган балиқдай саросимага тушиб қолди. Сутта чағандай юзи бўса нелигчи-ни билмай, йилгаса қайғуси бир, қуйласа чалғуси бир йигити — Мамаюсуф билан дунёнинг орзу ҳавасини кўрмай, кайфу сафосини сурмай, тош билан урилиб, тош билан қўмилди...

Эл назмича бунда гўё Гулноз ётар
ноз этиб,

Суйганига етмоқ учун ноз этиб,
пардоз этиб.

Алп йигит ҳам ётар бунда ёр
васлига зор бўлиб,

Бир бирини кўрмоқча кўп ташна,
интизор бўлиб...

«Алишер Навоий» томошаси мана йигирма беш йилдан буён «Хамза» театри саҳнасида қўйилиб келади.

Бу асарнинг бунчалик машҳур бўлишига сабаб шундаки, авваломбор пьеса юксак маҳорат билан яратилган, сўнгра саҳна санъаткорларимиз ҳам уни, айтиш мумкин, маҳорат билан ўйнайдилар.

«Алишер Навоий» драматини, яратилгандан кейин, илк бора Маннон Уйғур, улар ота санъаткор саҳнага қўйган эди. Ҳозирги вақтда асар етук режиссёр Тошхўжа Хўжаев талқинида томошабинга кўрсатишмоқда.

Асарни томоша қилиб, шунга амин бўламизки, ҳар иккала режиссёр ҳам асар марказида турган қарама-қарши томонлар—Навоий ва у вазирлик қилаётган ҳокимият тепасидаги қора кунларнинг бир-бири билан тўқнашувларига, мундоқ айтганда, ижтимоий зиддиятларга кўпроқ аҳамият берганлар ва бу зиддиятлардан четроқда бўлган хатти-ҳаракатлар, яъни асардаги баъзи саҳна ва лавҳаларни қисқартирганлар ёки олиб ташлаганлар.

Шу ўринда айтмоқ керак, Тошхўжа Хўжаев асарни янгитдан саҳналаштираётганда, тил тўғрисидаги мунозара саҳнасини қайтадан тиклади—бу ҳол, бизнинг назаримизда, Навоий сингари ҳаққарвар, адолатпарвар сиймонинг ўз халқининг моддий манфаатлари билангина эмас, унинг маънавий бойликлари билан ҳам қизиқгани—унинг она тили учун нечоғлиқ қайғургани, унинг равнақи учун ташвишлангани ва бу борада қўриқ очганлар каби курашганини ҳам кўрсатадики, бу шубҳасиз, Навоий шахсини яна ҳам улугʻлайди, қолаверса, уни бизнинг кунларимизга яна ҳам яқинлаштиради. Биз ҳозирги кунда ўз тилимизни авайлаб саклаш, уни яна ҳам бойитиш йўлида нақадар куйнаётганимиз ҳечкимга сир эмас...

Алишер Навоий ролини ижро этиш эса, икки истеъдодли артист зиммасига тушди. Улардан бири марҳум Аббор Ҳидоятлов, иккинчиси Олим Хўжаев.

Ўша вақтдан қолган адабиётлар ва шоҳидларнинг ҳикоя қилишича, Аббор ака Навоийнинг инсонийлигини кўрсатишга ҳаракат қилган. Шунингдек, Олим ака ҳам ҳозир буюк мутафаккирнинг худди ўша томонини кўпроқ очишга ҳаракат қилади. Албатта, икковлари ҳам бу масалани ўзларига хос тарзда ҳал этадилар.

Бир мисол:

Навоийнинг эзилган халққа ёрдами, уни эзувчиларга нафратини саҳнадан изҳор қилаётганда, айниқса, бу икки талантнинг образга ўзларига хос тарзда ёндашганлари кўзга яққол ташланади. Аббор ака ролини ҳар қанча оғирлик билан ўйнашга ҳаракат қилмасин, кези келганда, вулқондек портлаб кетар эканки, шунда артист ўзини

тутишга ҳаракат ҳам қилмас экан. Хусусан, 5-сахнада Навоий халқи бошига тушган жабр-жафони сезгач, худодан нолиди: Аббор Ҳидоятлов бу саҳнани ўйнаётганида, шу даражада қизишиб кетар эканки, Навоий—ўн бешинчи аср одами овозида сезилиши мушкул бўлган оҳанглар ҳам сезилар экан, Навоий—Ҳидоятлов худони нафратлар экан, бутун зал ларзага келаркан, залдан ҳам Аббор аканинг овозига ҳамоҳанг овозлар эшитиларкан. Ўшанда Навоийчаллик одамиий одам бўлмас экан...

Олим ака бўлса ролини бошдан охиригача оғирлик билан, салобат билан ўйнайдилар, лекин бу киши ҳам зални титратади.

Асардаги кичкина, аммо зўр аҳамиятли роллардан бири Гули—Навоийнинг севгилиси ва дўсти. Севгилиси ва дўсти! Сора Эшонтўраева худди шундай ўйнар эдилар. Албатта, Сора хоним бу манзилга осонлик билан етгани йўқ... У киши шундай ҳикоя қиладилар: «Мен Гулини ҳам қандайдир даражада шоира деб биламан. Мен уни ҳамон Зебунисога ўхшатаман»...

Эсингиздадир, биринчи саҳна. Навоий ғазал битиб ўтирибди. Гули қиради. Сора Эшонтўраева дастлабки вақтлар бу саҳнани ўйнаганида, Гули гўё ошиғини кўрган, фақат ғазал эшитиш иштиёқида келгандек туюлар эди. Кейинчалик эса, Сора хоним бу ҳолни бошқача талқин қилдилар... Гули шеър эшитиш учунгина эмас, ошиғини кўриш учунгина эмас, атрофини ёвлар қуршаган буюк Навоий тақдирдан даммо-дам ҳавфсирганини учун, унга маслаҳатгўй бўлгани, руҳини кўтаргани қиради.

Афсуски, Гули ролини ижро этаётган артист Рихис Иброҳимова ҳозирча уни биз кутган даражада ўйнай олмапти...

Асардаги Маждиддин ролини ўйнаган Обид Жалилов ва ҳозирда ўйнаётган Қудрат Хўжаев ҳақида ҳам, Ҳусайн Бойқар ролининг дастлабки ижросини Лутфулла Назруллаев билан ҳозирги ижросини Амин Турдиев ҳақида ҳам юқоридаги маънода гапириш мумкин...

Ўшбу тақризани тугатарканмиз, юқоридаги икки санъаткор режиссёрлар ишларидан яна бир нуқтани эста олимши истардик: Навоий сарой билан алоқасини узгач: «Ижодимга, халқимга!» деб чиқиб кетади. Маннон ака талқинида Навоий—артист ҳамиша саҳнанинг бирон-бир томонига чиқиб кетган. Тошхўжа Хўжаев талқинида эса, Навоий тўғри саҳнадан тушиб, залда ўтирган халқ орасига юради ва уларга гўё аралашиб кетади.

Рост, ҳақ! Навоий ҳамиша биз билан!

Р. АЗИЗОВА.

Елдор оқ серна ўлғач, бошқарувчилик ҳуқуқини олиш учун такалар ўртасида катта жанг бўлди. Неча-неча бурама шохлар ёрилди, дарз кетди, синди. Эндигина кўн, рагига оқ тушган, шохлари ярим доира шаклида қайрилган тақа голиб чиқди. Ўша кундан буён барча тақа ва қўй-ёқчилар янги йўл бошловчи изидан қолмайдиган бўлишди.

Янги дарга ўз шерикларини неча-неча ўлимлардан қутқарди, бури ва қоплонлар чағалидан ас, ради. Ўз авлодларини яхши ўтлоқларга бошлади, оёқ тегмаган жилғалар ўтидан баҳраманд қилиб, янги-янги горларда тунади. Аммо у бир кунги фожиянинг сабабчиси бўлди...

Дониёр ака ҳали тоғ чўққиларига офтоб тегмасдан қўйларин ўтлоқча қайдади. Қимизлининг нордон ширасини ишмиди, гуллардан чамбарам телпак тўқиди. Баланг тоғ чўққилари, локувард осмонга тикилиб, бургулларнинг парвозини томоша қилди. Муздек булоқ сувларига юзини ювди. Дўп, писини нафига қўйиб, унинг салқинидан кунни аниқлади. Сўнгра сурувни икки тоғ орасиданги сазойига қайдади.

Йўл бошловчи серна қўйларга хавфдан дарак берди. Кейин бу, ридан қочгандек ўзини бир четга олди. Бошқа серна, эчки ва қўйлар ҳам худди шу ҳолга тушиб қолди. Дарга серна эса қояга олдинги оёқларини қўйиб, саргайиб кетган соқилини селкилатганча рўпарага тикилиб тураверди. Қўйлар эса гўё ундан мадад тиллаган, дек тоғ камарига сурулишди.

Олапар чўзиб-чўзиб худди. Дониёр ака олдинга ўтди. Не кўз би-

ҚИЗИҚ ХАНГОМАЛАР

ТОҒ ФОЖИАСИ

лан кўрсинки, ўн олти қўй ёнма-ён ўлиб ётарди! Сал нарироқда эса йўл бошловчи елдор серна нигармоқда. Унинг икки оёғи билан шохни синиб кетибди. Қийналаётган йўл бошловчига раҳми келган Дониёр ака дарҳол унинг бўзига пичоқ тортиди. Кейин воқеани одамларга етказиш учун кун бошишни тоқатсизлик билан кутди.

— Бу жониворлар серканинг янглишувни тудфайли ҳалок бўлипти, — деди Тўқсон ота.

— Серканинг хатоси дедингизми?

— Ҳа, балли. Сурувдагилар йўл бошловчига қаттиқ ишонади. У на-ега юрса кетидан чопишади. Ал-ҳол, подага қоплон ҳужум қилган, дир. Саросимга тушган тақа шовилганидан ўзини чоғга отган. Нариги тарафга сакраб ўтман, деб ўйлаган. Ортдагилар ҳам на, жот истаб, унинг кетидан сакрашган. Қарасанки...

Дониёр ака икки юз газдан ҳам баланд жарлиқни кўз олдиға келтирди. Фожиянинг сабабига тушунди.

*

Кеч кўз. Тоғда яшовчи бир ўр, тоғим билан овға чиқдим. Ўзим мерғаб бўлмасам ҳам овға чиқиш-ини яхши кўрардим.

Ўша йили каллик сероб эди.

Пўл-йўлакчи уч-тўртта каллик от-дим. Мен умримда тандир қабоб емагман. Элик гўштидан тандир қабоб тайёрламоқчи бўлдим. Нимта гўштининг ичига туз билан мурчи сепилди. Икки-уч соатдан кейин қарасамки, гўштлири хил-хил бўлиб, суягидан ажралган тандир қабоб қўлганига турибди.

Ҳадемай қоронғи тушди. Юл-дузлар қарақлади. Вир оздан кейин ой ҳам чиқди. Биз тунаш учун лиска арча тағида жой тайёрладик. Кўзим эндигина илинган экан, бир-ров туртиб қолди. Парво қилмадим. Яна қаттиқ туртди. Секин бо-шимни кўтариб қарасам, тепамда битта қатта барзанг қўланка ташлаб турпти. Боши пилла са-ватдай, кўзи пилладай, қулоғи одамникига ўхшайди. Ҳатто тир-ноқларигача жул босиб кетган. Ўқтин-ўқтин нафас олади. Нима қилишимни билмай, шошилиб қолганимдан:

— Қани хўжайин, марҳамат, — деб унга пўстин устидан жой кўр-сатибман.

Сўнгра, бир оз ўзимни босиб олиб, шергимни уйғотдим. Лаҳча чўғни титкилаб йилгиратдим. Пи-ширилган гўштан олиб оғзимизга қолдик. У ҳам еди.

Ҳаёлимдан бир фикрни ўтказ-дим: қопчиқдан сариёғ олдим. Уни ўтга яқинроқ қўйиб, қўлимга сур-

та бошладим. Ёнимдаги махлук ҳам менинг ишимни тақорлади. Уч-тўрт марта қўлимни ёғлаб чўғ устига тутдим. У ҳам тутди. Вир-дан унинг жунига ўт тегиб жи-зиллаб ёна бошлади. «Меҳмон» аввалига қаттиқ ийгради, сўнгра қочиб қолди.

— Хайрат, балодан осонлиқча қутулдинг, — деди ўртоғим, — Нима у, маймуни?

— Биролар, маймум бу тоғлар-да нима қилсин? Одам ёвволиси-ни эшитганимиз! Қали балодан кутулганимиз йўқ. Кел, вақт бо-рида жонимизни қутқарайлик.

— Нима қил дейсан, айт! — са-росимга тушдим мен.

— Анови тошни кўряпсанми? Узунчоқ чегир тошни? Тез бориб ўшанинг устига пўстин ёпиб кел. Мен милтиқларни тўғиз ўқи би-лан ўқлаб тураман, — шундай дедю, милтиқ ўқлашга кириш-ди...

Пўстин ёпилган тошни иккала-миз ҳам нишонга олиб ётибмиз. Бор вуҷудимиз қулоқ билан кўз-га айлانган... Ўртоғимнинг тапи тўғри чиқди. Орадан сал ўтмай, ҳалиги махлук шергини бошлаб келди. Иккаласи жон-жаҳди би-лан ўзини тошга урди. Шу заҳо-ти мен милтиқ тепкисини босдим. Бирин-кетин икки марта ўқ узил-ди Шергим ҳам уч марта ўқ узигага улгурди. Ҳар иккала мах-лук ўқибди, ерга йиқилди.

Биз тонг отгунча мижна қо-қмадик. Иккалаимизнинг ҳам лабла-римизга учуқ тошиб кетинти. Ўр-таллаб ўлжа ёнига бордик. Қара-сак, ўлжамиз... айёқ экан!

Х. ҲАКИМОВ.

ҲАР НАРСАГА — БИР НАРСА

Баъзан бирон юмушга машғул эканингизда арзимаган нарсанингизни келтиради ёки қилиб турган ишингизга халақит беради. Бундай пайтларда нима қилиш керак? Ҳар нарсасига — бир нарсанингиздан озгина қўнғи қилинса йўли топилади.

«Гулистон» бундан буён шу хусусда жангчи маслаҳатлар бериб боради.

Уйингиздаги стол, стуллари сийқитганингизда поллари полга ишқаланиб, ёғини келтирадиган хунук овоз чиқаради. Бундан айниқса пастингизда яшовчи кўчинингиз озор топади. Аслида бу ёқимсиз овоздан қўнғилишнинг чораси осон. Стул поллари тагига резина (пленка)ни шиласанинг қўнғири) ни қўқиб қўйсанингиз, ёқимсиз овоздан қўнғилиш қолмас.

Қатиқ ёки ширинлик юқи шишани ювиш ўнғайдай кўринадими, аслида анча хархаша иш. Ҳар ким Ҳар хил тозалайди: биров шишага қорғоз солиб чайди, бошқаси шиша қўқоғини йиртиб ичига гашлаб ювади. Булар ҳам ўз ўрнида яхши, лекин шишага майда шажир солиб силкитсангиз, бир-пасда ювилади қоллади.

Авторучангиз буралмай қолса, койиниб ўтирманг. Икки нарча изоляция тасмасини суратда кўрсатилганидай ўраб туриб бурасангиз, ишингиз енгил кўчади.

ҚўЙЧИНАК

Кинони уйда кўраман...

Идорада ўтиравериб зериндим. Секретарга зарур иш билан бир ёққа қақчиришганини айтиб, шаҳарга чиқдим. Кинотеатрнинг олдида ўтаётганда ҳаёлимга бир фикр келди. Кинога тушсам-чи? Кундузи бўлса нима қилибди? Одам сийрак, билетга навбат кутиш йўқ. Соатга қарасам уч минут нам бир. Энг қўлай вақт. Билет олдим.

Чиндан ҳам залда одам нам экан. Шўр ерга чиққан ола бўтаден сочилиб ўтиришибди. Кенгроқ жойга ўтдим. Икки томонга қўлларимни ёйиб ташлаб, оёқларини чалиштириб, бахузур ўтириб олдим. Киройи шунақа томоша кўрсанг...

Кўп ўтмай чироқ ўчди, зал қоп-қоронғу бўлди. Фильм энди бошланай деганда ёнимга бир нозанин келиб ўтирди. Кўзимнинг қири билан секин қараб қўйдим. Нозанин деганимча бор. Белига билан, узуқ ўтказиб қўйса бўлади. Бунақа ишларга, куучувим йўқ-а, ленин негидир юрагим гупиллаб ура бошлади.

Епирай! Бирор гапи бўлмаса келиб меннинг ёнимга ўтирармиди? Нарироқларда ҳам бўш жой тўлиб ётибдику! Кўнгил кўргур бирпасда бир олам гапларни тўқиб чиқарди. Куз экранда, ю ҳеч нима кўрмайман. Нозаниннинг ўзимга зимдан тикилиб-тикилиб қараётганини сезиб турибман. Юрак—юракдан сув ичади, деганлари шу бўлса керак-да?

Кўнгил курсин, кўзларим қизариб, юзларимдан иссиқ чиқа бошлади. Нозаниннинг ўзгинамга тикилаётганини кўриб, мен ҳам кўзларимни сузиб қараган эдим, у юзини ўтирди. Қани энди фильмдан бирор нарсани англаسام. Тили чиқибаган боланинг телевизорга жим қараб турганидай гапман.

Бир нарсани пайқаб турибман. Жононинг қўли шундоққина биқинимда. Стулнинг ёнсуянчида. Узун панжалари тиззамага тегай-тегай деб турибди. Яна, атлас кўйлаги, тиззалари...

Экранда бир нарсани илғаб қолдим. Йигит қизни бағрига босиб, қониб-қониб ўпа бошлади. Юрагим бадтар гупиллади. Қўлимни сал қимирлатгандим, унинг қўлига тегиб кетди. Бутун вужудимга роҳатбахш бир илиқлик югурди. Қўлимни яна сал қўздим, яна ва яна! Пайпаслаб қўлла, рини тутдим, сийпаладим. Ана, унинг қўли — қўлимда! Момиқдай, иссиқ... Юрагининг уришини ҳам қўлидан билиб турибман. Юрагим гурсиллайди.. Бетига қаролмайман. У бир-икки марта қўлини тортиб олмоқчи бўлди. Қўйворармидим?!

Экранга тикилалпман. Бироқ ҳеч бало ни кўрмайман. Йўқ, ана, яна бир нарсани кўрдим. Ошиқ йигит маъшуқасининг билагидан ушлаб кўкрагига тортди... Юрагим ҳаприқади. Мен ҳам жононнинг момиқдай нозик қўлини телба юрагим устига қўйиш учун аста тортдим. Ногоҳ, у қўлини тортиб олди.

— Сизга нима бўлди, дадаси?!

Мундоқ эсимни йигиб қарасам, наминангизнинг жуфти ҳалолини Ҳар кун минг марта эшитиб юрган тўқмоқдай овози эди.

Мана, гўшт ўғирлаб ейман деб, қўлга тушган мушундай жимгина ўтирибман. Кино кўраётганим йўқ, кино мени кўрмаяпти. Мен кинони уйда кўрсам керак.

Музаффар ТУРСУНОВ.

Самовий қадаҳ.

МАЙМУН: туркингга қараб туриб, сен менинг зотимдан яраганингга ишониб кетаман.

Бир дўстим кунларнинг бирида радиони мактаб қолди:
— Кеча аjoyиб концерт бўлди-да, эшитдингми?

— Йўқ, — дедим қийналиб.
— Ўзинг радиода ишлайсану, радио эшит, майсан, нонсоф!

Шундан кейин қасерда ишлашнинг билиб олдим. Исофни бўлишга қасам ичиб, ҳар кун ишдан калтандан, то ухлатуича радионинг овозини ўчирмайдиган бўлдим. Ҳатто сахар туриб олиб гимнастича машқларини ҳам тингашга тушдим. Мана шунақа кунларнинг бирида Машрабжоннинг ойиси, яъни бизнинг хоним нариб томоша қилиб турган эканалар.

— Нима қилаясиз? — деди у бошим билан тикик турганимни кўриб.

— Бадаи тарбия қилман, — дедиму ойиларимни уч хоналик секциямизнинг шипига тираб туравердим.

— Вадаингизни тарбия қилгунча ўзингизни тарбия қилинг! — дедилар хоним.

— Ўзингиз тарбия роса қиймига етган. Энди мен, масалан, Машрабжонни, ҳўй, шахсан сизни тарбия қилишим керак. Бу менинг муқаддас бурчим! — Мен ҳам бўш келмадим.

— Ҳо-о! — Хоним шундай дедилару, чиқиб кетдилар. Бизнинг хоним ана шунақа хонимлардан. Гап тополмай қолганларида чўзибгина бир марта «ҳо-о» дейдилару, шипиллаб чиқиб кетадилар.

Кеч бўлди. Радиони ванг қўйиб, маза қилиб чой ичялман. Бир вақт десангиз, Ҳазрат Муқимийнинг қўшиқларини бериб қолинди! Артисти тушмагур денг ошникликда Муқимийга етай-етай деб қолганим, юрак юраганим эзиб сайради:

Ўзим ҳал ердаман, кўнглим сандадир...
Бир оз тинглаб ўтирдим, ҳаёлига папирос чўёйдай липиллаб бир фикр келди. Артист, га қўшилиб мингирлай бошладим:

Ўзим ҳали ердаман, кўнглим Ойдадир...
Қўшиғим ўзимга ёқиб қолди шеклили, радионимгиз гиппа бўлиб янқа ўзим киргойи қила кетдим. Олдимдаги чойни бир хўплайману, «ўзим ҳали ердаман» деб қўяман, инки хўплаб «О, кўнглим Ойдадир-ей!» дейман.

— Нималар деясиз?

Мундоқ чап билинимга қарасам — Машрабжоннинг ойиси.

— Нима десам дейман-да!

— Йўқ, қайтаринг, нима дедингиз ҳозир?

— Шу... Ўзим ҳали ердаман, ҳўш, аммо кўнглим Ой сайёрасида дейман...

— Аа-аа, шунақа денг? — яна лаб бурдилар хоним, — айтингчи, ҳурматли дадаси.

Ой қачондан бери Гагарин боғига тушиб қолган!

Ана кўрднгизми, бизнинг хоним ана шунақа хонимлардан. Гуё яхши кўрадиган одамдай уч-тўрт кунда бир... э, кечирасиз.

КЎНГЛИМ

ОЙДАДИР

бир кунда уч-тўрт марта рашик ҳам қилиб қўйдилар. Ичимда «бошланди», дедиму ширингина табассум қилиб кўч чойни хўплайвердим. Машрабжоннинг ойиси эса гап билан иштаҳамни очиб турди:

— Чаккангизнинг бир томони қув оқарди. Ўзини агар шу ёшда кўнгли Ойни тусасан... Эрталаб «ўзингизни тарбия қилинг», десам катта кетдингиз. Мана оқибати. Ҳатто уйқунигиздаман тинч ётмайсиз. «Ой, васлинг, га зорман!» «Кучоғингиз ол мени, Ойгинам!» деб ялинасиз.

— Ахир, тушунасиз-чи, «севгилим» деяётганим йўқ, ку! Ойга командировкага чиқмоқчи бўлиб юрибман...

Кўрднгизми, бизнинг хоним ана шунақа хонимлардан. Лекин гапига қаламнинг учи денг бўлса-да, яон бор. Кейинги вақтларда Ой ҳатто тушларимга кирадиган бўлиб қолгани рост.

Ахир! чидамадим. «Мени Ойга командировка қилишларингизни сўрайман», деб бошлигимга ариза ёздим. Кейин судралиб бухгалтерияга тушдим. Ўзи аллақачон пенсияга чиққан бўлса-да, «Ватанимиз ва халқимиз бахт-саодати йўлида» жонини жаббора бериб ишлайётган кексагина, серзардагина, таъмагиргина бухгалтериямизнинг орқа-бошини қашлаб ўтириб пул ундирдим.

Космодромга бордимۇ ҳайё-ҳай, деб Ойга учиб кетдим.

У ерда нималар қилганим, Ойнинг қанақалиги ҳақида сизларга бошқа бир кун гапириб берарман. Бугунги ҳангомамиз эсдан чиқиб кетмасин.

Шундай қилиб яқинда чемпион бўлган шахматчидай тиржаиб Ойда юрибман. Бир кун ўтди, инки кун ўтди. Уч кун деганда Ердаги ўртоқларим хабар беришди:

— Роҳатилла, хотининг сўраб келди сени, безовта бўлаётганмиш.

Қувонганимдан қўларимга жипқа ёш келди.

Вой, менинг бечора Машрабжонимнинг муштираб ойиси!

Ох, мени соғиниб безовта бўлган гапгул-зорим!

Вормисиз, қўйланларимни ўзимга ювди, риш тепамда турадиган меҳрибонганим!

Сизни қачон кўраман энди, минг ҳасрату минг бир пушаймон билан уйланган юфти ҳалолим!

Севинганимдан даг-даг қалтираб микрофон ёнига келдим. Машрабжоннинг ойиси билан қоқ ўртамазда мана бундай қизғин, самимий суҳбат бўлиб ўтди:

— Алло, Роҳатиллака!

— Лаббай, хоним?

— Яхши юрибсизми?

— Йўқ, спэсиз эрикиб чўпдай бўлиб кетдим.

— Қачон келасиз?

— Қачон бораи?

— Машрабжон касал. Ичкикиб, уйда ётибди.

— Яхши, яхши. Машрабжонга битта дельфининг боласини тополманман. Топган куним йўлга тушаман.

— Мана, Машрабжон ҳам ёнимда туриб тайинлайпти. Албатта дельфин обеклармишсиз.

— Сизгачи?

— Менгами? Менга Ойдаги энг моддий қўйланлардан...

— Хоним, бу ёнда тиззадан юқори қўйлан кийиш ҳали расм бўлмапти. Нима қиламан?

— Майли, обтушаверинг. Этагини қирқиб кофта қилиб оламан.

— Яна нима тайинлайсиз, хоним?

— Қизларга қарамай юринг.

— Бу ёнда ҳали қиз уруги чиқмабди. Ну-қул ёрнкарлар яшар экан.

— Ким айтди?

— Меҳмонхонадаги навбатчи хотиннинг қизи!

— Шўхлик қилманг.

— Ҳўй.

— Хайр.

— Хайр.

Ана, кўрднгизми, бизнинг хоним шунақа хонимлардан. Ердагина эмас, ҳатто Ойда ҳам тинчгина юришимга қўймайди. Энди маза қилиб Ойда савҳатимни давом эттирман, деб турсам, бошимда момақалдироқ гўмбурлагандай бўлди. Сакраб кетдим. Қарасам — ўзимизнинг уйдаги қўлбола будильник. Ён-веримга алаңгладим, столда бир варақ оқ қоғоз ётибди. Тепасига катта қилиб, «Ўзим ҳали Ердаман, кўнглим Ойдадир. Ҳикоя», деб ёзиб қўйибман. Эринигина турдим, бошимни қашиб стулга ўтирдим...

Саъдулла СИЁЕВ.

Учовига битта...

Биттасига учовлон...

Учовига бир курси...

Н. ЛЕУШИН расмлари.

1. Абу Райҳон Беруний томонидан дунёда биринчи марта ясалган шакл. 2. Олтин водий. 3. Байкал кўлидан оқадиган дарё. 4. Совет фазогари. 5. Сабзавот ва мевалардаги ёқимли модда. 6. Бутун ва мусбат сонлар. 7. Жаҳонга машҳур радио диктор. 8. Нодир гул. 9. Озодалик матоси. 10. Ал-Хоразмий асос солган фан. 11. Ёнг кўп экиладиган гул. 12. Ёруғлик босимини жаҳонда биринчи бўлиб аниқлаган машҳур рус физиги. 13. Спорт тури. 14. Ҳандаса дарслиги муаллифи. 15. Газ. 16. Эрамининг III асрида ўтган юнон математиги. 17. А. Фадеев романи. 18. Теплица экин. 19. Биринчи ўзбек генерали. 20. «Эрк қуши» романидаги салбий образ. 21. Адабий жанр. 22. Вилоят. 23. Ўзбек классик шоири ва мутафаккири. 24. Иттифоқчи республика пойтахти.

Тузувчи Турсунали ҒАНИЕВ.

МУЙЧИНАК

Эминжон УСМОНОВ.

НАЙНОВ ҚОРБОБО

Бугун ҳамма янги йил куталпти. Вали бўлса опаси билан уйда телевизор кўриб ўтирибди. Опаси бугун хафа. Қовоғини солиб олган. Меҳмонга бормоқчи эди, адаси уришиб берди. Ойиси доим уни ақлли қиз деб мақтарди. Қизи! Ақлли қиз ҳам дада-сидан хафа бўларканми?

Валининг кўзи юмилди, негаверди. Опаси танчанинг четига жой солиб берди. Ўзи телевизорни ўчириб, нитоб ўқишга ўтирди. Валининг эндиғина кўзи илинганда дераза орқасидан қадам товуши эшитилди. Бироз томоқ қириб йўталди. Вали кўриб кетди. Секин бир кўзини очиб қаради. Опаси бўлса югурганича кўчага чиқиб кетди. Вали опасининг ботирлигига қойил қолди ўрнидан турди-да, дераза пардасини найриб ташқарига мўралади. Опаси оқ шапка кийган найнов бир ниши билан гаплашиб турарди. Вали уни дарров таниди. Исмаат транторчи, У ўғиллаб нимадир деди. Опаси бўлса нулочнашлаб унинг юзига бир солди. Кейин дарвоза тарафлаб очилиб ёпилди. Вали дарров жойига ётиб олди-да, кўзини ярим очиб опасини кута бошлади.

Опаси анчадан кейин кирди. Елкасига ташлаб олган жун рўмолини қозикча илиб, жойига нелиб ўтирди. Яна нитоб ўқишга тутинди. Аммо ёқмади шекилли, ёпиб танча устига ташлади. У йиллаганга ўхшайди. Қўллари қизариб кетди. Нега йилгади экан-а? Исмаат найнов уришганиминки? Лекин опаси боғлади. Қойиллатиб солди-ку. Опаси зўр-да. Ҳали шошмай турсин у найнов, дадасига айтиб бермасам.

Бирдан опаси бошини танча четига қўйди-да, пиқиллаб йиллаб юборди. Валининг унга жуда раҳми келди. Секин ўрнидан турди, опасининг энгидан тортиди.

— Опа, нега йиллапсан?— деди ўзи ҳам йилламсираб.— Найнов уришдими?

— Ҳали ҳам ухлаганинг йўқми?— деди опаси бошини кўтариб. Унинг кўзларига ёш қилқиллаб турарди.— Ёт, ухла.

— Йилламанг. Дадам келганида-чи, айтиб берамиз.

Опаси уни маҳнам қучоқлаб олди. Юз-кўзидан чўпиллатиб ўпди. Авайлаб жойига ётқизди-да:

— Ухла,— деди пичирлаб.— Исмаат келганини дадамга айтма, кўпми? Эртага сенга ҳар хил нарсалар олиб нелиб бераман.

— Милтиқ ҳам олиб нелиб берасизми?

— Ҳа, милтиқ ҳам олиб нелиб бераман.

— У сизни уришди-ку.

— Барибир айтма. Хўпми?

— Ойимга ҳам айтмайми?

— Ҳа, ойимга ҳам айтма.

Вали ҳайрон бўлиб қолди. Дадасига айтса яхши бўлмасиди? Дадаси найновнинг боғлаб таъзирини бериб қўяди. Опаси бўлса ойимга ҳам айтма деб ўтирибди. Таваба!

Опаси чироқни ўчириб ётди. Валининг уйкуси қочди. Ухламоқчи бўлиб кўзларини маҳнам юмиб олса ҳам, ўз-ўзидан кўзи очилиб негаверарди. Опаси ҳам ухломаяп-ти. Ҳали у ёнига, ҳали бу ёнига ағдарилиб «уф» тортади. Ҳозир ичиди найновни роса қарғаётгандир. Ўзи ҳам боғлади-да. Шарақлатиб солди-ку.

Вали бирдан серган тортиди. Дераза ортидан яна қадам товушлари эшитилди. Кимдир томоқ қириб йўталди. Кейин астагина деразани чертди. Опаси секин дераза олди-га борди.

— Йўқ, чиқмайман. Кет,— деди пичирлаб. Кейин бир оз дераза олдида тик турди-да, жун рўмолини елкасига ташлаб яна ташқарига чиқиб кетди. Вали опаси билиб қолишдан кўриб ўрнидан турмади. Опаси анча ҳаяллаб қолди, Вали энди дераза-

дан қарамоқчи бўлиб турганида дераза очилиб, секингина ёпилди. Опаси ичкарига кириб чироқни ёқди. Ўзини уйкуга солиб ётган Валининг юзидан ўпди. Вали ёлгон дакам ижирганиб кўзини очди.

— Тур, қорбобо совға бериб кетди,— деди опаси кулиб.— Ҳозир янги йил киради.

— Қорбобо Эргашлариникига кириб кетди-ми?— деди Вали ўрнидан туриб.— Биз ҳам чиқиб уни кўрайли.

— Йўқ, иши зарур экан, кетиб қолди,— деди опаси.

Вали қорбобони кўриб қолиш умидида югуриб бориб деразадан қаради. Кўча ўртасида оқ шапка кийган бир одам кетиб борарди. Вали уни дарров таниди.

— Бу қорбобо эмас-ку,— деди Вали ҳайрон бўлиб.

— Сен кўрмай қолдинг. Кетиб қолди-да.

— Кўрдим, ана кетаяпти,— деди Вали кўчага ишора қилиб.— Найнов-ку.

— Ундай дема. Уят бўлади,— деди опаси қип-қизариб.— Ма, мана бу олмаларни еб ол.

— Уша бериб кетдимми?— сўради Вали натта олмани нарсиллатиб тишларкан.

— Қорбобо дедим-ку.

Вали бадтар ҳайрон бўлиб қолди. Опаси нега ёлгон гапиралпти-я? Ё Исмаат найнов ёлгонданам қорбобо бўлиб келганиминки? Эргашлариникига бўлса ростакан қорбобо келади.

— Опа,— деди Вали кўзларини жавдиратиб.— Дадамга уйимизга қорбобо келганини ҳам айтмайми?

— Йўқ, айтма.

Опаси негадир шарақлаб кулиб юборди. Кейин яна унинг юзидан ўпди. У жуда ҳам хурсанд эди. Исмаат найнов даданга айтма деб яллинганиминки? Яллинг! Ялнчоқлиб қилиб олма бериб кетган-да. Опаси уни ялнчирганига хурсанд.

Бугун ҳамма янги йил куталпти. Эргашлариникига қорбобо келади. Лекин Валилариникига ҳам келди-ку. Найнов қорбобо. Вали у бериб кетган олмаларни пақос тоуширалпти. Олмаси ширин экан. Маза!

